

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

I. évfolyam 2. szám

2002. december

FELDERÍTŐ
SZEMLE

**A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal
időszakos kiadványa**

Szerkesztő Bizottság

Elnök:

Tóth András mk. ezredes

Tagok:

Kis-Benedek József ezredes

Visky Károly mk. ezredes

Dr. Czuth László mk. ezredes

A számot szerkesztette: Kis-Benedek József ezredes

Dr. Jakus János alezredes

Tördelő szerkesztő: Gerencsérné Tóth Krisztina törzsőrmester

Korrektor: Hársasi István alezredes

A számot lektorálta: Kis-Benedek József ezredes

Dr. Jakus János alezredes

Tömösváry Zsigmond ezredes

Dr. Fenyves Péter mk. alezredes

Tóth András mk. ezredes

Varga János ezredes

Visky Károly mk. ezredes

Felelős kiadó: Morber Ferenc vezérőrnagy

Készült: 100 példányban, az MK KFH nyomdájában

ISSN: 1588-242X

TARTALOMJEGYZÉK

BIZTONSÁGPOLITIKA

NÉMETH MIKLÓS ŐRNAGY, VARGA EDIT FŐHADNAGY

**A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGOT ÉRINTŐ ÚJ TÍPUSÚ
FENYEGETÉSEK ELEMZÉSE..... 5**

SZILVÁGYI TIBOR MK. ŐRNAGY

**AZ ALBÁN KÉRDÉS MEGOLDÁSÁNAK KULCSA
KOSZOVÓ JÖVŐJÉNEK MEGHATÁROZÁSA 16**

ORSZÁGISMERTETŐ

DR. KATONA MAGDA

**A NYUGATI SZÖVETSÉGESEK TERRORIZMUS ELLEN
INDÍTOTT AFGANISZTÁNI HÁBORÚJÁNAK
SAJÁTOS SÁGAI..... 35**

KÁLLÓ LÁSZLÓ ŐRNAGY

AZ OROSZ HADÁSZATI NUKLEÁRIS ERŐK..... 49

TÓTH ANDRÁS MK. EZREDES

**TITKOSSZOLGÁLATOK A BIZTONSÁGPOLITIKAI
KÖRNYEZET GYÖKERES ÁTALAKULÁSÁNAK
IDŐSZAKÁBAN I..... 74**

KUTATÁS-FEJLESZTÉS

DR. CZUTH LÁSZLÓ MK. EZREDES, TÓTH IMRE ŐRNAGY

**A MAGYAR RÁDIÓTECHNIKAI FELDERÍTÉS
KIALAKULÁSA, SZERVEZETI STRUKTÚRÁJÁNAK ÉS
FELADATAINAK VÁLTOZÁSA (1967 – 2002)..... 88**

BELSŐ TÁJÉKOZTATÓ

SZŐKE ISTVÁN HATÁRŐREZREDES

ILLEGÁLIS MIGRÁCIÓ..... 96

KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES

**A FELDERÍTÉS SZEREPE A BÉKETÁMOGATÓ
MŰVELETEKBEN 102**

FÓRUM

DR. RÁCZ LAJOS EZREDES

GONDOLATOK AZ „INTELLIGENS” LOGIKÁRÓL 121

DR. HORVÁTH CSABA ALEZREDES

**A MAGYAR VEZÉRKAR TEVÉKENYSÉGE A
HÍRSZERZÉS MEGSZERVEZÉSE ÉS FEJLESZTÉSE
TERÉN 1919-1932 KÖZÖTT 134**

KÖNYVJEGYZÉK

**A MK KFH SZAKKÖNYVTÁR 2002-BEN BESZERZETT
ÚJDONSÁGAI..... 154**

NÉMETH MIKLÓS ÖRNAGY, VARGA EDIT FŐHADNAGY

**A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGOT ÉRINTŐ ÚJ TÍPUSÚ
FENYEGETÉSEK ELEMZÉSE**

Az 1990-es éveket megelőzően a világ biztonságára a két katonai rendszer szembenállása jelentette a legnagyobb veszélyt. A Varsói Szerződés felbomlását követően a NATO-tagországok közvetlen katonai fenyegetettsége jelentősen csökkent. A Szovjetunió szétesése után a Szövetségnek új kihívásokkal kellett szembenéznie, a hagyományos értelemben vett katonai fenyegetéseket újak váltották fel.

A Szövetség – alkalmazkodva a megváltozott biztonsági és katonai helyzethez – már az 1991. november 7-8-ai római találkozásán elfogadta a NATO Stratégiai Koncepcióját (The Alliance's Strategic Concept), amelyben rangsorolta a potenciális veszélyforrásokat és a katonai fenyegetéseket. Kiemelte, hogy a Varsói Szerződés szervezetének megszűnése olyan helyzetet teremtett, amelyben már nem elsősorban a közvetlen katonai fenyegetés jelent a Szövetség számára veszélyt, hanem a fegyverzetek nagy mennyiségéből, illetve a felettük gyakorolt ellenőrzés gyengüléséből és a proliferáció erősödéséből eredő kockázatok. A Szövetség a katonai fenyegetések további csökkentése leghatékonyabb eszközeként a leszerelés folytatását és a mindenoldalú együttműködés erősítését határozta meg. A koncepció a globális – és ezért kezelésükhöz nemzetközi összefogást igénylő – kihívásokhoz a tömegpusztító, elsősorban a nukleáris fegyverek elterjedését, a létfontosságú energiaforrásokhoz való hozzájutás megakadályozását, a terrorista és szabotázs akciókat sorolja. A dokumentum szerint további fenyegetést jelent a Szövetség, és immár hazánk számára is a tömeges migráció, valamint az ökológiai problémák felerősödése.

A NATO 1991. évi Stratégiai Koncepciója szerint tehát a XX. század utolsó évtizedében a következő transznacionális kihívások fenyegették elsősorban az észak-atlanti térség biztonságát:

- nemzetközi terrorizmus és szélsőséges mozgalmak;
- nemzetközi szervezett bűnözés és kábítószer-kereskedelem;
- proliferáció;
- tömeges migráció;
- a környezet rombolása;
- az atomerőművek biztonságának nem kellő szavatolása;
- információkhoz való illetéktelen hozzáférés.

1999-ben a Szövetség új, kibővített stratégiai koncepciót fogadott el (The Alliance's Strategic Concept), amelyben pontosította a szervezetet érintő kockázatokat és kihívásokat.

Az 1991-ben megfogalmazott fenyegetettséget az alábbiakkal egészítette ki:

- az emberi és kisebbségi jogok megsértése;
- sikertelen vagy elégtelen reformtörekvések, az államok dezintegrációja.

Az érvényben lévő szövetségi szintű dokumentumok szerint a NATO számára a legsúlyosabb kihívásokat a transznacionális konfliktusok, ezen belül a hagyományos terrortámadások – különös tekintettel a terrorszervezetek eszköztárának bővülésére – jelentik, amelyek ma már magukban foglalhatják a vegyi, a biológiai, a radiológiai és a nukleáris (CBRN) eszközök alkalmazását is. További fenyegetést jelent az információs rendszerek viszonylagos védtelensége, a tömegpusztító fegyverek további elterjedése, a nemzetközi kábítószer- és fegyverkereskedelem, az országhatárokon átnyúló szervezett bűnözés, a tömeges és illegális migráció, a gazdasági jellegű kihívások, a természeti katasztrófák, valamint a stratégiai nyersanyagok csökkenése és a fogyatkozó készletek feletti ellenőrzésért folyó vetélkedés.

Hazánk fenyegetettségét befolyásoló tényezők

A Magyar Köztársaság közvetlen szomszédai közül Szlovákia, Szlovénia és Románia a 2002. novemberi prágai NATO-csúcstalálkozótól várja, hogy meghívást kapjon a Szövetség tagjai közé.¹ Ukrajna és Horvátország tagja a NATO PfP-programjának, Horvátország szeretne MAP-tagsághoz is jutni, míg Jugoszlávia a PfP-tagországok soraiba igyekszik bekerülni. A NATO legutóbbi, hét új taggal történő bővítése hazánk biztonsági helyzetét tovább erősíti.

A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről szóló 94/1998. (XII. 29.) számú Országgyűlési határozat szerint hazánk biztonságára elsősorban az euro-atlanti régió biztonságának alakulása és a térségében végbemenő politikai-társadalmi-gazdasági folyamatok gyakorolnak hatást. Nem függetleníthetjük azonban magunkat a globális veszélyforrásoktól sem. A szövetségi rendszerhez való tartozás nagyobb lehetőséget kínál, miközben újfajta felelősségeket vet fel.

Növekvő kockázatot jelentenek az eltérő társadalmi fejlődésből fakadó, országok és országcsoportok közötti, átmeneti vagy tartós ellentétek, a gazdasági, pénzügyi és társadalmi válságok, az etnikai és vallási feszültségek, a nemzetközi terrorizmus, a szervezett bűnözés, az illegális kábítószer- és fegyverkereskedelem, a demográfiai feszültségek, a tömeges migráció és a nagyfokú környezeti ártalmak. Fokozódó kihívást és veszélyt jelent a tömegpusztító fegyverek és azok hordozóeszközeinek elterjedése, valamint az információs rendszerek elleni támadások lehetősége. Ezen túl az államok közötti feszültségek, illetve államokon belüli fegyveres konfliktusok továbbra is jelen vannak Európában. Régióinkban sajátos veszélyforrásként jelentkezik a társadalmak átalakulásából fakadó instabilitás és kiszámíthatatlanság, valamint a demokratizálódási folyamatok törekenysége.

¹ Időközben, 2002. november 20-án hét volt szocialista országot – beleértve az említett szomszédokat is – meghívtak a NATO tagjai közé.

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról szóló 2144/2002. (V. 6.) kormányhatározat a kihívásokat az alábbiak szerint osztályozza:

a.) Globális kihívások:

- instabil zónák kialakulása;
- tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése;
- terrorizmus;
- pénzügyi instabilitás;
- informatikai és információs kihívások;
- globális környezeti veszélyek.

b.) Regionális kihívások:

- a fejlettségbeli különbségek növekedése;
- az államokon belüli instabilitás;
- a poszt-szovjet térség kihívásai;
- Délkelet-Európa konfliktusai;
- a mediterrán térség feszültségei;
- illegális és tömeges migráció;
- a határon túli magyarok helyzete;
- környezeti katasztrófák.

c.) Belső kihívások:

- szervezett bűnözés;
- kábítószerterjedés;
- feketegazdaság és korrupció;
- demográfiai problémák.

GLOBÁLIS KIHÍVÁSOK

Instabil zónák kialakulása

A világ fejlett és gazdag, illetve elmaradott és szegény országai közötti különbség folyamatosan növekszik. A fejletlen régiókban élők elszegényedése, a stratégiai fontosságú nyersanyagok birtoklásáért folytatott küzdelem kiéleződése, az emberi jogok korlátozása, a szélsőséges ideológiák megjelenése a korrupció térnyeréséhez, etnikai és vallási ellentétek, belső konfliktusok kirobbanásához, antidemokratikus államok kialakulásához, az állam szerepének csökkenéséhez vagy megszűnéséhez, anarchiához és fegyveres összetűzésekhez, mindezek következtében az egész régió destabilizálódásához vezethet.

Tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése

A nemzetközi biztonságra az egyik legnagyobb veszélyt a tömegpusztító (nukleáris, vegyi és biológiai) fegyverek, valamint az előállításukhoz, illetve célba juttatásukhoz szükséges eszközök és technológiák elterjedése jelenti. Fennáll a veszélye annak, hogy ezek a fegyverek a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető államok, vagy nem állami tényezők, terrorista csoportok kezébe jutnak.

Egyes államok és szervezetek továbbra is arra törekednek, hogy tömegpusztító fegyverek birtokába jussanak. Ma is fenyegetést jelentenek Oroszország ballisztikus atomfegyverei, illetve Észak-Korea és Irak törekvései hasonló fegyverzetek előállítására és rendszeresítésére. Már a Szovjetunió felbomlása előtt, 1991 őszen csempészték szovjet plutóniumot és dúsított uránt Nyugat-Európába, ahonnan a hasadóanyag ismeretlen helyre került. A terrorszervezetek számos alkalommal megkísérelték a biológiai és vegyi fegyverek beszerzését és alkalmazását, de ezek a kísérletek – megfelelő szakértelem hiányában – mindaddig kudarcba fulladtak. Egyes terrorszervezetek kezdetleges biológiai és vegyi hadviseléshez szükséges képességekkel rendelkeznek, és készek is azok alkalmazására. A 90-es évek közepén, az európai fekete piacokon „elkobzott” sugárzó anyagok mennyisége ugyan nem lett volna elegendő nukleáris robbanószerkezetek előállításához, de felveti a nukleáris terrorizmus veszélyét.

A terroristák részéről történő nukleáris fenyegetés inkább a sugárzó anyagok „terítésében”, a levegő és a felszíni vizek szennyezésében nyilvánulhat meg. Figyelembe véve a közvélemény félelmét, már a sugárzó anyagok alkalmazásával való fenyegetés is potenciális terrorista eszköz lehet.

A fegyvercsempészek számára a délszláv térség a polgárháború időszakában (a bevezetett fegyverembargó miatt) korlátlan felvevőpiacot jelentett. A jövőben az illegális tranzakciók komoly biztonsági kockázatot képezhetnek, amennyiben az állami fegyverkereskedelem résztvevői és a csempészetet kézben tartó bűnözői csoportok szoros együttműködést alakítanak ki. Napjainkban a terroristák a Bosznia-Hercegovinában és Koszovóban megmaradt, illetve elrejtett készletekből megfelelő mennyiségű fegyverhez és robbanóanyaghoz juthatnak a térségünkben esetleg végrehajtandó akcióikhoz.

Reális veszélyt jelent a kutatók, tudósok, szakemberek „elcsábítása”, az úgynevezett „agyelszívás”. A Szovjetunió felbomlása után ez a veszély konkrétan jelentkezett. Felmerült annak a lehetősége, hogy az egykor a szovjet atomkutatásban dolgozó szakemberek külföldön, esetleg egyes arab országokban találnak jól fizető munkát. Az Egyesült Államok és az Európai Unió országai megpróbálták közreműködni olyan kutatóközpontok létrehozásában, ahol ezeket a szakembereket megfelelő körülmények között tudják alkalmazni. A terv azonban megbukott az orosz és ukrán parlament ellenállásán.

Nemzetközi terrorizmus

A terrorfenyegetés, amellyel a Szövetségnek – így hazánknak is – szembe kell néznie, a Nyugat-ellenes iszlám fundamentalizmus, radikalizmus, valamint egyéb szélsőséges ideológiákon alapszik. A radikális eszmék befolyása a jelentős iszlám népességgel rendelkező országokban növekedhet. A szélsőséges nézetek terjedését politikai, gazdasági, szociális és környezeti problémák, valamint az állandó politikai instabilitás erősíthetik. A Szövetség számára a legnagyobb kihívást az iszlám radikalizmus észak-afrikai, közel-keleti és közép-ázsiai terjedése jelenti. Ezen irányzatok stratégiai céljait a vallási alapon nyugvó államok létrehozása, valamint az „iszlám területeken” a nyugati befolyás megszüntetése képezi.

A világszerte elrendelt terrorellenes intézkedések és akciók megkísérlik felfedni a terrorista sejtek közötti nemzetközi szintű, bonyolult kapcsolatrendszert, illetve a szervezetek mobilitását. Ezért a terrorellenes koalíció tagjai között Európán belül és kívül jelentős mértékű információcsere és koordináció jött létre. Amerikai értékelés szerint ez a fokozott együttműködés számos merényletet megghiúsított, illetve megnehezítette a terrorista akciók végrehajtását.

A válságtérsegekben tartózkodó NATO- és egyéb nemzetközi szervezetek alárendeltségében működő – ezen belül magyar – békefenntartó erőkre potenciális fenyegetést jelentenek az ott működő terrorszervezetek. A balkáni válságövezetekben – Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Koszovó, Albánia – működő különböző szélsőséges hálózatokhoz körülbelül 6 000 terrorista tartozik, akik a globális iszlám terrorhálózat részét képezik. Ezért a magyar kontingens tagjainak felkészítése az esetleges terrortámadások elhárítására megkülönböztetett figyelmet követel.

Stratégiai céljaik elérése érdekében a terrorszervezetek a nyugati országokban szimbolikus célpontok ellen hajthatnak végre támadásokat (lásd: WTC, 2001. szeptember 11.), amelyeknek célja, hogy a társadalom erkölcsi tartását, a lakosság biztonságérzetét megtöriék, a kormányokat pedig terrorellenes politikájuk megváltoztatására kényszerítsék.

Terrortámadások további potenciális célpontjai lehetnek a kiemelt fontosságú katonai objektumok (szövetségi szintű parancsnokságok, válságkörzetben működő vezetési pontok, fegyver- és lőszerraktárak, stb.), a terrorellenes műveletekben feladatot végrehajtó alegységek és katonák. A támadások célja továbbá a vezetés bénítása, a katonák morális megtörése, a harc képesség csökkentése és olyan veszteségek okozása, amelyek arra készíthetik a béketámogató műveletekben részt vevő országot, hogy kivonja onnan erőit.

Pénzügyi instabilitás

A gazdaság globalizációja, az elkülönült nemzetgazdaságok kölcsönös függőségének folyamatos növekedése világméretűvé szélesíti és elmélyíti a gazdasági együttműködést, fenntarthatóan dinamikusá teszi az előnyök kölcsönös kihasználásán alapuló gazdasági növekedést.

A globalizáció fegyelmező erővel bír az egyes nemzetgazdaságok által folytatott gazdaságpolitikát illetően is. Egységesíti a gazdaságfejlesztés fő tendenciáit, felgyorsítja a megtermelt javak és szolgáltatások, valamint a termelési tényezők szabad áramlásán alapuló nemzetközi kooperációt.

A globalizációval járó előnyök mellett azonban ellentmondások és feszültségek is kialakulhatnak, amelyek az összekapcsolt kereskedelmi és pénzügyi rendszerek révén gyorsan továbbterjednek. Ott is problémát okozhatnak tehát, ahol a gazdasági rendszer ezt egyébként nem indokolja.

Információvédelem

A terrorszervezetek fokozott érdeklődést mutatnak a számítógépes hálózatok iránt, amelyeken egyrészt képesek hatékony PR-tevékenységet kifejteni, másrészt információkhoz jutnak, illetve biztosítani tudják a rejtett kapcsolattartást. Kísérleteket tesznek arra, hogy a nem állami intézmények (bankok, szállító vállalatok, szolgáltatásokat végző intézmények) kapcsolatrendszerét megzavarják. Igyekeznek az adatbázisokat feltörni és azokból adatokat megszerezni. Néhány terrorszervezet már speciális részlegeket (sejteket) hozott létre, amelyek a számítógépes hálózatok elleni támadások kivitelezésén dolgoznak.

A közeljövőben a terrorszervezetek informatikai rendszerek elleni képességének növekedésével lehet számolni. A polgári számítástechnikai hálózatok elleni támadás a legvalószínűbb, mert azok általában kevésbé védettek, fizikai elkülönítettségük a kereskedelmi és nyilvános hálózatoktól ma még nem megoldott, valamint takarékosági vagy finanszírozási okokból nem rendelkeznek a legmodernebb biztonsági és operációs rendszerekkel.

A terroristák egyik legfontosabb információforrása az Internet. Innen szerzik a legtöbb adatot a potenciális célokról vagy célpontokról. Az Interneten megtalálhatók a fontosabb intézmények, objektumok tervrajzai. Innen meg lehet szerezni a célország nukleáris erőműveinek, katonai bázisainak, víz- és energiaszolgáltató szervezeteinek adatait is.

A terrorszervezetek fejlődési iránya megköveteli a kormányzati szervektől, hogy növeljék az antiterrorista szervezetek hatékonyságát mind a hagyományos, mind a számítástechnikai hálózatokon keresztül indított terrortámadásokkal szemben. Megelőző intézkedésként a számítástechnikai és egyéb információs rendszereket célszerű egymástól elkülöníteni. A titkos adatokat olyan szerveren kell tárolni, amely kizárja azok illetéktelen megszerzését. Ha ez nem lehetséges, akkor olyan védett operációs rendszert kell alkalmazni, amelynek feltörése meghaladja a terrorszervezetek technikai képességeit.

Globális természeti és civilizációs veszélyforrások

A környezeti és civilizációs fenyegetések nem állnak meg a nemzeti határoknál, és hosszú távon az egyik legsúlyosabb veszélyt jelentik az emberiség számára. A természeti környezet napjainkban tapasztalható rombolása konfliktusok forrásává válhat.

A természeti környezetet károsító tényezők közül a levegő és az élővizek szennyezése, a termőföldek károsítása és az erdők pusztítása a legaggasztóbb. A Magyarország közvetlen környezetében (a Kárpátok ukrán és román részén) végrehajtott ellenőrizetlen és illegális erdőirtások a Tisza vízgyűjtő területén olyan áradásokat okoznak, amilyenekre még nem volt példa. A helyzetet súlyosbítja, hogy az Erdélyben található nemesfémbányák elavult technológiákat alkalmaznak, amelyek ökológiai katasztrófát okozhatnak (tiszai ciánszennyezés). Mivel a Magyar Köztársaság nem tud beavatkozni a közvetlen környezetében bekövetkező kedvezőtlen természeti változásokba, reális veszélyként jelentkezik a pusztító árvizek és a mindent megsemmisítő ökológiai katasztrófák bekövetkezése.

Hazánk számára további jelentős veszélyforrást jelentenek a környezetünkben található nukleáris erőművek és vegyipari üzemek. Az emberi mulasztásból vagy technikai okokból bekövetkező katasztrófák súlyos károkat okozhatnak a lakosság körében (csernobili reaktorbaleset).

A népesség növekedése, a városiasodás és az éghajlati változások felerősítik a víz- és az energiahordozók egyenlőtlen elosztásának problémáját (Észak-Afrika, Közel-Kelet, Közép-Ázsia). A világ lakosságának a fele aszályos területen él. A természeti erőforrások feletti ellenőrzés megszerzésére való törekvés (például kőolajmezők) konfliktusokhoz vezethet. Ezek a konfliktusok gyakran vallási és etnikai okokra is visszavezethetők. Az energiahordozók kereskedelmének korlátozása (például az 1973-as olajválság) a gazdaság destabilizációjához vezethet.

REGIONÁLIS KIHÍVÁSOK

Fejlettségbeli különbségek növekedése

A közép- és kelet-európai országok politikai, gazdasági és társadalmi átalakulásának üteme eltérő, aminek következtében a különbségek tovább növekednek, és a meglévő választóvonalak elmélyülnek. Ez önmagában is a biztonságot gyengítő kockázati tényező, amelyet erősít a leszakadó térségből kisugárzó társadalmi instabilitás, a külpolitikai feszültségek gerjesztése, a tömeges migráció, a bűnözés további terjedése, illetve az etnikai ellentétek kiéleződése.

Mindez esélyt ad a szélsőséges politikai erők előretörésére, az agresszív nacionalizmus erősödésére, a külső és a belső ellenségkeresésre, valamint a demokratikus jogok korlátozására.

Államokon belüli instabilitás

A gazdasági fejletlenség, az elhúzódó válságok és a fejlődésben való lemaradás belső társadalmi és politikai instabilitást gerjeszt. Ez lehetőséget nyújt az euro-atlanti értékekkel szemben álló, szélsőséges politikai erők előretöréséhez, az agresszív nacionalizmus erősödéséhez, a külső és belső ellenségkereséshez, a demokratikus jogok korlátozásához. Mindezek aláássák a szomszédsági kapcsolatokat, különösen olyan országok esetében, amelyeknek az egymáshoz való viszonyát történelmi sérelmek és a nemzeti kisebbségek helyzetével kapcsolatos problémák terhelik. Az instabil államok sikertelen reformtörekvései, párosulva az emberi jogok korlátozásával, a gazdaság összeomlásához, belső konfliktusok kiéleződéséhez, az állam szerepének csökkenéséhez vagy megszűnéséhez vezetnek. Ennek következtében a mesterségesen létrehozott államok dezintegrálódnak.

A határon túli magyarok helyzete

A külföldön élő magyar közösségek tagjainak szabad identitásvállalása, nemzeti kultúrájuk és nyelvük megőrzésének lehetősége, valamint esélyegyenlőségük a gazdasági életben a demokráciák fejlettségének egyik fokmérője. A közép- és kelet-európai államok demokratikus és piacgazdasági átmenetének különbözőségeiből fakadóan a határon túli magyar közösségeknek, illetve

a Magyar Köztársaságnak feszültségforrásokkal is számolniuk kell. Ilyen kockázati tényező a szélsőséges nacionalizmus, amely fenyegetést jelent a kisebbségi közösség számára, illetve a többségi nemzetet a magyar kisebbség és Magyarország ellen fordítja.

A poszt-szovjet térség kihívásai

A Szovjetunió felbomlását követően létrejött utódállamok közül Magyarország biztonságára elsősorban kettő bír jelentős hatással: Oroszország és Ukrajna. Oroszország esetében különleges kihívást jelentenek az atomfegyverek őrzése és felügyelete, valamint a nukleáris infrastruktúra állapota körüli bizonytalanságok. Ukrajna nehéz gazdasági helyzete és politikai intézményrendszerének gyengesége miatt továbbra is jelentős mértékben ki van téve a poszt-szovjet térség válság hatásainak.

Délkelet-Európa

Délkelet-Európa a biztonságpolitikai kockázatok megítélése szempontjából komplikált politikai és földrajzi egység. Egyes országokban a rendszerváltoztatással együtt járó gazdasági és politikai folyamatok viszonylag békés keretben zajlanak, míg a volt Jugoszlávia több területén etnikai konfliktusokkal összekapcsolódva véres háborúkhöz vezettek. A rendszerváltozást békés úton végrehajtó államok esetében középtávú kockázati tényező marad a gazdasági instabilitás és az ezzel összefüggő további veszélyforrások (politikai és szociális válságok, környezeti károkozás).

A mediterrán térség

A Földközi-tenger déli és keleti partvidékének több régiója hagyományosan konfliktusoktól terhes, ahol a szegénység, a gyors népességnövekedés, a migráció, a kulturális és vallási ellentétek, a szélsőséges mozgalmak, a területi viták, a hagyományos fegyverek felhalmozása – kiegészülve a tömegpusztító fegyverek jelenlétével, illetve a birtoklásukra irányuló törekvésekkel – veszélyeztetik a biztonságot. A fenti területeken kialakult, illetve kialakuló konfliktusok közvetlenül éreztetik hatásukat az európai kontinensen, s immár világméretben is.

Tömeges migráció

Tömeges migráció kiváltói lehetnek a fegyveres konfliktusok, a gazdasági erőforrások csökkenése, a népességrobbanás, valamint a klimatikus és környezeti változások. Az éhező tömegekre a gazdagabb és kisebb lélekszámú kontinensek (Európa, Észak-Amerika) valóságos szívó hatást gyakorolnak. A gazdag Észak és a szegény Dél, illetve a gazdag Nyugat és a szegény Kelet közötti szociális szakadékok az északi és nyugati irányú tömeges mozgást erősítik. A nemzeti és etnikai problémák kiéleződése olyan fegyveres konfliktusok kirobbanását okozhatja (például a délszláv háborúk, a Kaukázus és Közép-Ázsia térsége), amelyek miatt egyrészt a védtelen polgári lakosság tömegei menekülnek el, másrészt a vesztes nemzetiség vagy etnikum tagjai kénytelenek útra kelni a győztesek bosszúja elől.

A migráció igazi veszélyességét az adja, hogy az etnikai konfliktusok és a létbizonytalanság elől menekülők tömegébe köztörvényes bűnözők, terroristák, kábítószer- és fegyvercsempészek keverednek, illetve a menekülő tömegek a konfliktus okait és gyökereit magukkal hordozzák. Ha a tömeges migráció polgárháborús körzetből indul ki, számolni lehet azzal, hogy a menekülőknél fegyverek is lehetnek. A bűnöző elemek által befolyásolt, fegyverekkel rendelkező és teljesen más kultúrát gyakorló tömeg komoly veszélyt jelenthet a fogadó ország lakosságának közrendjére, élet- és vagyonbiztonságára, konszolidált viszonyaira. Az albánok olaszországi migrációja jelzi, hogy már néhány ezres nagyságrendű beáramlás is milyen gazdasági, szociális és rendészeti problémákat idézhet elő.

Környezetbiztonság, természeti és civilizációs katasztrófák elleni védelem

A környezetbiztonság, a természeti és civilizációs katasztrófák elleni hatékony védelem alapvetően meghatározza egy ország stabilitását, jelentősen befolyásolja a gazdaság versenyhelyzetét, az állampolgárok életfeltételeit. Magyarország e téren is fokozottan igyekszik kiaknázni a nemzetközi együttműködésből adódó lehetőségeket.

A nemzetközi terrorszervezetek lehetséges célpontjai között szerepelnek az atomerőművek és az energiaszektor létesítményei. Ezek sikeres rombolása esetén nagy kiterjedésű szennyezés hozható létre. A 2001. szeptember 11-ei események után reális veszéllyé vált, hogy a mindenre elszánt terrorszervezetek merényleteket hajthatnak végre nukleáris erőművek ellen. Megelőző rendszabályként a NATO-tagállamok az ilyen jellegű erőművek köré, a légvédelem és a légierő eszközeiből, védőgyűrűt vontak. Ezen intézkedések azonban csak bizonyos ideig tarthatók fenn. Annak ellenére, hogy a nukleáris létesítmények kiemelten veszélyeztetettek, eddig még nem váltak a terrortámadás konkrét célpontjaivá.

Az atomerőművek kiégett fűtőanyagának biztonságos őrzése és szállítása a végleges tárolóhelyre kiemelt feladat. A kiégett fűtőelemek megszerzése esetén a terrorcsoportok „piszkos bombát” állíthatnak elő, amelynek felrobbantásával nagy területet tehetnek lakhatatlanná.

BELSŐ KIHÍVÁSOK

Szervezett bűnözés

A szervezett bűnözés veszélyességét nagymértékben növeli, hogy irányítását és felügyeletét az egyre erőszakosabb eszközöket alkalmazó hazai és nemzetközi szervezett bűnözői csoportok gyakorolják. A délszláv háború meghatározó jelentőségű volt a csempészet alakulásában. A Közel- és Közép-Keletről a Balkánon keresztül Nyugat-Európába vezető hagyományos kábítószer-útvonal a háború miatt részben Magyarországra tevődött át. A drogkereskedelemből származó pénztöke (a Balkánon az illegális embercsempészetből 3-4 millió USD, a kábítószer-csempészetből kb. 400 millió USD éves bevételre tesznek szert a szervezett bűnözői csoportok) lehetővé teszi a szervezett bűnözés beépülését a gazdasági és politikai életbe.

Kábítószer-kereskedelem

A kábítószer-kereskedelem és a szervezett bűnözés összefonódása és terjedése világjelenség. A rendszerváltó országokban a társadalmi-gazdasági átmenet bizonytalanságai különösen kedvező feltételeket teremtettek kialakulásukhoz és megerősödésükhöz. A bűnözőcsoportok bekapcsolódtak a kábítószer-, fegyver-, stratégiai anyag-, gépjármű- és embercsempészetbe, és kapcsolatokat alakítottak ki más, Magyarország területén is működő nemzetközi bűnözőkkel. Hagyományos tevékenységük mellett folyamatosan törekszenek arra, hogy növeljék legális gazdasági aktivitásukat és befolyásukat, ami lehetővé teszi számukra, hogy érdekeiket a gazdasági szférán túl is érvényesítsék.

Feketegazdaság és korrupció

A korrupció világjelenség, de az átalakuló gazdaságú országokban különösen akut problémát jelent. A korrupció, a feketegazdaság és a szervezett bűnözés sokszor egymással összefonódva jelentkezik, ami akadályozza a piacgazdaság normális működését és rombolja a törvényességbe vetett hitet. A feketegazdaság elsősorban destabilizációs hatása miatt tekintendő biztonsági kockázati tényezőnek. A megelőzés érdekében javítani kell a jogrendszer és az állam működésének átláthatóságát és hatékonyságát, a közpénzek áramlásának folyamatos és hatékony ellenőrzését, valamint az államigazgatásban dolgozók kiválasztását és megbecsülését. Külön figyelmet kell fordítani annak megakadályozására, hogy a bűnözői csoportok kapcsolatokat tudjanak kiépíteni a politika, az igazságszolgáltatás, a fegyveres erők és rendvédelmi szervek, valamint a média irányába.

Demográfiai kihívások

A demográfiai előrejelzések a népesség tartós csökkenését és a társadalom elöregedését vetítik előre. E folyamat két vonatkozásban is veszélyezteti az ország stabilitását. Egyrészt a korosztályi struktúra változása negatívan hat a gazdaságilag aktív és passzív lakosság arányára, az ország jövedelemtermelő képességére. Másrészt a bevételi oldal csökkenésével a nyugdíj- és egészségügyi ellátás fokozottabb terhei miatt egyidejűleg jelentkezik a kiadások növekedése, ami pénzügyi egyensúly-problémákhoz vezethet. A jóléti állam jelenlegi modellje, a társadalom elöregedése miatt, még a gazdasági növekedés ellenére sem tartható fenn. Fokozódik az öngondoskodás szerepe.

Következtetések

Elemelve a kockázatokat megállapítható, hogy a környező országok részéről katonai fenyegetés nem veszélyezteti a Magyar Köztársaságot.

Súlyos fenyegetésként jelentkezik a hagyományos terrortámadásokon túl a terrorszervezetek eszköztárának kibővülése. A tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök proliferációja kiemelt jelentőséggel bír, mivel esetleges alkalmazásuk beláthatatlan következményekkel járhat az emberiségre.

A nemzetközi terrorizmus szoros kapcsolatban van a szervezett bűnözéssel, a kábítószer- és fegyverkereskedelemmel, valamint a különböző vallási alapokon szerveződő nem kormányzati szervezetekkel. A terrorszervezetek bevételeinek nagy része a kábítószer- és fegyverkereskedelemből származik.

A nem kormányzati szervezetek tevékenységükkel hozzájárulnak a terrorszervezetek logisztikai hátterének megteremtéséhez és az illegális tevékenységükből származó anyagi eszközök legalizálásához. A tömeges, illegális migrációt kihasználva a szélsőséges nézeteket valló fegyveresek képesek beszivárogni a célterületekre.

A Magyar Köztársaságnak ahhoz, hogy eredményesen részt tudjon venni a transznacionális kihívások kezelésében – különös tekintettel a terrorizmus elleni küzdelemre – az alábbi képességeket kell kialakítani:

- hírszerző és felderítő képesség növelése;
- antiterrorista képességek kialakítása;
- terrorista cselekmények megghiúsítása érdekében megfelelően felkészített alegységek készenlétben tartása, riasztásra történő alkalmazása;
- részvétel antiterrorista akciókban, felszámolási és mentési feladatokban, területzárásban, kiemelt fontosságú objektumok őrzés-védelmében;
- határőrizet szigorítása (shengeni határok);
- atom, vegyi, biológiai felderítő és előrejelző, valamint mentesítő képesség növelése.

A Magyar Köztársaságot közvetlen katonai támadás veszélye nem fenyegeti. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a katonai értelemben vett konfrontáció teljesen kizárható. A fegyveres erők felkészítésében és alkalmazásában a potenciális fenyegetettség mindenképpen kiinduló alapként kell, hogy szolgáljon. Ehhez elemezni szükséges, hogy a veszély elhárításában milyen feladat hárul a fegyveres erőkre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- **Csabai György**
Transznacionális és aszimmetrikus kihívások; Hadtudomány 2001/03
- **Fülöp Imre**
A biztonságot veszélyeztető tényezők
- 94/1998. (XII. 29.) számú a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről szóló Országgyűlési határozat
- A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról szóló 2144/2002. (V. 6.) kormányhatározat

SZILVÁGYI TIBOR MK. ÖRNAGY

**AZ ALBÁN KÉRDÉS MEGOLDÁSÁNAK KULCSA
KOSZOVÓ JÖVŐJÉNEK MEGHATÁROZÁSA**

A XX. század elején az újdonsült balkáni nemzetállamok létrejötte nagyhatalmi érdekeket szolgált. Az államhatárokat önkényesen húzták meg, azok sok esetben nem tükrözték a térség nemzetiségi megoszlását. Ez további konfliktusok forrásává vált az azt követő évtizedekben. Az albánok megkésett nemzettudata kiszolgáltatta őket a történelem viharainak.

A két nagy albán közösség – az albániai és a koszovói – a független Albánia létrejötte óta sohasem mondott le arról, hogy megváltoztassa „*azt a nagy igazságtalanságot, amely szétválasztotta az egymással összetartozó népközösségeket*”. A zogista és az enveri Albánia gyengesége miatt csak óvatosan közelített az albán nép területi megosztottságának kérdéséhez. Enver Hoxha utódja, Ramiz Alia az ENSZ Közgyűlésének ülészakán, 1989 szeptemberében mondott beszédében drámai módon tárta a nemzetközi közvélemény elé az anyaországtól elszakított albánság helyzetét: „*Az egyik legégetőbb és legnyugtalanítóbb balkáni probléma a jugoszláviai albánoké, akikkel szemben a szerb kormányzat nyílt népirtó politikát folytat, amit számos nemzetközi fórumon bizonyítottunk és a világközvélemény tudomására hoztunk. Koszovóban és más jugoszláv területeken, ahol albánok élnek, olyan bűncselekményeket követnek el, amelyeket még a középkor sötét napjaiban is borzalmasnak tartottak volna.*”¹

Az albán nép lélekszáma a XX. században a többi balkáni népéhez képest jóval gyorsabban nőtt, ami az Albániával szomszédos országokban – különösen Jugoszláviában, ezen belül is Koszovóban – az etnikai arányok jelentős módosulását eredményezte. *Ma a balkáni albán népesség közel fele az anyaország határain kívül él.* A politikai, gazdasági és társadalmi fejlettség alacsony fokán álló, különböző országokban élő albánság – amelynek száma mára meghaladja a horvátokét, a montenegróiakét és a macedónokét – továbbra is destabilizáló erő lehet a Balkánon, amennyiben a népesség növekedése politikai stabilitás, növekvő gazdasági teljesítőképesség, egészséges társadalmi fejlődés és szociális intézményi háttér nélkül folytatódik.

Nagy-Albánia álmképe, a minden albán egy államban való összefogásának elmélete hosszú múltra tekint vissza. Az etnikai alapon szerveződő államalakulat magában foglalná az anyaországot, azaz Albániát, Koszovót, Montenegró délkeleti részét, Macedónia nyugati területeit, valamint Görögország egyes északi körzeteit. Az így létrejövő „nagy-albán állam” területe 60 ezer km², lakossága pedig több mint 6 millió fő lenne.

¹ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000), 347. o.

A történelem tanúbizonysága szerint a Nagy-Albánia-eszme központja mindig Koszovó volt. A fájdalom, miszerint a koszovói albánoknak önhibájukon kívül elszakított nemzetként külön kell élniük az anyaállamtól, felerősítette a revíziós törekvéseket. *A koszovói albánok kezdetben jó kapcsolatokat kialakítására törekedtek Jugoszláviával, de később elfordultak tőle, és a nagyfokú autonómia, a függetlenség, majd az Albániához való csatlakozás követelése mellé álltak.* Az albán kérdés, azaz az egymástól elszakított nemzettestek egyesítésének gondolata azonban nem talált „meleg fogadtatásra” a nemzetközi közösség részéről, ezért az 1997-es albániai összeomlást követően a koszovói albán radikális erők – élvezve a diaszpóra támogatását – nyíltan, fegyveres erővel léptek fel a szerb elnyomó hatalommal szemben. A koszovói kérdést végre sikerült nemzetközi dimenzióba helyezni, de megnyugtató megoldást egyelőre a nemzetközi közösség közbelépése sem hozott.

A különböző államokban élő albán közösségek a politikai kultúra, az anyagi lehetőségek és a kulturális fejlettség különböző fokán állnak, ezért gondolkodásmódjuk és céljaik sokban különböznek egymástól. Az albánság megosztottsága jelentősen hátráltatja az albán kérdés megoldását. Amíg sok albán a békés, eurokonform rendezés mellett száll síkra, néhány „hadúr” tönkreteszi az eddig elért politikai eredményeket. A koszovói etnikai válság és következményei „nemzetközivé” tették az albán kérdést, megosztották a nemzetközi közvéleményt, viszont egyesítették (még ha ideiglenesen is) az egyébként széthúzó albánságot, nemzeti ügyük és érdekeik védelme céljából. Koszovó ENSZ-protektorátussá válását követően ismét kiújultak a belső ellentétek, a meghatározó koszovói albán politikai és gazdasági erők az ellenségeskedést és nem a megbékélést választották.

Koszovó – a többnemzetiségű tartomány

A szerbek és a koszovói albánok egyaránt történelmi jogot formálnak Koszovóra. Egyaránt állítják, hogy elsőként ők népesítették be Koszovót. Mindkét népnek ezt tanították, ami nemzedékről-nemzedékre mélyen beágyazódott identitástudatukba. Koszovó területe a középkortól napjainkig az albán és a szerb nép érdekütközésének színtere volt.

A szerbek történetírása szerint Koszovó „*a szerb nemzet bölcsője*”. A középkori szerb állam, amely Dusan uralkodása alatt (1331-1355) élte fénykorát, valóban magában foglalta Koszovót. Prizren egy ideig királyi székváros, Peć pedig egyházi központ volt, ezért számos szerb műemlék található ma is a régióban. Az 1389-es rigómezei (koszovó-poljei) végzetes csatavesztés után (teljes egészében 1459-ben) Szerbia török uralom alá került, és Koszovó elveszítette a középkorban még dominánsan szerb etnikai jellegét. A „szerb Mohács” után az előrenyomuló törökök elől a szerbek több hullámban észak felé húzódtak. A XX. század elejéig folyó szerb ki- és albán betelepülés, valamint egyes szerb csoportok „elalbánosodása” következtében a balkáni háborúk idejére – amikor Szerbia és Montenegró visszaszerezték Koszovót – az akkor bő 400 ezres koszovói népességnek már mintegy kétharmada albán volt és csak egyötöde szerb, az ott élők többi részét pedig törökök, vlahok, cigányok és egyéb nemzetiségek tették ki.²

² Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000), 313. o.

Az albán nemzeti ideológia interpretációjában a mai Koszovót először az illírek, vagyis az albánok elődei népesítették be. Eszerint az albán népesség tekintendő Koszovó őshonos etnikumának, és létszámuk nem csupán a XVIII. század óta, hanem mindig is felülmúlta a régióban csak a VII. században megjelenő szerbek számát.

Tény, hogy az albánok a Balkán-félsziget egyik legrégebb népei közé tartoznak. Legközvetlenebb őseik az illírek (a mai északi albánság, a gegek elődei) és különféle hellén törzsek. Az albánok nyelve az ősi illír és a *pelaszg*³ egyik modern változata. A Balkán-félsziget nyugati részén vívott számtalan háború nyomán alakult át az „*illiricum*” „*albanicummá*”. A IX. századtól újabb hódítók jelentek meg az illírek földjén: a bolgárok, a normannok, a dél-itáliai Anjouk, majd a szerbek, akik birodalmukhoz csatolták az albánok lakta területek különböző részeit. A keresztény történetírás szerint az albánok lakta területek kezdetben Róma, majd Bizánc joghatósága alá tartoztak. 1054 után az északi albán területek Róma, a déliek pedig Konstantinápoly befolyása alá kerültek. Az oszmán törökök portyázó csapatai először 1388-ban dúlták fel a vidéket, majd 1430-ban deklarálták a terület meghódítását. 1433-ban, 25 évre, Gjergj Kastrioti (Szkander bég) visszaszerezte ugyan a függetlenséget, de ez mindössze a törökök ellen vívott harcokról született népi eposzokat gazdagította. *Kezdetét vette a több mint ötszáz éves török uralom, amely egyetlen balkáni népet sem sújtott olyan mértékben, mint az albánt.* Úgy kerültek rabigába, hogy önálló államiságuk ki sem alakult. Semmivé lett az egykor gazdag terület művészete, kultúrája és az addigi kereskedelmi kapcsolatrendszer. Mégis máig tart az identitástudat erősödése, amely különösen a túlélőképességben és az idegen honban való feltétlen érvényesülésben mutatkozott és mutatkozik meg ma is.

A XVI. század folyamán a részben kényszer hatására megtörtént tömeges iszlamizáció révén az albán lakosság kétharmada – a hegyvidéki területeket kivéve – felvette a hódítók vallását. Az iszlám vallásra áttért albánok később fokozatosan mind nagyobb szerepet vívtak ki maguknak a birodalom irányításában, s demográfiailag is erősödtek. Harcoságukra és élni akarásukra jó példa, hogy *1690-től folyamatosan beköltöztek Metohijába*⁴ és Koszovóba. A Török Birodalom XVIII. században kezdődő hanyatlásakor az albán szeparatizmus egyre nagyobb méreteket öltött. Ez azonban 1912-ig nem lépett túl az autonómia és a gazdasági, illetve politikai önrendelkezés követelésén. Így volt ez a nagyhatalmúvá váló tartományurak színrelépésekor, majd az azt követő harcok során is, amelyeknek célja mindössze az albán lakta területek egy közigazgatási egységben való összevonása volt. Az albán elit a gondok orvoslását sokáig a Török Birodalom alkotmányossá tételében látta, nem pedig a kiválásban.

³ Görögországnak és a környező szigeteknek a görögöket megelőző lakossága. (Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések kézikönyvtára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 586. o.)

⁴ A Dukagjini-fennsík térsége, a ma együttesen Koszovónak nevezett tartomány nyugati része.

Az albán függetlenségi és nemzetegyesítési mozgalmak központja: Koszovó

A Balkánon ősi alapnépességnek tartott albánok nemzetfejlődése megkésett a többi európai népehez képest. Az öt évszázados török uralom jelentősen hátráltatta az albánság társadalmi fejlődését. Az albán identitástudat azonban korán kezdett kibontakozni, és az albánok fegyvert ragadtak a török rabiga ellen. Az 1912-ben egyoldalúan kikiáltott önálló Albánia nemzetközi elismerés nélkül még csak „virtuálisan” létezett. *Amikor a nagyhatalmak 1913-ban véglegesítették az ország határait, az albánság jelentős része az anyaállam területén kívülre került. A csonka albán nemzetállam létrejöttkor a Nyugat-Balkánon élő albánság egy olyan traumát volt kénytelen elviselni, amelyet a mai napig nem tudott kiheverni.* Ez a csalódottság lett az alapja a Fejtő Ferenc által találóan „albántalmaknak” nevezett problémáknak, amelyek ma is komoly kihívást jelentenek az albán kisebbséget „befogadó” államokban. A múlt öröksége és a nagyhatalmi érdekek által befolyásolt – sok esetben elhibázott – nemzetközi döntések következményei napjainkban is éreztetik hatásukat.

A XIX. század végén, az 1877-78-as orosz-török háborút követően felerősödtek a török uralom alatt élő népek függetlenségi törekvései. Az 1878. június 10-én Prizrenben megalakult Albán Liga a nagyhatalmak berlini kongresszusához – amely a balkáni államhatárok kijelölésére volt hivatott – intézett petícióját Bismarck egyszerűen lesöpörte a tárgyalóasztalról. A Liga – nem látván más megoldást – önkéntesek toborzásával, fegyveres úton próbálta megvalósítani céljait. A jórészt Koszovóból kiinduló törökellenes felkelések 1912-ig, az albán függetlenség kikiáltásáig kitartóan folytak.⁵ Az albán nemzeti mozgalom élére Ismail Kemal, az isztambuli parlament képviselője, az ellenzéki liberális párt vezére állt, aki még Bécsbe is elutazott, hogy kipuhatolja a nagyhatalmak véleményét a születendő önálló albán államról. Kemalt a nagyhatalmak képviselői – az osztrák-magyar külügyminiszter, a bécsi olasz és angol nagykövetek – támogatásukról biztosították. Hazatérte után az albán hazafiak 83 képviselője 1912. november 28-án, Szkander bég zászlóbontásának 469. évfordulóján Vlorában kikiáltotta Albánia függetlenségét.⁶

Az európai nagyhatalmak londoni nagyköveti konferenciája döntésének (1913. július 29.) értelmében létrejött albán nemzetállam nem foglalta magába az összes albán lakta területet. Az albán nép jelentős része (40%-a) hamarosan a környező országokban, Montenegróban, Szerbiában és Görögországban találta magát. Főként Koszovóban és a Dukagjini-fennsíkon (szerb nevén Metohijában) hullottak termékeny talajra Nagy-Albánia eszméjének magvai. (Paradox módon az albán nemzeti függetlenségi mozgalom bölcsőjének tekinthető Koszovó is kívül rekedt a megalakított független Albánia határain.)

⁵ Schütz István: Az ismeretlen Koszovó – Dardániától a KFOR-megszállásig, 5. o.

⁶ Az ország függetlenségének kikiáltása emlékére Albánia nemzeti ünnepét, a „Zászló Napját” november 28-án tartják.

A két világháború közötti időszakot az éles és gyakorta fegyveres szerb-albán szembenállás jellemezte. Az I. világháború után 1918-ban megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot az albánok az össznemzeti egyesülésüket megakadályozó nagyszerb nacionalizmus államának tekintették. A nyíltan és brutálisan elnyomott koszovói albánok többsége nem akart beilleszkedni a délszláv államba, és többször is fegyveres harcot indított az elszakadásért, illetve az Albániával való egyesülésért. Ezekben a törekvésekben általában bírták Tirana támogatását. A másik oldalon viszont a szerbek sem akartak megbékélni az etnikai és az állami határok közötti eltéréssel. Ők be sem akarták fogadni az albánokat az általuk nagyszerb „nemzetállamként” értelmezett, 1929-ben megalakult Jugoszláviába.

A királyi Jugoszlávia államszervező alapelve, a nagyszerb eszme jelentősen megnehezítette az albánok helyzetét. A szerbiai politikai elit hegemóniája következtében nem volt albán nyelvű oktatás. 1922 és 1938 között a szerbek nagyarányú betelepítéseket hajtottak végre 60-100 ezer honfitársuk beköltöztetésével és földhöz juttatásával. A 30-as évek közepére az albán és török kitelepülések következtében a szerb lakosság aránya Koszovóban egyharmadra emelkedett.

A két világháború között Koszovóban és környékén megindult a „kaçakok” mozgalma (kacsak, azaz menekült vagy csempész), amelynek politikai célja az albán lakta területek elszakítása és Albániával való egyesítése volt. A kacsakok létszámát akkoriban 10 ezerre becsülték. Albánia igyekezett támogatni a jugoszláviai albánok szecesszionista erőit, és otthont adott a kacsak mozgalom politikai vezérkarának tekinthető – az 1918. november 7-én Shkodrában a koszovói emigráns, Bajram Curri és Hasan Prishtina által létrehozott – Koszovó Bizottságnak.⁷

Az albán irredenta törekvéseket a két világháború között a tengelyhatalmak és a Kommunista Internacionálé tagjai is támogatták, elsősorban a megerősödött Szerb-Horvát-Szlovén Királyság ellenében, illetve a Versailles-i békerendszer elleni tiltakozásul. Mussolini Olaszországa közvetlen segítséget nyújtott az albán revizionista mozgalmaknak, majd 1939. április 7-én elfoglalta és annektálta Albániát. Az olaszok felszólították a görögországi Epiruszban és a Koszovóban élő albánokat, hogy kezdjenek akciókat Nagy-Albánia létrehozása érdekében.

1941. augusztus 12-én, a délszláv állam felosztását követően Koszovót és Metohiját Albániához csatolták, így a Nagy-Albánia-eszme kezdett igazi testet ölteni. A teljes megvalósításhoz azonban meg kellett volna szerezni az epiruszi albán lakta területeket is, ami végül nem sikerült. Az etnikai homogenizáció jegyében ezúttal az olasz hatóságok, és a helyi albán kormányzat fegyveres csapatai űzték el 100 ezer szerbet, és egyidejűleg 70-75 ezer albánt telepítettek át Albániából Koszovóba.

⁷ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000), 317. o.

1945-ben, Josip Broz Tito vezetésével, föderációként szervezték újjá Jugoszláviát, amelyben *Koszovó és Metohija Autonóm Körzetet* Szerbiához csatolták. A háború utáni években élte virágkorát a Balkán-föderáció eszméje. Felmerült egyebek mellett az az elképzelés is, hogy Albánia hetedik tagköztársaságként csatlakozik a titói Jugoszláviához. 1948-ban Sztálin döntése alapján Jugoszláviát kiközösítették a szocialista blokkból, a Balkán-föderáció gondolata lekerült a napirendről, és az albánok állami szétdaraboltsága végérvényessé vált.

A második világháború utáni kelet-európai kommunista ideológia palástolta a nemzetiségi kérdést, így a Nagy-Albánia-eszme sem tört radikálisan a felszínre, de az internacionalizmus leple alatt mégiscsak létezett. A nagyon elmaradott Koszovó számára a fejlődés és az államon belüli etnikai elkülönülés lehetőségét a 60-as évek reformtörekvései alapozták meg. A jugoszláv gazdasági reformfolyamatnak ugyanis fontos elemévé vált az elmaradott régiók támogatása. Koszovó föderációs alaplóból történő 37,1%-os részesedése, illetve támogatása jelentős fejlemény volt, de a tényleges fejlesztésre és a felzárkózásra, a régió hihetetlen mértékű népszaporulata miatt, ez az összeg sem volt elegendő.⁸

A sztálini Tito-ellenes kampányok egyik élharcosaként a tiranai Hodzsakormányzat hamarosan nyíltan irredenta magatartásra ösztönözte a jugoszláviai albánokat. A koszovói albánok helyzetét a titói Jugoszlávia első két évtizedében egyfajta kettősség jellemezte. Koszovó fejletlensége révén egyrészt nagyobb központi támogatásban részesült, lakossága a korábnál szélesebb kulturális lehetőségeket (anyanyelvű iskolák, sajtótermékek, könyvek megjelenése), majd az 1963-as jugoszláv szövetségi alkotmányban autonóm tartományi státust kapott. Másrészt viszont a jugoszláv vezetés szoros politikai és adminisztratív ellenőrzés alatt tartotta a koszovói albánokat, mert kétségbe vonta Jugoszlávia iránti lojalitásukat. Az 1968. november 27-én (az albán „Zászló Napjának” előestéjén) kirobbant tüntetés fő politikai követelése az albán lakta területek külön jugoszláv tagköztársasággá válása volt. Ez azonban azt a veszélyt hordozta magában, hogy az albánok élnek a tagköztársasági státus nyújtotta kiválás jogával, ezért a jugoszláv hatóságok letörték az albánok megmozdulását.

Az 1974. február 24-én kihirdetett új jugoszláv alkotmány a Szerbián belüli autonóm tartományoknak csaknem különálló tagköztársasági jogokat adott, viszont az elszakadás jogát nem biztosította. Ez a fajta önállóság azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a modernizáció új korszakának nyitánya helyett a különféle „nacionalizmusok” kibontakozásának kezdetét jelentette. Koszovó kitüntetett politikai és kulturális kapcsolatokat ápol az albán anyaországgal, s fejlődése – a jugoszláv támogatások következtében – nyilvánvalóan felgyorsult. Úgy tűnt, hogy Pristina ismét átveszi a Nagy-Albánia-eszme összefogását. Az albánok népességnövekedése elképesztő méreteket öltött, 1961 és 1981 között szinte megduplázódott (914 737 főről 1 737 384-re növekedett).⁹

⁸ Kapronczay Péter – Nagy Tamás: A koszovói válság történeti és biztonságpolitikai összefüggései (Valóság 99/6), 94. o.

⁹ Kapronczay Péter – Nagy Tamás: A koszovói válság történeti és biztonságpolitikai összefüggései (Valóság 99/6), 95. o.

A széles körű autonómia és a népességrobbanás megszilárdította az albánok politikai önbizalmát. Tito halálát (1980) követően, féltve az addig kivívott jogaikat, megpróbálták „előre menekülni”, és felelevenítették a köztársasági önállóság jelszavát. 1981. március 11-én tüntéshullám robbant ki Pristinában. A szociális indíttatású diáktüntetések hamarosan a köztársasági önállóság melletti demonstrációkká váltak. A zavargásokat a jugoszláv hatóságok brutálisan levertek. Tirana élesen elítélte a jugoszláv hatóságok eljárását, amivel Albánia magára vonta Belgrád vádjait, miszerint ők álltak a demonstrációk mögött.¹⁰

Szerb nacionalizmus és albán árnyékkormány Koszovóban

A „nemzet történelmi földjének” elvesztése miatti félelmek hatására a 80-as évek végén fellángolt a nagyszerb nacionalizmus. A nemzeti érzés hisztérikussá fajulásához jelentősen hozzájárult a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 1986-ban megjelentetett memoranduma. A dokumentum azt állította, hogy a szerbeket a jelenlegi jugoszláv államban létükben fenyegetik, az ország valójában már felbomlott, így a szerbek 40%-a Szerbián kívül szenved. A Szerb Kommunista Szövetség elnöki székét 1986-ban elfoglaló Szlobodan Milosevics módszeresen kijátszotta a nacionalizmus aduját. A pártelnök 1987. április 24-én Pristinában elmondott beszédével „öntudatot és bátorságot öntött a helyi szerbekbe”, akik ezt követően – maguk mögött tudva Belgrád támogatását – fokozatosan visszaszorították az albánokat. Kezdt kibontakozni a milosevicsi nacionalizmus.¹¹

A felajzott politikai légkörben Milosevicsnek sikerült elérnie a koszovói tartományi autonómia korlátozását. Szerbia alkotmányának 1989. március 28-ai módosításával a lényeges döntési jogköröket a tartományi testületektől megvonták, és köztársasági szintre delegálták. Az albán tüntetések és sztrájkok kirobbanásának hatására 1989. február 27-én rendkívüli állapotot vezettek be Koszovóban, amely több mint egy évig volt érvényben. 1990. január 4-én Ibrahim Rugova vezetésével egyfajta függetlenségi népfrontként megalakult a Koszovói Demokratikus Liga (LDK).

Miután Belgrád nem tudott úrrá lenni a helyzeten, 1990. június 26-án felfüggesztette Koszovó autonómiáját. A koszovói albánok 1990. július 2-án deklarálták szuverenitásukat, majd szeptember 7-én a Szerbiától való elszakadásukat is. 1991. szeptember 22-én kikiáltották a Koszovói Köztársaságot, amelyet Albánia hamarosan hivatalosan is elismert.¹² Miután a nemzetközi közösség egyértelműen kinyilvánította a határok megváltoztathatlanságának elve mellett elkötelezettségét, Sali Berisha albán köztársasági elnök visszakozott, és a tartomány 1974-es széles körű autonómiája mellett szállt síkra.¹³

¹⁰ Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage, 57-58. o.

¹¹ Kapronczay Péter – Nagy Tamás: A koszovói válság történeti és biztonságpolitikai összefüggései (Valóság 99/6), 95. o.

¹² Albánia maradt az egyetlen állam, amelyik „üdvözölte” Koszovó függetlenségét.

¹³ Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage, 63. o.

1992. május 24-én megtartották a „Koszovói Köztársaság” első elnök- és parlamenti választását. Az ellenjelölt nélkül induló Rugova, illetve az általa irányított LDK nagy arányú győzelmet aratott. A második legnagyobb politikai erő a radikális Parlamenti Párt lett, amely Adem Demaçi vezetése alatt Rugova ellenzékének számított.¹⁴ A kormányt a Rugova köréhez tartozó Bujar Bukoshi alakította meg, aki emigrációban tevékenykedett, és legfőbb feladata a nyugati albánok pénzeinek „mobilizálása” volt. A „Koszovói Köztársaság” vezetői többször állást foglaltak az összalbán egyesülés, mint végcél mellett. Átmeneti megoldásként azonban már ekkor is javaslatot tettek a Szerbia és Albánia felé egyaránt nyitott, semleges Koszovó létrehozására, vagy a tartomány ENSZ-protektorátus alá helyezésére. Demaçi a konföderatív „Balkánia” létrehozását szorgalmazta, amely az önálló Koszovót, az albánok által lakott délszláv köztársaságokat és perspektivikusan Albániát is magában foglalta volna. A koszovói albán politikusok végcélja már nem jelentett egyet az Albániához való egyszerű csatlakozással.¹⁵

Rugova a 90-es évek elején kialakította a koszovói albánok párhuzamos oktatási, szolgáltatási és egészségügyi hálózatát. Ő és hívei a passzív ellenállásra építették politikájukat, és megpróbálták „internacionalizálni” a koszovói kérdést.¹⁶ A nemzetközi közösség azonban a határok sérthetlenségének elvét a népek önrendelkezésének elve fölé helyezte.

1993 szeptemberében az egykori Jugoszlávia albán nemzetiségű politikai pártjainak Koordinációs Tanácsa Ibrahim Rugova vezetésével konszenzusos megállapodást kötött a közös albán külpolitikai irányvonalakról. A meghatározó koszovói, macedón és montenegrói albán pártok a következő célkitűzéseket tették, amelyek ma is érvényesek:

- Koszovó függetlensége;
- a macedóniai albánok államalkotó nemzetként való elismertetése;
- autonómia a Montenegróban és Délkelet-Szerbiában élő albánok részére.¹⁷

Rugova azon törekvése, hogy az albán kérdést „internacionalizálja”, 1995-ben még kudarcot vallott. Koszovó a daytoni megállapodás (1995. november 21.) „mostohagyerekévé” vált, miután a koszovói problémát a megállapodás szövege egyetlen szóval sem említette. Dayton hatása a koszovói albánok egyre nagyobb tömegeit radikalizálta, és teljesen érzéketlenné tette őket a kompromisszumkeresés tekintetében. A délszláv háborút lezáró 1995. december 14-ei párizsi békeszerződés szintúgy érintetlenül hagyta Koszovó státusát.

¹⁴ Demaçi később, 1998 és 1999 fordulóján az UÇK politikai képviselője volt.

¹⁵ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000), 331. o.

¹⁶ 1991-ben Koszovó hiába kérte a függetlenség nemzetközi elismerését, kezdeményezésük süket fülekre talált.

¹⁷ Fabian Schmidt, Patrick Moore: Die Albaner im ehemaligen Jugoslawien als Sicherheitsfaktor (Gerhard Seewann – Minderheiten als Konfliktpotential in Ostmittel- und Südosteuropa, München 1995), 97. o.

Amikor a már említett Koordinációs Tanács 1995 novemberében ismét ülésezett, megerősítették, hogy az albánok minimális követelése továbbra is Koszovó függetlensége. Valódi céljuk az összes albán lakta terület egyesítése, míg maximális törekvésük az albánok visszatérése történelmi etnikai területeikre, egészen Nisig és a Szandzsáig.¹⁸

Az 1997. évi albániai általános összeomlás következtében kialakult zűrzavar idején jelentős mennyiségű fegyver és katonai felszerelés áramlott Koszovóba. Kiépültek az utánpótlást biztosító csempészútvonalak, felálltak a koszovói albán fegyveresek albániai kiképző központjai, anyaországi és nyugati albán segítséggel megalakították a Koszovói Felszabadítási Hadsereget (UÇK). A radikális nézeteket valló koszovói albán fiatal generáció, látva a horvátok és a bosnyákok példáját, fegyveres erővel szegült szembe a szerb elnyomó hatalommal. 1998-ra kiépültek azok a csatornák, amelyeken keresztül a csempészek biztosították a harchoz szükséges anyagi eszközöket, katonai felszerelést, fegyvereket és nem utolsósorban az élelmiszert. A nyugati albán diaszpóra által összegyűjtött pénzek kulcsszerepet játszottak ebben a tekintetben.

Albánia Koszovó-politikája

A 90-es évek elején sok albán felröptetett a Hodzsa-rezsimnek és az őt követő Ramiz Alia vezette átmeneti kormánynak, hogy semmit sem tettek az albánság összefogása érdekében. A nemzeti egység vízióját korábban is dédelgető albán művész elit azt remélte, hogy az első demokratikusan megválasztott politikai vezetés majd felkarolja az albán nemzeti kérdést. Ez azonban nem történt meg. A Koszovóban élő író-történész Rexhep Qosja és Ismail Kadare 1991 novemberében kezdeményezték a „Mebékélés és Össz nemzeti Egyesítés Mozgalmának” létrehozását, amely követelte az albánok vallástól, társadalmi helyzetétől és politikai meggyőződéstől független összefogását, illetve egy egységes program kidolgozását az albán kérdés megoldása érdekében. A végeredmény elképzelésük szerint minden albán egy államban való egyesítése lett volna, amely stabilizáló szerepet töltött volna be a Balkánon.¹⁹

Xhelil Gjoni (Ramiz Alia egyik utódja a pártelnöki poszton) 1991 júniusában így nyilatkozott: *„Mi albánok jogtalanul megosztott nemzet vagyunk. Újabb jogtalanúság lenne velünk szemben, ha nem rombolnánk le azt a falat, amely albán testvéreinket országhatárainkon túlra taszította. Határozottan követeljük, hogy az egymástól elválasztó falak leomoljanak, és az albánok, mint ahogy azt más európai népek is teszik, szabadon élhessenek egymással.”*²⁰

¹⁸ Peter Schubert: Zündstoff im Konfliktfeld des Balkans – Die albanische Frage (Baden-Baden 1997), 45. o.

¹⁹ Peter Schubert: Zündstoff im Konfliktfeld des Balkans – Die albanische Frage (Baden-Baden 1997), 35. o.

²⁰ Zëri Popullit, Tirana, 1991. 06. 11.

Az 1991-ben elkezdődött jugoszláv polgárháború vegyes érzelmeket keltett az albániai politikusok körében. Egyrészt féltek attól, hogy a háború áterjed Koszovóra és akár Albániára is, másrészt viszont abban reménykedtek, hogy a szerbek vereséget szenvednek, és akkor közelebb kerülhetnek az albán nemzeti kérdés megoldásához. Egy dolog azonban a tiranai politikusok számára egyértelmű volt: kicsi és gazdaságilag gyenge országuk nem engedhet meg magának egy háborút a szerbek ellen. Sali Berisha köztársasági elnök többször is kiállt az albán kérdés rendezése mellett, de a fegyveres megoldást kizárta az eszköztárból: *„Albánia sohasem szorgalmazta a meglévő határok megváltoztatását, ezt ma sem teszi, és a jövőben sem törekszik erre.”*²¹

Azok a kijelentések, miszerint Albánia nem támaszt területi követeléseket az albán kisebbségeknek otthont adó szomszédjaival szemben, politikailag nagyon megfontoltak és ésszerűek voltak. Tirana politikája a stabilitás megőrzésére, a béke szorgalmazására irányult. Az albániai vezetés nagyon jól tudta, hogy a revizionista politika nem lelne támogatókra sem Washingtonban, sem Brüsszelben. Ennek ellenére a nemzeti kérdés nem került végleg a szőnyeg alá, csak „elnapolták”. Az akkori helyzetben az irredenta érzések felkorbácsolása Koszovóban és Macedóniában is komoly veszélyt rejtett magában, ezért Tirana számára a békés, passzív ellenállás harcosának tekinthető Ibrahim Rugova bizonyult a legjobb partnernek. Az albániai politikai vezetés megpróbálta ellenőrzése alá vonni a koszovói és a macedóniai albánok törekvéseit, hogy azok ne fajuljanak fegyveres konfliktusokká, nacionalista akciókká, mert az a helyi albánság tragédiáját okozhatta volna.²²

Amikor Rugova 1994 szeptemberében felvetette az Albánia és Koszovó közötti konföderáció létrehozásának gondolatát, Tirana válasza meglehetősen visszafogott volt. Berisha Rexhep Quosjanak intézett egyik nyílt levelében már 1993-ban is kifejtette, hogy Albánia tartja magát a Helsink-i Záróokmány szelleméhez, és a határok erőszakos megváltoztatásának módját kizárja.²³

Tirana tudta, hogy az albán kérdésben tanúsított mérsékelt visszafogottsága Brüsszel és Washington részéről is kedvező fogadtatásban részesül, és talán „jutalmat” is érdemel. Erre Albániának nagy szüksége volt, hiszen a Nyugat segítsége nélkül túlélési esélyei igencsak csekélyek voltak.

Albánia a 90-es évek első felében súlyos politikai, gazdasági és morális válsággal küszködött, ezért nem tudta kellőképpen támogatni a koszovói függetlenségi törekvéseket. Az északi geg klánok szervezett bűnözéssel foglalkozó csoportjai az illegális tevékenységből szerzett pénzekkel „nem hivatalosan segítették” a koszovói albánokat. Az albániai politikai vezetés azonban nyíltan nem vállalhatta a „szolidaritást”, mert az ország maga is külföldi segélyekre szorult. A vezető hatalmak (az Egyesült Államok, az EU-tagországok és Oroszország) nem nézték jó szemmel Koszovó önállósodási törekvéseit, ezért politikai és gazdasági nyomásgyakorlással Albánia be nem avatkozását szorgalmazták.

²¹ Rilindje Demokratike (Demokratikus Újjászületés, a Demokrata Párt lapja), Tirana, 1993.02.03.

²² Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage, 60. o.

²³ Balkan War Reports, Nr. 19, April/Mai 1993

A nemzetközi közösség Daytonban nem foglalt állást Koszovó kérdésében, amely csalódásként érte az albániai politikusokat. Ennek következtében 1996-ban megváltozott Albánia visszafogott Koszovó-politikája. Egyfajta radikalizálódás volt tapasztalható a demokrata vezetők álláspontjában is. Berisha – saját pozíciója erősítése céljából is – szakított a mérsékelt Rugovával, és helyette a „keményebb” politikát folytató Adem Demaçit, később pedig az UÇK-t támogatta.

Az országban 1996 végén kitört zavargások nyomán a feldühödött tömeg kirabolta a hadsereg és a rendőrség fegyverraktárait. *Néhány harckocsi és páncélozott szállító harcjármű, 800 ágyú, 560 ezer gyalogsági fegyver, 1,5 milliárd lőszer, valamint 3,5 millió kézigránát tűnt el nyomtalanul.* A nehézfegyverzet nagy része végül visszakerült a laktanyákba, de a könnyűfegyverek soha. 1997 márciusa és szeptembere között közel 1 200 gyilkosság történt Albániában. Az anarchiának köszönhetően virágzásnak indult a feketekereskedelem, a csempészet, a hatalmat átvette a maffia. Lassan kialakultak az UÇK utánpótlási bázisai, az albán radikálisok megalapozták a koszovói függetlenségi harc hátterét.²⁴

Az 1997-ben hatalomra kerülő szocialisták – számítva a nemzetközi közösség gazdasági és politikai segítségére – világossá tették: Rugova mérsékelt, széles körű autonómiára törekvő politikáját (amellyel a Nyugat is egyetértett) részesítik előnyben, és nem támogatják a radikálisok merényleteit, illetve fegyveres akcióit. Megerősítették az albán-jugoszláv határt, de az illegális határátlépéseknek és a szervezett bűnözés növekedésének nem tudták elejét venni. A Nano-kormány Koszovó tagköztársasági státusáért szállt síkra, amely a demokraták szemében visszalépés volt az 1991. évi függetlenségi határozathoz képest.²⁵

Az albán kormány az 1998 elején kibontakozó koszovói válságban két oldalról is nyomás alá került. A nemzetközi közösség visszafogottságra és tartózkodásra intette a tiranai politikai vezetést a koszovói függetlenségi törekvések támogatása tekintetében, míg az ellenzéki demokrata erők a segítségnyújtás megvonása miatt koszovói testvéreik elárulásával vádolták meg. Berisha a szocialisták támadási felületének növekedését saját hatalmi céljainak elérésére akarta kihasználni, ezért még az ország 1997-es polgárháborús helyzetét követő viszonylagos stabilitást is kockára tette. A hatalmi harc során számos merényletre és az ellenzékiek által gerjesztett zavargásokra került sor.

Berisha a nacionalizmus és az irredentizmus eszméjéhez nyúlva a koszovói albán testvérek megsegítésére fegyveres önkéntesek toborzását követelte. Pandeli Majko (Nano utódja) miniszterelnök – engedve a nyomásnak – feladta tartózkodó politikáját, és retorikájában a koszovói albán követeléseket támogatta. A tiranai kormány szemet hunyt az Észak-Albániában kiépített kiképzőbázisok, fegyverraktárak és utánpótlási bázisok léte felett, és nem akadályozta meg a fegyveresek, de a bűnözők határátlépését sem.

²⁴ Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage, 64-65. o.

²⁵ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000), 351. o.

Az etnikai tisztogatásokról (például a racsaki mészárlás – 1999. január 15.), az UÇK és a szerb fegyveresek közötti véres leszámolásokról, majd a Rambouillet-i tárgyalások kudarcáról érkező hírek egyértelművé tették Tirana álláspontját. *Az albán diplomácia határozottan támogatta az 1999. évi párizsi tárgyalásokat és a koszovói delegáció szándékát, hogy aláírják a jelentős autonómiát biztosító megállapodást.* Ekkor már titkon számítottak a NATO szerbek elleni beavatkozására, amelyet az albánok ügyük nemzetközi támogatásaként értékelték. 1999 márciusában az ellenzéki Albán Demokrata Párt felhagyott a parlamenti tevékenység bojkottjával, és az erők összefogására hívott fel a koszovói válság megoldása érdekében. Az albániai politikai élet konszolidálódása ebben a tekintetben a válság pozitív hozadékaként is felfogható.²⁶

Tirana Koszovó-politikájának gyors változását mutatja az 1998-as év végi, még bizonytalan javaslat, aztán a NATO-bombázások idején született határozottabb állásfoglalás, majd a koszovói nemzetközi protektorátus létrejöttét követő egyértelmű kiállítás Koszovó függetlensége mellett. A Nano-kormány 1998 novemberében Dayton-típusú megoldást javasolt, azaz egy nemzetközileg ellenőrzött időszakot (három-öt év), amely után a helyiek akarata szerint döntenének Koszovó sorsáról. 1999. április 28-án, a koszovói válság forróján Meidani albán köztársasági elnök az Európa Tanács közgyűlésén – kifejtve Albánia Koszovó-politikáját – már „multietnikus megoldást” szorgalmazott, azaz egy nemzetközi protektorátus felállítását és a tartomány végleges státusának nyitva hagyását. Az ET 1999. szeptember 22-ei ülésén Vili Minarolli albán parlamenti képviselő viszont már az előzőnél is többről, Koszovó függetlenségének szükségességéről beszélt.²⁷

Megosztottság és összefogás a koszovói fegyveres konfliktus idején

1998 elejétől egyre ádázabbá vált a fegyveres küzdelem a jugoszláv belügyi erők és a koszovói albán fegyveres csoportok között. A koszovói, és ezáltal a Nagy-Albánia-kérdés új dimenziót kapott, amely a nemzetközi közvélemény és a nemzetközi szervezetek egészét mozgósította és tettekre sarkallta. A NATO a humanitárius katasztrófa megakadályozása érdekében 1999. március 24-én megkezdte a Jugoszlávia elleni légi hadműveletét.

A koszovói albánok politikai törekvéseikben sokáig nem képviseltek azonos álláspontot, legfőképpen céljaik elérésének módjában tértek el egymástól a vélemények, de a koszovói válság egyesítette az albánságot. Az albánok félretették politikai, kulturális és ideológiai különbségeiket, és az albán kérdés rendezése érdekében összefogtak a közös ellenséggel szemben. A koszovói válság hatására az albán nép identitástudata jelentős mértékben megerősödött.

Ibrahim Rugova „koszovói elnök” a békés megoldás mellett szállt síkra, elítélte a fegyveres erők alkalmazását, és kezdetben beírta volna a Koszovónak adott széles körű autonómiával is. A nemzeti öntudatra nevelt koszovói albán fiatal generáció azonban a délszláv háborúból – a horvátok és bosnyákok példájából

²⁶ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000), 353. o.

²⁷ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000), 354. o.

kiindulva – azt a következtetést vonta le, hogy a fegyverek erejével el lehet érni a függetlenséget. Az állandó szerb elnyomás hatására az UÇK 1997 végén aktivizálta magát. Fegyveres akcióik, merényleteik és rajtaütésszerű támadásaik elsősorban a szerb hatalom képviselői, a biztonsági és a fegyveres erők, illetve a politikai és gazdasági vezetők ellen irányultak, de a szerbekkel kollaboráló albánokat sem kímélték.²⁸

1999 decemberében kísérletek történtek egy minden albán politikai pártot (anyaországi, koszovói, macedón és montenegrói) magában foglaló fórum létrehozására, amelynek feladata a pán-albán stratégia kidolgozása lett volna. A Tetovóból indult kezdeményezés az albániai és koszovói politikusok részéről egyaránt támogatásra lelt; Fatos Nano szocialista pártvezér, valamint Hashim Thaqi radikális koszovói albán politikus is támogatta. Thaqi ebben az időben találkozott Rexhep Mejdani albán államfővel, Ilir Meta miniszterelnökkel, Fatos Nano szocialista pártvezérrel, valamint az ellenzéki Sali Berishával. Thaqi közölte: a találkozók arra szolgáltak, hogy a nemzeti álláspontot egyeztessék és egységesítsék a nemzetközi közösséggel szemben.

A NATO légitámadásai idején Albániában menedéket lelt közel 450 ezer koszovói albán jelentős részében feléledt a testvériség érzése az anyaállamban élő nemzettársai iránt. A megkérdezett menekültek 50%-a úgy nyilatkozott, hogy támogatja az egyesítést Albániával, 25% pedig a szorosabb kapcsolatok kiépítését tartaná fontosnak Albánia és Koszovó között. 90% úgy vélekedett, hogy Koszovó jövőjét illetően Albániának komoly szerepe lesz az elkövetkezendőkben, hiszen történelmük és hagyományaik közösek.²⁹

A koszovói kérdés biztonsági kockázatai és bizonytalanságai

A koszovói válság ellentmondásai és összetettsége számos biztonsági problémát hozott felszínre a szerb biztonsági erők és az UÇK küzdelmeinek befejeztével. Koszovó politikai és gazdasági instabilitása, a szervezett bűnözés és a terrorizmus korábbiánál is nagyobb térnyerése, a nacionalizmus fellángolása, a menekültek helyzetének megoldatlansága, valamint a szerbek és más nem albán népek migrációja napjainkban is komoly kihívást jelent a nemzetközi közösség számára. A koszovói albánok eltökéltek a függetlenség „kivívása” mellett. A többségben lévő mérsékeltek ezt békésen, demokratikus úton vélik elérhetőnek. Az idő az albánoknak dolgozik, miközben a felelősséget nem ők, hanem a nemzetközi közösség viseli.

Rugova a Der Spiegel német hetilapnak adott interjújában 2000 tavaszán kijelentette, hogy amennyiben a nemzetközi közösség továbbra is kiáll Koszovó Jugoszláviába történő reintegrációja mellett, akkor az egy következő háború kitörését vetíti előre. Ebben az esetben minden albán kész ismét kimenni a „barikádokra”. Ma a koszovói albán vezetők számára az egyedüli elfogadható rendezési forma a függetlenség.³⁰

²⁸ Leitfaden für Bundeswehrkontingente in Albanien (Amt für Nachrichtenwesen der Bundeswehr, Bad Neuenahr-Ahrweiler, 1999), 40. o.

²⁹ International Crisis Group: Albania: State of the Nation, 2000.03.01. 6-7. o.

³⁰ Der Spiegel, 2000.04.17.

A koszovói válság nem oldódott meg a szerb biztonsági erők kivonása és a nemzetközi protektorátus felállítása után. Sőt, eszkalálódott és áterjedt a Presevo-völgyre és Macedóniára, negatív hatásai ma is érezhetők. A politikai és gazdasági konszolidáció nagyon lassan halad, pedig az ENSZ-közigazgatás (UNMIK) és a KFOR minden tőle telhetőt megtesz a viszonyok rendezése érdekében. A 2001. november 17-ei koszovói általános választásokat követően csak jelentős késéssel rendeződtek a politikai erőviszonyok. A vezető koszovói albán pártok nem tudtak megegyezni a hatalommegosztás kérdésében, ezért elhúzódott a kormányalakítás és az elnökválasztás. A koszovói parlament március 4-ei ülésén, hosszas egyeztető tárgyalásokat követően, végül megszületett a döntés Koszovó tartományi elnökének (Ibrahim Rugova) és miniszterelnökének (Bajram Rexhepi) személyéről. A kormány három hónap huzavona után, 2002. június 12-én letette hivatali esküjét, majd megkezdte munkáját. A helyi albánok üdvözölték a kormány megalakulását, és Koszovó-szerte ünnepi megemlékezéseket tartottak abból az alkalomból, hogy három évvel azelőtt, 1999. június 12-én nemzetközi polgári és katonai igazgatás alá került a tartomány. Rugova és Rexhepi indítványozták, hogy a parlament nyilvánítsa június 12-ét a felszabadulás napjává.³¹

A politikai konszolidáció kudarcainak és a nehézségeknek elsősorban az a magyarázata, hogy az albán nép történelméből hiányoznak a demokrácia és a demokratikus értékrend hagyományai, ezért nagyon nehéz az albánokat a jogállamiság korlátai közé szorítani. Koszovóban nem csak az a baj, hogy egyes polgárai nem törvénytisztelő emberek, hanem az is hátráltatja a rendezést, hogy nincsen megfelelő jogi háttér, amely szabályozná a mindennapi életet. Évszázadokon keresztül az albán szokásjog, a kanú mutatta a helyes irányt, de mára nagyrészt már elavulttá vált. A 2001 májusában elfogadott Koszovói Átmeneti Önkormányzat Alkotmányos Keretei (Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo) című dokumentum csak a nevében szereplő kereteket biztosítja, ezért az UNMIK rendeletei az irányadók a tartományban. A koszovói parlament törvényalkotó tevékenysége egyrészt korlátozott, másrészt sikertelen, amelynek oka az összetételéből fakadó ellentétes érdekérvényesítési törekvések sokasága.

A donorkonferenciákon Koszovónak felajánlott több milliárd USD segély alig csordogál, és sok esetben el sem jut a rendeltetési helyére. *A gazdaság helyzete katasztrofális, a munkanélküliség körülbelül 60-70%-os. A lakosság szociális helyzete aggasztó. Igazi áruterelés szinte nincs, a kommunális ellátás meglehetősen hiányos. Az áramszolgáltatás akadozik, a kétórás szolgáltatást négyórás áramszünet követi. A vezetékvesztés miatt a víz ihatatlan, az egészségügyi intézmények eszközök és gyógyszerek hiányában nem működnek megfelelően.*

A Koszovóban élő albán lakosság életkor szerinti összetétele nagyon sajátos, mintegy 60%-a 25 évnél fiatalabb. Ez a meglehetősen fiatal népesség a „termékenységéből” (fertilitás), azaz a népességnövekedés európai léptékkal mérve kiugróan magas értékéből adódik. A munkahelyek hiánya nem biztosít a fiatalok számára tisztességes megélhetést, ezért sokan külföldön próbálnak szerencsét, illetve a szervezett bűnözéstől várnak anyagi felemelkedést.

³¹ Koszovó – a kormány letette a hivatali esküt, három éve nemzetközi igazgatás alatt (MTI 2002. 06. 12.)

A nemzetközi protektorátus alatt álló tartományban a biztonsági helyzet nem kielégítő. Még ma is mindennaposak az etnikai alapú gyilkosságok, a lakosság birtokában még mindig nagy mennyiségű kézfegyver van. Az etnikai indíttatású erőszaknak nem sikerült véget vetni, a sebek olyan mélyek, hogy azok újabb, s újabb bosszút szülnék. A KFOR és az UNMIK fenyegetettsége jelentősen megnőtt azok után, hogy 2002 nyarán a KFOR és a nemzetközi rendőri erők egymással együttműködve kemény harcot indítottak a koszovói szervezett bűnözés ellen. A nemzetközi erők számos albán nemzetiségű személyt letartóztattak – közülük egyeseket korábbi súlyos bűncselekmények elkövetésével is vádolva –, ami több héten át tartó KFOR- és UNMIK-ellenes tüntetéseket eredményezett. Az egykori Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűncselekményeket kivizsgáló hágai Nemzetközi Bíróság (ICTY) egyelőre még nem vádolt meg koszovói albánokat háborús és emberiségellenes bűnök elkövetésével. Amennyiben ez megtörténne, a koszovói albánok feltehetően még erősebb és erőszakosabb tiltakozó akciókba kezdenének nemzeti hőseik védelme érdekében.

A koszovói albán nép válság alatti exodusa után a helyi szerbek és a romák elüldözése következett. Az etnikai szembenállás és tisztogatás tovább folytatódott, de ellenkező előjellel, immár főként a szerbek és a nem albán nemzetiségek sérelmére. Kosovska Mitrovica az etnikai megosztottság jelképévé vált Koszovóban, a békés egymás mellett élésnek itt nyoma sincs. A koszovói albán lakosság szerb- és jugoszlávellenessége révén leszámolt minden olyan szimbólummal, amely a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságra (JSZK) emlékeztetné. A szerb ortodox templomok jelentős részét megrongálták, megóvásukban a KFOR vállal meghatározó szerepet.

Az albán menekültek visszatérésével sok bűnöző is beszivárgott Koszovóba, akik vagyonukat a prostitúció, a kábítószer-kereskedelem, az embercsempészet és más illegális tevékenység révén szerezték. Megerősödött az albán maffia, amely behálózta nem csak Koszovót, de a környező államokat is, és az egész világot átfogó nemzetközi bűnözés szerves részévé vált.

Az anarchikus állapotok fenntartása egyes koszovói albán politikai és katonai vezetőknek, a szervezett bűnözés főszereplőinek, azaz a klánvezéreknek feltehetően továbbra is érdeke. A jugoszláv határőrség Koszovóból való távozását követően megnyíltak az albán és a macedón határok a fegyver-, illetve kábítószercsempészek előtt. A térségben egyébként is nagy hagyományokkal rendelkező feketekereskedelem virágkorát éli. A háborúból és az azt követő „átmeneti” állapotból sokan nagyon nagy jövedelemre tettek szert, miközben a koszovói kisemberek élete tönkrement, hozzátartozóikat és javaikat elvesztették.

A szélsőséges iszlám terjedése komoly kihívást jelent a többségében albánok lakta Koszovóban is. Egyes iszlám segélyszervezetek az albán családokat jelentős pénzüsszegekkel (1 000 USD) támogatják a muzulmán vallás gyakorlása fejében. A hívő muzulmán gyerekek és felnőttek részére külön oktatási és egészségügyi intézményeket biztosítanak. A szélsőséges iszlám közvetlen veszélyével azonban egyelőre nem kell számolni. A koszovói albánok muzulmán

hite pragmatizmusukból ered, azaz „azt a vallást gyakorolják, amely több hasznot hoz”. Jelenleg a tökeerős nyugati kultúra felelőssége, hogy az iszlám fundamentalizmus ne tudjon gyökeret ereszteni Európa legérzékenyebb részén, a Balkánon. Az albán-szerb etnikai konfliktus „előnye”, hogy az elsősorban területi, politikai és gazdasági jellegű, de semmi esetre sem vallási indíttatású.

A nemzetközi közösség hitet tett amellett, hogy az ENSZ BT 1244. számú határozata szellemében megteremti a multietnikus és multikulturális Koszovót. Ennek egyik fontos része az elmenekült szerb és nem albán személyek visszatelepítése a tartomány területére. A program azonban sikertelen, mert még ma is több nem albán nemzetiségű hagyja el Koszovót, mint amennyi visszatér oda. A menekültek visszatérésének nincsenek meg az alapvető biztonsági és tárgyi feltételei. Többségük házáit lerombolták, munkahelyeiket és iskoláikat elvesztették. Az elűzöttek és a menekültek nem akarnak az etnikai gyűlölet célpontjaivá, illetve „az albán töke kizsákmányoltjaivá” válni.

Koszovó az albán kérdés megoldásának kulcsa

A koszovói probléma jóval több, mint egyszerű etnikai konfliktus. Koszovó a balkáni kérdés legkényesebb eleme, amely mára nemzetközi dimenziót nyert. A koszovói konfliktus megnyugtató rendezése hozzájárulhatna az albánság közel egy évszázados problémájának fokozatos megoldásához és a Balkán stabilitásának megteremtéséhez. Koszovó azonban nagyon nehéz feladat elé állítja a rendezésben érdekelt feleket.

A tartomány jövőbeni státusának meghatározásakor korábban három, egymástól lényegesen eltérő megoldás merült fel: Koszovó felosztása, „visszacsatolása” Jugoszláviához, illetve Koszovó önállósága. A válság fejleményei azonban oda vezettek, hogy az albánok határozott álláspontja miatt ma már csak a „fokozatosan kivitelezett függetlenség” vezethet megnyugtató eredményre.

Koszovó felosztása, a szerb és az albán területek elkülönítése a probléma drasztikus és hatékony megoldása lenne. A szerbek által szorgalmazott kantonizáció azonban egy ismételt vasfüggöny megjelenését jelentené, amely elfogadhatatlan az Európa egységére törekvő értékrendet követők számára. A felek békés egymás mellett élése még évtizedekig lehetetlen, mert a sebek egyelőre nagyon mélyek, s nagyon frissek.

Koszovó visszaadása Jugoszláviának az ellenségeskedések újbóli kirobbanásához vezetne. Az ENSZ BT 1244. számú határozata értelmében Koszovó a jövőben „magas szintű autonómiát” élvezne Jugoszlávián belül, a nemzetközi protektorátus működése óta azonban Jugoszlávia elveszítette Koszovó feletti fennhatóságát. A tartományban kiépültek, illetve kialakulóban vannak a szuverenitás intézményei. Az autonómia bármely foka immár valamennyi koszovói albán számára elfogadhatatlan. Függetlenséget akarnak, ez a minimális követelésük.³²

³² Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage, 69-70. o.

A koszovói folyamatok tehát jelenleg a teljes függetlenség irányába mutatnak. Az igazgatási és igazságszolgáltatási rendszer teljesen levált a jugoszlávról. Nemzetközi közreműködéssel – főként a helyi albán érdekek figyelembevételével – kidolgozták Koszovó jövőbeni alkotmányos rendszerét, amely egy független állam létét vetíti előre. Albánia és Koszovó között bővülnek a kapcsolatok. Tervezik az út- és vasúthálózat kiépítését, Durrës kikötője Koszovó tengeri kijáratként kezd üzemelni. Az albán és a koszovói oktatási rendszert egységesítik, a pristinai és a tiranai egyetemek közötti kapcsolatok egyre intenzívebbé válnak. Tény, hogy egy független állam van születőben, amelyet azonban nem szabad nevén nevezni, mert még nem érettek meg rá a nemzetközi feltételek.³³

A nemzetközi közösség az önállóság irányába ható folyamatok ellenére – egyelőre – elutasítja a tartomány függetlenné válását. Egy Koszovóban működő megfigyelő keserűen megjegyezte: *„Az albán politikai erők három politikai célkitűzésben egységesek, mégpedig: a függetlenség, a függetlenség és a függetlenség.”*

A pluralista és demokratikus értékrendet alapnak tekintő nyugati társadalom joggal teszi fel a kérdést: hogyan is adhatnának önállóságot azoknak az albánoknak, akik a demokrácia játékszabályait nem tartják be, és a nem albán nemzetiséget, illetve etnikumot Koszovó elhagyására kényszerítik? A független Koszovó (azaz a nemzetközi erők kivonulása) nem csak a BT 1244. számú határozatának kudarcát jelentené, hanem egyben negatív precedens lenne az amúgy is törékeny Nyugat-Balkánon. Az önálló Koszovó állam létrejöttével kicsúszna a nemzetközi közösség kezéből az irányítás, amely további biztonsági kihívásokat és kockázatokat hordozna magában.

Egyelőre kétséges, hogy a gazdaságilag mérhetetlenül gyenge, politikailag fejletlen, a szervezett bűnözéstől áthatott és részben „ellenségekkel” körülvett Koszovó hogyan tudna létezni. A kérdés megválaszolása egyszerű és bonyolult. Európai mértékkel nézve sehogy, de ha figyelembe vesszük az albán sajátosságokat, a feketekezeskedelmet, a csempészetet és a külföldről származó „bevételeket”, akkor igenis életben maradhat Koszovó. Az viszont biztos, hogy a demokráciákra és a jogállamokra nézve egy ilyen ország komoly biztonsági fenyegetést jelentene nem csak a Balkánon, de egész Európában.³⁴

A nemzetközi polgári és katonai erők koszovói jelenléte mindaddig szükségszerű, amíg a tartományban ki nem épül a demokratikus intézményrendszer, a jogállamiság és a piacgazdaság minimálisan elvárható szintje. Amíg Koszovó nem válik függetlenné, addig talán nem esnek végleges „egyesítési eufóriába” az albán lakta térségek: Nyugat-Macedónia, Délkelet-Szerbia és Montenegró, esetleg Észak-Epirusz.

³³ International Crisis Group: Albania: State of the Nation 2000.03.01. 12-13. o.

³⁴ Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage, 71. o.

Az albán kérdés rendezésének kulcseleme Koszovó. Amennyiben az albánok nem kapnak engedményeket sok szempontból jogos önrendelkezésük gyakorlásához, továbbra is destabilizáló tényezőként lépnek fel a Balkánon. Nem engedhető meg ugyanakkor a „szabad kéz” politikája sem, mert az anarchiát szülne. A „Koszovói Átmeneti Önkormányzat Alkotmányos Keretei” című dokumentum által előírt hároméves átmeneti időszak túl rövid ahhoz, hogy a tartomány jövőbeni státusának rendezéséhez szükséges minden kérdésben kölcsönösen megnyugtató eredményt érjenek el az érintett felek. Várható, hogy a koszovói albán politikusok az átmeneti időszak lejártához közeledve egyre erélyesebben követelik majd a függetlenséget, amelyre az alkotmányos keretterv előírásai lehetőséget nyújtanak. Ennek érdekében minél előbb ki kellene dolgozni egy átfogó stratégiát a széleskörű politikai, gazdasági, társadalmi és katonai konszolidáció végrehajtására, amely a későbbiekben megalapozná Koszovó önálló létét. Elengedhetetlenül fontos lenne a párbeszéd megkezdése az érintett felek részvételével. A jelenlegi helyzetből és az eddig elért eredményekből arra lehet következtetni, hogy néhány év alatt nem lehet megoldani egy évszázados problémát, amely az utóbbi években csak tovább romlott.

A hosszú távú rendezés elősegítése a nemzetközi közösség feladata és azé a koszovói albán fiatal „Internet-generációé”, amely a globalizmus és a pluralizmus szellemében nő majd fel, s halványulnak rossz emlékei a szomszéd népekről. A mai politikai és gazdasági vezető funkciókat betöltő, úgynevezett „köztes-generáció” a 90-es években, a koszovói árnyékkormány szerbellenes iskolarendszerében nevelkedett, illetve az emigráció nacionalista szellemében nőtt fel. Neveltetése és szomorú tapasztalatai révén ez a generáció képtelen megbocsátani korábbi ellenségeinek, ezért a Balkán EU-csatlakozása és a megbékélés elősegítése feltehetően a fiatalabb „Internet-generációra” vár majd.³⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balkan War Reports, Nr. 19, April/Mai 1993
- Der Spiegel 2000. 04. 17.
- **Fabian Schmidt, Patrick Moore**
Die Albaner im ehemaligen Jugoslawien als Sicherheitsfaktor (Gerhard Seewann – Minderheiten als Konfliktpotential in Ostmittel- und Südosteuropa, München 1995)
- International Crisis Group: Albania: State of the Nation 2000. 03. 01.

³⁵ Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Stefan Troebst: Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente, 45-46. o.

- **Kapronczay Péter – Nagy Tamás**
A koszovói válság történeti és biztonságpolitikai összefüggései
(Valóság 99/6)
- Koszovó – a kormány letette a hivatali esküt, három éve nemzetközi igazgatás alatt (MTI 2002. 06. 12.)
- Leitfaden für Bundeswehrkontingente in Albanien
(Amt für Nachrichtenwesen der Bundeswehr, Bad Neuenahr-Ahrweiler, 1999)
- **Peter Schubert**
Zündstoff im Konfliktfeld des Balkans – Die albanische Frage
(Baden-Baden 1997)
- **Réti György**
Albánia sorsfordulói
(Aula Kiadó, 2000)
- Rilindje Demokratike
(Demokratikus Újjászületés, a Demokrata Párt lapja)
Tirana, 1993. 02. 03.
- **Schütz István**
Az ismeretlen Koszovó – Dardániától a KFOR-megszállásig
- Zëri Popullit
Tirana, 1991. 06. 11.
- Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans
(Wien, Dezember 2000)
Jens Reuter
Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage
- Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans
(Wien, Dezember 2000)
Stefan Troebst
Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente

DR. KATONA MAGDA

**A NYUGATI SZÖVETSÉGESEK TERRORIZMUS
ELLEN INDÍTOTT AFGANISZTÁNI HÁBORÚJÁNAK
SAJÁTOSSÁGAI**

Történelmi előzmények

Afganisztánban a hidegháború befejeződésével megszűnt a nagyhatalmak közvetlen szembenállása, ugyanakkor – a Szovjetunió felbomlását követően – az ország iránti érdeklődés is csökkent.

A baloldali rezsim 1992. évi bukása után hatalomra került mudzsahid szervezetek nem tudtak egységesen kormányozni. Az állam szétesésének folyamata már Nadzsibullah szovjet-barát kormányzása idején megkezdődött. A mudzsahid szervezetek egymással vívott, példátlan kegyetlenségekkel tarkított háborúja során igen sokat szenvedett a polgári lakosság is. Minden hadúr etnikai homogenizációra törekedett, mert csak vérségi kötelékek alapján látta biztosítottnak uralmát. Politikai programmal azonban egyik sem rendelkezett. A mudzsahid tanzimok kezelhetetlenné váltak, s ezek a szervezetek építettek ki kapcsolatokat az al-Kaidával és egyes terrortámogató államokkal.

A szomszédos országban uralkodó zűrzavar különösen kedvezett Iránnak, amely az afgán állam megszüntetésének, etnikai és politikai fragmentációjának és dezintegrációjának élharcosává vált. Teherán biztos lehetett abban, hogy amíg Afganisztánban zűrzavar van, a türkménisztáni földgáz és a kazahsztáni kőolaj nem kerül ki – az iráni szénhidrogének vetélytársaként – az afgán területeken megépítendő új vezetéseken a világpiacra. Mindegyik regionális hatalomnak megvolt az afganisztáni tanzimok (katonai és politikai szervezetek, több mint milíciák, de kevesebb, mint pártok) körében a saját képviselője, amely az őt protezsáló idegen ország érdekeit igyekezett érvényesíteni.

A tálibok kezdetben az Egyesült Államok kedvezményezettjeinek számítottak az afganisztáni politikai palettán. Zalmay Khalilzad, afgán származású biztonságpolitikai szakértő 1996 őszén még úgy nyilatkozott, hogy az Egyesült Államoknak támogatnia kellene a talibán mozgalmat, amely bár fundamentalista, de nem annyira Amerika-ellenes, mint Irán. Washington akkoriban azt várta a mozgalomtól, hogy rendet teremtsen az országban, s így módon korridor nyílik az amerikai olajvállalatok számára az energiahordozókban gazdag közép-ázsiai köztársaságok és Pakisztán között. A viszony akkor romlott meg, amikor kiderült, hogy a tálibok által ellenőrzött területeken ugrásszerűen megnőtt az ópiumtermelés, és egyértelművé vált, hogy bin Laden nemcsak menedéket talált a legszűkebb talib vezetés környezetében, de a mozgalom és az al-Kaida között is komoly együttműködés jött létre.

Az amerikai kormányzat a felmerült problémák rendezése érdekében intenzív tárgyalásokat folytatott a tálib rezsimmel. A Clinton-éra alatt megkezdett tárgyalások célja nemcsak bin Laden kiadatásának elérését, hanem egy békés és az országot stabilizáló afganisztáni átmenet elfogadtatását is célozta. A Bush-adminisztráció hatalomra kerülésével a színtalpak mögötti alkudozás új lendületet vett: *a republikánus amerikai elnököt körülvevő olajipari lobby az Afganisztánt átszelő szénhidrogén-vezetékek megépítésének támogatása érdekében igyekezett rávenni a kormányzatot, hogy háború helyett inkább a tárgyalóasztal mellett egyezzen ki a tálibokkal.* Az olajipari terveket keresztülhúzó teljes káosz elkerülése végett Washington olyan egyezség kialakításán fáradozott, amely a térségben érdekelt valamennyi kulcsszereplő – Oroszország, Irán, Pakisztán, India, Kína – számára is elfogadható.

Washington az USS Cole hadihajó ellen 2000 októberében elkövetett merénylet után választás elé állította a tálibokat: ha kiegyeznek az Északi Szövetséggel (ÉSz) és kiadják bin Ladent, új Marshall-segélyt, ha nem, bombaszőnyeget kapnak. Bármennyire is rejtélyesek és átláthatatlanok bin Laden és a tálib vezetők, valamint a pakisztáni titkosszolgálat, az ISI közötti kapcsolatok, a renegát szaúdi milliomosnak nem volt nehéz meggyőznie a tálib vezetést: ne gondolják, hogy az ő kiadatásával megússzák, előbb-utóbb velük is végezni fognak az amerikaiak. A tálibok végül az előremenekülés mellett döntöttek. Bin Ladenék átvállalták és továbbfejlesztették az Irán-barát szervezetek által régóta tervezett merényleteket, végrehajtásukat pedig az Egyesült Államokba telepített alvó al-Kaida ügynökökre bízta.

A térség stabilitása jelenleg az Egyesült Államoknak is alapvető érdeke. A posztszovjet közép-ázsiai köztársaságok gazdasági és politikai helyzete igen törekeny, a radikalizálódó, átpolitizált, militáns iszlám térnyerése komoly veszélyt jelent a térségben. A háború megindításával az Egyesült Államok elsősorban azt tartotta szem előtt, hogy a FÁK déli határain ne legyen olyan ország, amelyben nincs szilárd hatalom. (Az afganisztáni heroin fő szállítási útvonala ezeken az országokon keresztül jut el a fejlett nyugati országokba.)

2001. szeptember 11. után az Egyesült Államok és szövetségesei által a tálibok és az al-Kaida ellen viselt afganisztáni háború – mint minden háború – nyíltan deklarált, illetve latens célokkal jellemezhető. A politikai cél Afganisztánban mindenekelőtt a tálib rendszer megdöntése és egy Nyugat-barát rezsim hatalomra segítése volt.

Számos nemzetközi jogi aggályt vet fel a kérdés, hogy egy államnak joga van-e megdönteni egy másik szuverén állam rendszerét? A tálibok megdöntését legalizálja a taliban állam nemzetközi közösségből való kizártsága, valamint az a tény, hogy nem valóságos államról volt szó, hanem inkább külső hatalmak regionális vetélkedése során az országra erőszakolt idegen, működésképtelen struktúráról, amelynek kiiktatása egyöntetűen találkozott a népakarattal is.

Ami a politikai célkitűzés első részét illeti, maradéktalanul sikerült elérni. A rövid ideig tartó, de intenzív bombázások hatására, nem sokkal a szárazföldi hadműveletek megkezdését követően, a tálib rezsim kártyavárként omlott össze.

A politikai célkitűzés második része többlépcsős folyamatként értelmezhető. A politikai megoldásnak ehhez a szakaszához katonailag csak a hatalmi centrumokra kiterjedő, relatív pacifikáció járulhatott hozzá.

A tanzimok és hadurak felhasználásával a rendezés első szakaszában olyan átmeneti kormányzatot kellett létrehozni, hogy a királypártiak és a mudzsahid hadurak együttműködése biztosított legyen. Erre azért volt szükség, mert csak az utóbbiak rendelkeztek az országon belül fegyveres erővel. A politikai rendezés további szakaszát és a háború katonai lezárását egyaránt elősegíti a politikai intézmények és a gazdasági infrastruktúra helyreállítása, amely együtt jár a haderő újjáépítésével.

A háború stratégiai célkitűzései egyértelműen sikeresnek tekinthetők. Ami egy évvel ezelőtt még elképzelhetetlen volt, ma már nyilvánvaló tény: *az Egyesült Államok katonai bázisokkal rendelkezik a közép-ázsiai posztszovjet térség országaiban. Bázisai vannak Türkmenisztánban, Üzbegisztánban, Tádzsikisztánban és Afganisztánban. (Az ország északnyugati térségében – az iráni határtól pár kilométerre, Iszlam Kala környékén – nagy amerikai bázis épül.)*

A gazdasági célokat illetően a közép-ázsiai szénhidrogének világpiacra történő kivétele az elsődleges. (Ismét felmerült a türkmenisztáni földgáz és a kazahsztáni kőolaj afganisztáni területen, Karacsi kikötőjéig futó vezetékének megépítési terve.)

A helyi ellenzéki fegyveres erők

A 2001. szeptember 11-ei események elkerülhetlenné tették a válaszcsepés megindítását. Az Egyesült Államok és szövetségesei kezdetben nem gondoskodtak megfelelő politikai alternatíváról, ezért csak némi „fáziskéséssel” tudták igénybe venni a helyi ellenzéki fegyveres csoportokat. Ez az ország északi részén összpontosuló, az oroszoktól és irániaktól kivásárolt, salonképtelen és levitézlett mudzsahid csoportokból álló ÉSz támogatásához, délen és keleten pedig al-Kaida-ellenes pastun mudzsahid hadurak feltámasztásához vezetett. Az Egyesült Államok figyelme nem terjedt ki arra, hogy a déli területek politikai képviselőit és katonai koordinációját is megszervezze. Erre a király és Hamid Karzai – megfelelő katonai erő híján – ma sem képes.

Az ÉSz csapatai, akárcsak a tálibok, magukban foglalták az afgán kormányhadsereg hajdani egységeit, mudzsahid csoportokat és nemzetiségi milíciákat. Akárcsak a tálibok haderejét, az ÉSz erőit is etnikai alapon szervezték (Iszmail Khán erői, Dosztum üzbég, Naderi iszmaelita, a Hezb-i Wahdat hazara és a Harakat-i Iszlami síita milíciái, valamint Maszud tádzsik milíciáiból lett mudzsahid tanzim, a Sura-i Nizar voltak főbb alkotó erői). Az ÉSz létszáma kezdetben tíztizenötezer főt tett ki, később harmincezerre növekedett. Ezt egészítette ki a tálib területek mélységében, nyolc elszigetelt ellenállási körzetben harcoló 1 500 harcos (Irán a heráti csoportot, Oroszország a Sura-i Nizart, Maszud tádzsik szervezetét, Üzbegisztán pedig Dosztum üzbég milíciáit támogatta).

Az ÉSz-nek a támadó hadműveletek megindításához a szükségesnél kevesebb élő erő állt rendelkezésére, hiányt szenvedett nehézfegyverzetben is. Október elejére azonban a Szövetség erői már száz különböző harcokocsival és páncélozott szállító járművel, AT-5 Konkursz és Milan típusú páncéltörő rakétákkal rendelkeztek. Hadrendjükbe 20 darab Mi-8 és Mi-17-es szállító, illetve Mi-24-es harci helikopter is tartozott.

A háború első szakasza

A szövetségesek afganisztáni célok elleni légi támadó hadművelete – az Enduring Freedom (Tartós Szabadság) művelet részeként – 2001. október 7-én kezdődött meg.

A hadművelet első szakaszának (2001. október 7-november 7.) feladatát tömeges légicsapások végrehajtása, az ÉSz katonai képességeinek fokozása, a különleges rendeltetésű erők tevékenységének megkezdése és a szárazföldi támadó műveletek megindítása képezte.

A légicsapások viszonylag rövid ideig tartottak, hiszen az ország infrastruktúrája az 1979 óta folyamatosan dúló háború miatt romokban hevert, így kevés hadászati célpontot kínált. A tálib politikai és katonai vezetés szeptember 11-ét követően rejtékhelyekre vonult, a tálib haderő alakulatait szétbontakoztatták, a fontosabb raktárakat kiürítették. A tálib légvédelem nem tanúsított különösebb ellenállást. A szövetségesek a néhány működőképes rádiólokátort, légvédelmi rakétát és harci repülőgépet megsemmisítették.

Október 7-én hajnalban az Arab-tengeren állomásozó hadihajókról indították az első Tomahawk típusú manőverező robotrepülőgépeket, amelyek 11 óráig 50 különböző célpontot találtak el. Ezzel egyidőben a Diego Garcia és a Whiteman támaszpontokról hadászati bombázók indultak bevetésre. Kabulban 5.20-kor volt az első légiriadó. Találat érte a királyi palotát, a TV-adótoronyt, a rádió és a belügyminisztérium épületeit. Kandahárban a légitámadások megsemmisítették a repülőtéri irányító berendezéseket, támadás érte Omar molla rezidenciáját és a tálib főparancsnokságot is. Dzsalálábád bombázása 6.10-kor kezdődött. A város körül három al-Kaida-tábort ért találat. 7.21-kor repülőgépek támadták a Mazar-i Sarif-i üzemanyagraktárt, 8.45-kor pedig a heráti repülőteret és olajtározókat. Fél tízkor két hullámban támadás érte Dzsalálábád térségét és a kunduzi katonai bázist is.

Október 8. és 31. között az Egyesült Államok légierője különböző polgári és katonai célpontok ellen intézett folyamatos légitámadásokat. Ennek eredményeként a tálib erők csoportosításai között megszűnt az együttműködés. A tálibok Kunduz, Mazar-i Sarif és Herát vonalán védelemre rendezkedtek be. A védelem főerőkifejtését négy gyaloghadtesttel és egy páncélos-dandárral Mazar, Kunduz és Kabul megtartására összpontosították.

Az ÉSz a beérkezett nagyszámú orosz haditechnikai eszközzel növelte csapatai képességét és mozgósította tartalék erőit. A csapatokat rövid idő alatt felkészítették a támadó tevékenységre, megszervezték a különböző irányítás alatt álló fegyveres csoportok közötti együttműködést. Amerikai segítséggel kidolgozták

a támadó hadművelet tervét. Amerikai tanácsadókat és kiképzőket telepítettek az elszigetelt tálib-ellenes központok területeire. Mindezek következtében javult a csapatok teljesítménye, s az ESz magához ragadta a kezdeményezést.

A háború második szakasza

A második szakasz (2001. november 7-30.) célja – az ÉSz hadműveleteinek légi támogatása mellett – pastun törzsi felkelések kibontakoztatása a tálibok ellen, illetve különleges műveletek keretében az azonosított al-Kaida és tálib csoportok, személyek felszámolása volt.

Az afganisztáni célok megsemmisítése – tekintettel a terepviszonyokra – hagyományos katonai művelet keretében nagy erő- és eszközráfordítást igényelt volna. Ezért bin Ladenék kézre kerítésére, a mintegy ötezer fős kemény mag felszámolására különlegesen felkészített csapatokat vetettek be: a 82. légideszant, a 101. légimozgékony hadosztály, a Delta Force különlegesen felkészített erőit, amelyek feladataikat a légicsapások fedezete alatt hajtották végre.

Bin Laden és testőrei elfogásában fontos szerepet szántak a légi úton szállítható amerikai könnyű gyalogos és brit gurkha alakulatoknak, amelyek a szárazföldi hadműveletek során együttműködtek az ÉSz csapataival. Hadműveleteik kiindulópontjaként szolgáló logisztikai bázisokat létesítettek Tádzsikisztánban, Üzbegisztánban és Türkmenisztánban, később Afganisztán belsejében is.

A tálib haderő elleni szárazföldi hadművelet súlya lényegében az ÉSz-re nehezedett. A terrorellenes koalíció az ÉSz tevékenységét elsősorban hírszerzési adatokkal, logisztikai támogatással és légicsapásokkal segítette.

November 8-án *Dosztum csapatai* egynapos heves harc után áttörték a tálib erők védelmét, elfoglalták Dehdadi repülőterét, majd 9-én Mazart is. A tálibok súlyos vereséget szenvedtek, megmaradt erőiket Baglan, Kabul és Herát irányába vonták vissza. Dosztum erői november 11-én birtokba vették Balkh, Szamangan és Dzsauzdzan tartományokat. Ezzel egyidőben kikülönített harccsoportok megkezdték az előrenyomulást Maimana és Kabul irányába.

A nyugati irányba támadó üzbég, tádzsik és hazara csapatok felvették a kapcsolatot Ismail Khán tádzsik erőivel, elfoglalták Badghisz és Ghor tartományt, majd november 12-én bevették Herát városát.

Khalili hazara csapatai Takhar és Kunduz térségében támadták a visszamaradt tálib erőket. Mazar-i Sarif elfoglalása után az egyik déli irányba támadó harccsoport elfoglalta Pul-i Khumri várost, a Sura-i Nizar további erői pedig egész Kapisza tartományt. Eközben Atta Mohamed, Sura-i Nizar parancsnok erői Baglan és Bamian térségében nyomultak előre.

Mazarból a tálib csapatok keletre húzódtak vissza, és a kunduzi katonai bázis köré összpontosították erőiket. (Északon, Kunduzban található a legnagyobb pastun enklávé.) Az ÉSz csapatainak előnyomulását szőnyegbombázások támogatták. B-52-esek bombázták Qala-i Naszro és Kala-i Gulai falvakat is, Kabultól mintegy 40 km-re, északra. A Kunduztól északra eső, a tádzsik határhoz közeli Zardkamar település létesítményeit is találat érte.

A Kunduzban elfogott al-Kaida harcosok a Kala-i Dzszangi erődben lázadást kezdeményeztek, amelyet amerikai bombázással sikerült csak elfojtani. Ennek következtében vesztette életét Dzsuma Namangani üzbég iszlám ellenzéki vezető is, aki az al-Kaida kötelékében harcolt.

A háború harmadik szakasza

A hadműveletek harmadik szakaszának (2001. november 30-december 22.) célja a Tora Bora-hegyvidéken és Kandahár körzetében megmaradt tálib erők és al-Kaida csoportok megsemmisítése, valamint Omar molla és bin Laden kézre kerítése, az új ideiglenes hatalom megerősítése volt.

Az ÉSz és pastun szövetségesei, valamint a szétszórt al-Kaida csoportok között november 30-án Kelet-Afganisztánban, Sah Wali Kot és a Tora Bora-hegységben heves harcok bontakoztak ki, amelyekbe az amerikai légierő hatékonyan beavatkozott. A Tora Bora-hegységben ellenállók felszámolásában részt vettek az amerikai különleges erők egységei is.

A tálibok megmaradt erejüket Kandahár védelmére koncentrálták. Azt remélték, hogy az ÉSz és a pastun lakosság között kiéleződnek az interetnikus konfliktusok és ezt kihasználva visszanyerhetik az elpártolt pastun törzsek, illetve a déli és keleti országrészek lakosságának támogatását. Később, erre építve, újjászervezett fegyveres erőkkel visszafoglalhatják az elvesztett területeket. Ennek érdekében aktív gerilla hadviselés bevezetését tervezték. Eközben azonban délen Gul Agha Sérzai pastun harcosai összehangolt támadást intéztek Kandahár ellen, amelynek elfoglalásával összeomlott a tálib rezsim. A továbbiakban törzsi felkelések sora üzte el a megmaradt tálibokat. Vezetőik közül sokan Pakisztánba menekültek.

Ezt követte a kelet-afganisztáni, a Nangarhar tartománybeli Khugiani térségében található Tora Bora-barlangrendszer bombázása, ahová bin Laden és hívei vették be magukat. A hegyvidéken folytatott harctevékenység nem hozta meg a várt eredményt, bin Ladennek nyoma veszett.

A háború negyedik szakasza

A háború negyedik szakasza 2001. december 22-től 2002. május végéig tartott, a nemzetközi biztonsági erő (ISAF) alkalmazásának előkészítése és bevetése, valamint a fragmentálódott terrorista csoportok felszámolásának folytatása jellemezte.

A Vietnam-szindrómától való félelem arra ösztönözte az amerikai hadvezetést, hogy továbbra is az ÉSz erőire támaszkodjon, ugyanakkor nagyobb szerepet kaptak a támogató szövetségesek, a német, a brit és az ausztrál különlegesen felkészített erők is.

2002 márciusában Paktiában, Sahi Kot térségében, az al-Kaida újjászerveződő csoportjai elleni intenzív légi támogatással, valamint az afgán szövetségeseik részvételével a háború legnagyobb speciális műveletét indították meg a koalíciós partnerek. A tálib egységeket sikerült szétszórni. Március 28-án több al-Kaida-tagot, köztük a második vezető személyiségként számon tartott Abu Zubaidát sikerült elfogni.

A Paktia és Khoszt határán lévő Mizin-hegységben, a Zadran törzs területén három hadművelet indult Padsasah Khán hadúr ellen, aki fellázadt a Karzai-kormányzat által kinevezett paktiai, majd az újonnan kinevezett khoshti kormányzó ellen is. Az amerikai „Hegyi Oroszlán” művelet előtt már megkezdődött a britek „Salonkales” művelete, amelyet a kanadaiak „Torri” fedőnevet viselő akciója követett. Ebben a szakaszban az amerikaiak Omar molla és bin Laden mellett az alábbi tálib vezetőket jelölték meg legveszedelmesebb terroristákként: Taib Agha, Omar molla helyettese; Dzsasaluddin Hakkani, volt mudzsahid vezető és a tálibok határügyi minisztere; Baradar Akhund molla; Akhtar Mohammad Oszmani és Dadullah molla tálib parancsnokok, potenciális gerillavezetők. Úgy értékelték őket, mint akik komoly veszélyt jelenthetnek a Karzai-kormányzatra, s 2003 tavaszán képesek lennének új offenzívát szervezni.

A tálibok újjászerveződése

Számos tálib vezető van amerikai fogságban – például Fazel Mazlum molla volt vezérkari főnök, Abdul Wakil Mutawakkil volt külügyminiszter és Abdul Szalam Zaif, volt pakisztáni tálib nagykövet –, ám a legfontosabb vezetők közül még senkit sem sikerült kézre keríteni.

A lakosság túlnyomó többségét alkotó államalkotó nemzet, a pastunok jelenlegi alulreprezentáltsága, katonai és politikai tekintetben magára hagyása ellenzéki szerepre kényszerít, vagy az újjászerveződő tálib csoportokba hajt olyanokat is, akik egyébként nem rokonszenveznek velük. A szekularizált, professzionális tisztek által vezetett pastun erők újjászervezésének elmaradása vezetett ahhoz, hogy nem került sor a tálibokkal együttműködő Dzsasaluddin Hakkani és Nabi Mohammadi mudzsahid szervezeteinek radikális felszámolására sem.

2002. februárban a légiközlekedési miniszter meggyilkolása, júliusban a Hadzsi Abdul Kadir államelnök-helyettes életét kioltó gyilkos merénylet, szeptember 5-én a Kandahárba látogató Karzai elnök ellen elkövetett merényletkísérlet és az azzal egyidőben több mint harminc emberéletet kioltó kabuli robbantások azt bizonyítják, hogy a politizált iszlám militáns terroristáit nem sikerült kifüstölni az országból. A szélsőségesek jelenléte nem katonai, hanem mindenekelőtt politikai kudarcnak könyvelhető el. Karzai elnöknek sem katonai ereje, sem gazdasági forrásai nincsenek ahhoz, hogy változtasson a kialakult helyzeten.

Az elnök elleni merényletet elkövető férfi Gulbuddin Hekmatiar Hezb-i Iszlami szervezete tagjának bizonyult. A merényletek tehát azt bizonyítják, hogy nemcsak az al-Kaida és a tálibok maradványai aktivizálódtak, de létrejött szövetségük a legradikálisabb egykori mudzsahid vezető, Gulbuddin Hekmatiar Hezb-i Iszlami szervezetével is. (Hekmatiar szervezete a szovjet megszállás elleni harc vezető ereje volt, és a pesavari hét nagy mudzsahid tanzim közül az amerikai, pakisztáni és szaúdi támogatás 80%-át kapta. A 80-as években, sőt egészen 1994-ig az amerikai és a pakisztáni hírszerzés kegyeltje volt!)

Ebben az új helyzetben a tálibok alárendelt szerepet játszanak a Hezb-i Iszlammal szemben, amelyet Hekmatiar és egy másik hajdani mudzsahid, Dzsalamuddin Hakkani irányít.

Hekmatiarnek Kelet- és Dél-Afganisztánban főleg Logar, Ghazni, Kunar és Kandahár térségében sikerült erős támogatottságra szert tennie. Előbbi tartományok hagyományosan a Hezb-i Iszlami befolyási övezetét alkotják, Kandahár pedig a tálibok főhadiszállása és mozgalmuk központja volt. Hekmatiar még a szovjet megszállás idején igen hatékony operatív hálózatot épített ki afgánokból, pakisztániakból és arabokból. Később számos hívet toborzott Tádzsikisztánban és Üzbegisztánban is, kiterjesztve műveleteit ezen köztársaságokra is.

Hekmatiar a pastunok mellőzöttségének és megaláztatásának érzéseire épít. Kelet-Afganisztánban olyan propagandaanyagok kerültek forgalomba, amelyeken Hekmatiar új, a hitetlenek és a külföldi megszállók elleni felszabadító harcra, szent háborúra buzdít. Azt állítja, hogy az amerikai bombázások és katonai műveletek célpontjai nem tádzsikok, üzbégek vagy mások, hanem kizárólag pastunok.

A Hezb-i Iszlami belső köreiből származó értesülések szerint Hekmatiar felvette a kapcsolatot a kínai hatóságokkal is. Korábban Peking azzal vádolta a Hezb-i Iszlamit, hogy muszlim nemzeti felkeléseket szított Kína északnyugati, elsősorban mohamedán ujugurok, de tádzsikok, kirgizek és kazahok által is lakott Hszinciang tartományában. (Ezek a nemzetiségek mind megtalálhatók Afganisztán területén is.) Hekmatiar nemcsak a kínai vezetéssel, de a hszinciangi muszlim vezetőkkel is megegyezett, hogy leállítják akcióikat.

Konzolidációs kísérletek

A háború második periódusára az úgynevezett nem hagyományos eszközök alkalmazása, a politikai jelleg és a különleges műveletek dominanciája jellemző. Harcok helyett inkább az új afgán nemzeti haderő kiépítésében, az ISAF hatékonyabbá tételében, rehabilitációs projectekben, építkezéseken való részvétel jellemzi ezt a szakaszt, miközben egyre nyilvánvalóbbá válik a talibán újjászerveződése és akcióinak összehangoltsága is.

Az amerikai vezetés a szeptember 11-e után megindított háborúval mindenekelőtt a hazai közvélemény elvárásának kívánt megfelelni. Ma már más a helyzet. Egyre nagyobb a félelem a Vietnam-szindrómától és az elhúzódó háború belpolitikai következményeitől.

Az Irak elleni katonai előkészületekkel egyidőben, valamint a pakisztáni és a törökországi választási eredmények tükrében felmerül az Egyesült Államok és szövetségesei katonai és politikai vezetésében az igény, hogy lezárják a terrorizmus ellen Afganisztánban folytatott háború első, hagyományos szakaszát.

Az afganisztáni háború új korszakának alapvető jellemzője, hogy a békekikényszerítés katonai feladatát, valamint a tálib vezetők és al-Kaida harcosok utáni vadászatot felváltják a békefenntartás feladatai. Ennek keretében számos, főleg rövidtávú élelmiszersegélyt felfüggesztettek és a hosszú távú projektek részesültek előnyben.

Az Egyesült Államok súlyt helyez arra, hogy a hadifoglyokkal és a polgári lakossággal szemben igen keményen fellépő amerikai katona ellenszentes asszociációját felváltsa az iskolaépítő és hidverő, a lakosságnak segítő szövetséges katona képe nemcsak Afganisztánban, de az egész iszlám világban is.

A háború eddigi eredménye ellentmondásos. Nem sikerült látványosan elérni a nyíltan deklarált célokat. Bin Ladent és Omar mollát, a tálibok két legfőbb vezetőjét sem sikerült kézre keríteni. A latens célok – vagyis politikai, gazdasági és katonai befolyás szerzése a közép-ázsiai posztsovjjet térségben – lényegében teljesültek.

Az amerikai hadvezetés elhatározta, hogy felgyorsítja és merőben új alapokra helyezi a reguláris afgán haderő kiképzését. Az új kormányhadsereg jelenleg mindössze négy zászlóaljából áll (kettő kiképzése folyamatban van).

Fahim tábornok, mint hadügyminiszter immár több mint fél éve nem fizeti az amerikaiak és franciák által kiképzett új nemzeti hadsereg katonáinak járandóságait, remélve, hogy azok előbb-utóbb szétszélednek. Szardar Wali Khán ellenben visszahív minden volt hivatásos tisztet. A toborzást a Hollandiából hazahívott Nurulhaq Ulumi tábornokra bízta, aki Nadzsibullah híveként közismert.

A Karzai kormányzat a helyi hadurakat eddig a központi struktúrákba való integrálásuk révén igyekezett meggyengíteni, s ezáltal sok vérontást sikerült elkerülni. Most azonban, az amerikai katonai gondolkodás változásával, nyílt támadást intézett a renitens hadurak, az engedetlen vagy kevésbé hatékony, korrupt tartományi tisztségviselők ellen, kemény fellépést helyezve kilátásba velük szemben a jövőben is.

Összegzésként megállapítható, hogy az ország belső konszolidációjára tett kísérletek még nem hozták meg a kívánt eredményt. Az afgán kérdés megoldása továbbra is várat magára.

A TANULMÁNYBAN ELŐFORDULÓ IDEGEN KIFEJEZÉSEK MAGYARÁZATA

dzsirga: Eredeti jelentése kör, törzsi tanács, tanács.

Durrani: A nyugati pastunok egymással vetélkedő két törzsszövetségének egyike. Eredeti nevük Abdali. 1747-ben Ahmad Sah Durrani vezetésével a Durraniak alapították meg az önálló afgán államot és 1973-ig uralkodtak. Zirak csoportjukba a Barakzai, Mohammadzai, Popalzai, Szadozai és Alikozai, Pandzspai csoportjukba pedig a Nurzai, Adozai, Alizai és Iszhakzai klánok tartoznak. Korábban a Szadozai és a Barakzai klánok vetélkedtek a hatalomért. Zahir sah Mohammadzai, Hamid Karzai pedig Popalzai Durrani.

Ghilzai: A Durraniakkal a hatalomért vetélkedő, konkurens nyugati-pastun törzsszövetség. Omar molla tálib vezető a Ghilza törzsszövetség Hotaki törzséhez tartozik.

hazara: A hazarák az ország lakosságának 8%-át alkotják. Őseik a XIII-XIV. században a Hulagidák perzsiai mongol államát szolgálták, ott vették fel a síita iszlámot Gazan Khán uralma alatt. Az ő hadvezére, Nikudar-oglan turko-mongol nomádjai Timurida telepítés révén, a XIV. század végén kerültek a mai Afganisztán területére. Nevüket az ezer (perzsául hazar) szóból kapták, mivel a mongol hódítás következtében kipusztult, öntözéses földművelést folytató, perzsa nyelvű lakosság helyére ezrével telepítették be a steppei harcosokat a mai Afganisztán területére, ahol keveredtek a helyi tádzsik lakossággal. Tévhit, hogy Dzsingiz Khán seregének leszármazottai. Az ország középső, elszigetelt hegyvidékén, Ghor, Bamian térségében élnek. Az irániakhoz hasonlóan tizenkét imámos síiták. Mongolid embertani jegyeiket megőrizték, de már dari nyelvűek. A törzsi rend, a turko-mongol katonai szerkezet maradványai élnek körükben. Ennek megfelelően voltak és vannak saját milíciáik.

iszmaelita: Az iszlám síita ágának hét imámos változata. Afganisztánban a Pamír kelet-iráni népei, a badakhsani hegyvidék tádzsikjai és Baglan közelében a Seikh Kadai hazarák (vezetőjük a Naderi család) iszmaeliták.

madrasza: Eredetileg alapfokú szeminárium, vallási iskola. A menekülttáborokban ma már a legtöbb madrasza nemcsak vallási, de katonai képzést is nyújt.

molla vagy mullah: Falusi pap. Általában nincs több iskolájuk, mint madrasza. Éppen csak ismerik a betűvetést, de sokan még azt sem, noha számukra a Korán, a muszlim hívők szent könyvének ismerte, vagyis a literalizáció előírás lenne.

pasai: Kelet-Afganisztánban élő dard csoport. Nyelvük átmenetet képez az iráni és az ind nyelvcsalád között.

qandaqha-je qaumi: Nemzetiségi milíciák. A pastun törzsi határőrségek ellenlábasa gyanánt hívták életre szervezetüket. Az üzbégeknek, hazaráknak, iszmaelitáknak (Seikh Kadai hazarák és a Pul-i Khumri környékén élő tádzsikok)

voltak nemzetiségi miliciáik. A tádzsikok milíciája, a Sura-i Nizar nem ilyen, ez mudzsahid tanzim volt, 1984-ben a szovjetek elleni harc során alakult meg, nem a Nadzsibullah-rezsim hívta életre.

siíta: Az iszlám egyik irányzata a fő szunnita mellett. A siíta iszlám 12 imámos, dzsafariita vagy hét imámos, iszmaelita irányzatokra oszlik. Előbbi Iránban és Afganisztánban államvallás. Afganisztánban tizenkét imámosak a hazarák és a nagyvárosokba Nadir Afsar által Iráni-Azerbajdzsánból telepített qizilbasok. Iszmaelita a Pamir, a badakhsani hegyvidék és Baglan tartomány lakosságának egy része.

sura tanács: Eredetileg nem törzsi, hanem faluközösségi tanács. Később politikai és katonai tanács értelmében is használatos lett.

szúfizmus: A szunnita népi iszlámban honos misztikus irányzat, amely dervisrendeket hozott létre.

szunnita: Az iszlám egyik nagy irányzata. Szunniták Afganisztánban a pastunok, tádzsikok, csarajmakok, üzbégek, türkmének, beludzsok, dard népek stb.

tálib: Eredetileg tanuló, Koránt tanulmányozó, madraszában iszlám tanulmányokat folytató diák.

tanzim: Politikai funkciókat is betöltő szervezet. Konkrét gyakorlati célkitűzései vannak, de távlati politikai céljai nincsenek. Nincs megfogalmazott politikai programja, nem világnézeti vagy politikai akarati közösség. Nem párt. Valamely gyakorlati célra mozgósít, általában valaki vagy valami ellen.

umma: A muszlim hívők közössége.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- **Abulkhail, Asad**
Uszama Bin Laden and the Taliban. The Consequences of the US's Foreign Policy and the New American War Against Terrorism.
Princeton, 2001.
- **Ahady, Anwarul Haq**
Afghanistan: State Breakdown.
In: Goldstone, Jack A. – Gurr, Ted Robert – Moshiri, Farrokh(eds):
Revolutions of the Late Twentieth Century,
Boulder: Westview Press, 1991. 62-193. o.
- **Barnett R. Rubin**
The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed State New Haven,
Yale University Press, 1995. 189. o.

- **Barnett R. Rubin**
Fragmentation of Afghanistan: Foundation and Collapse of the International System.
Vanguard Books, Lahore, 1996. 378. o.
- **Barnett, R. Rubin**
Afghanistan and the Forgotten Crisis.
„Refugee Survey Quarterly”, Vol.15. No.2. UNHCR 1996.
- **Bergen, Peter L.**
Holy War inc: Inside the Secret World of Usama Bin Laden.
New York, 2000.
- **Coley, John K.**
Unholy Wars: Terrorism, Assymmetric Warfare and Weapons of Mass Destruction Praeger Publications.
2001.
- **Davis, Anthony**
Afganistan's Taliban.
„Jane's Intelligence Review”, Vol.7.No.7. 315-321. o.
- **Davis, Anthony**
How the Taliban Became a Military Force?
In: Maley, William ed.: Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban.
New York, New York University Press, 1998. 43.-65. o.
- **Edwards, David B.**
Heroes of the Age: Moral Fault Lines on the Afghan Frontier.
Comparative Studies on the Muslim Societies 21. 1996.
- **Eqbal, Ahmad**
What after Strategic Depth?
„Dawn”, 23. August 1998.
- **Griffits, John C.**
Afghanistan: A History of Conflict.
Oxford, 2002.
- **Goodson, Larry**
Afghanistan's Endless War. State Failure,Regional Politics and the Rise of the Taliban.
2001. Priceton, 2001.
- **Ishtiaq Ahmed**
Options in Afghanistan.
„The Nation”, 5. November 1996.
- **Dr. Jakus János – Kálló László**
Terrortámadás az Egyesült Államok ellen.
„Új Honvédségi Szemle” 2002/8. 47-60. o.

- **Jalali, Ali A.**
Afghanistan: The Anatomy of an Ongoing Conflict.
„Parameters”, 2001. Spring
- **Jalalzai, Musa Khan**
Afghanistan’s Internal Security Threads. The dynamics of sectarian and ethnic violence.
Lahore, 2002. 396. o.
- **Dr. Katona Magda**
Válság a Hindukustól a Himalájáig.
„Népszabadság” 2002. január 9.
- **Dr. Katona Magda**
A tálibok és Pakisztán katonai együttműködése.
„Hadtudomány” 2002/2. 36-48. o.
- **Dr. Katona Magda**
A terrorizmus jelenségének főbb okai és megszüntetésének lehetőségei.
„Eszmélet” 53.(2002. március) 145-164. o.
- **Dr. Katona Magda**
Nukleáris válság Ázsia szívében.
„Népszabadság” 2002. június 3.
- **Dr. Katona Magda**
A soknemzetiségű Afganisztán.
Budapest, Bíró Family, 2002. 327. o.
- **Dr. Katona Magda**
Új dzsiháid születőben?
„Népszabadság”, 2002. szeptember 13.
- **Keresztes Imre**
„Addig tart a háború, amíg a rendezés megszületik”. Válaszol Deldar Naraival menekült afgán politikus.
„HVG”, XII. évf. 44. 2001. november 3.
- **Laqueur, Walter**
A History of Terrorism.
Nebraska, 200.
- **Leideen, Michael**
Revolutionism in the Middle East.
Nebraska, 2000.
- **Maley, William (ed.)**
Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban.
Canberra, 1998. 253. o.

- **Maley, William**
Saikal, Fazel Haq: Political Order In Post Communist Afghanistan Boulder: Lynne Rienner, 1992.
- **Olsen, Asta**
Islam and Politics in Afghanistan.
Curzon Press, London, 1995.
- **Phillips, James**
Winning the Endgame in Afghanistan. Heritage Foundation Backgrounder Update No. 181. May 18. 1992.
- **Rashid, Ahmed**
Back with a Vengeance: Proxy War in Afghanistan.
„The World Today”, Vol. 52. No.3. March 1996.
- **Rashid, Ahmed**
Taliban. The Story of the Afghan Warlords Pan Books,
Karachi, 2002. 276. o.
- **Roy, Olivier**
Le mouvement des taliban en Afghanistan.
„Afghanistan Info” No.36. February 1995.
- **Roy, Olivier**
Domestic and Regional Implications of the Taliaban regime in Afghanistan.
Conference Paper delivered at St. Anthony’s College,
Oxford University, 24 April 1999.
- **Shahrani, Nazif:**
The Taliban Enigma
<http://www.isim.nl/newsletter/6/regional/5html>
- **Starobin, Paul**
The New Great Gamme The National Journal, 12. March 1999.

Unsere Armee ist gottgesandt. „Der Spiegel”. 12/1995.
- **Tanner, Stephen**
Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the Fall of the Taliban.
Oxford, 2002.
- **Yonah, Alexander – Swetnam, Michael S.**
Usama Bin Laden’s Al Qaida: Profile of a Terrorist.
Trasnational Publishers, 2001.
- **Yousefzai, Rahimullah**
President Musharraf’s Dilemma.
„Dawn”, March 15. 2002.

Bevezetés

Az 1980-as évek végétől a szovjet fegyveres erők egyre mélyülő válságba kerültek. Míg 1990-ben a Szovjetunió a világ egyik legerősebb, legütőképesebb fegyveres erejével rendelkezett, amelynek létszáma megközelítette a négy milliárd főt, fegyverzetét zömmel modern eszközök alkották, és a személyi állomány kiképzettsége magas színvonalú volt, addig mára az orosz fegyveres erők összlétszáma egymillió fő alá süllyedt, fegyverzetének zöme elavult vagy néhány éven belül elavultnak lesz tekinthető. A katonák kiképzettsége alacsony színvonalú, kevés gyakorlatot hajtanak végre. A fegyveres erőkon belül elterjedt a bűnözés, a kábítószer-fogyasztás, a morális helyzet minden eddiginél alacsonyabb szintre süllyedt.

Az elmúlt tíz év folyamán, a hagyományos rendeltetésű erők rohamos gyengülése következtében, fokozatosan felértékelődött a hadászati nukleáris csapásmérő erők szerepe. Bár a hadászati rakétacsapatok, valamint a légierő és a haditengerészet hadászati nukleáris komponensei egyaránt jelentős csökkentéseket szenvedtek el és a krónikus forráshiány rájuk is érzékeny hatással volt, a haderő más haderőneveihez képest még mindig a legjobb helyzetben vannak.

A 90-es évek végén az orosz katonai felső vezetésen belül felerősödött a vita arról, hogy mire van nagyobb szükség: hadászati elrettentésre, vagy pedig az új kihívásoknak jobban megfelelni képes, ugyanakkor lényegesen drágább hagyományos rendeltetésű erőkre, elsősorban szárazföldi csapatokra és légierőre. Jelen pillanatban úgy néz ki, hogy a vita a hagyományos rendeltetésű erők javára dönt el, azonban a jövőben is számítani lehet arra, hogy Oroszország – a jelenleginél lényegesen alacsonyabb szinten – fenntartja a nukleáris elrettentést biztosító hadászati csapásmérő erőit.

Az orosz nemzetbiztonsági koncepció és a katonai doktrína hadászati nukleáris erőkre vonatkozó tételei

Putyin orosz elnök 2000. január 10-én írta alá az ország nemzetbiztonsági koncepcióját, április 22-én pedig katonai doktrínáját. A nemzetbiztonsági koncepció értékeli Oroszország helyzetét a világban, meghatározza az ország nemzetbiztonsági érdekeit, az azokat fenyegető külső és belső veszélyeket, és rögzíti az állami politika irányvonalait. A katonai doktrína meghatározza az ország katonai biztonságának szavatolásához szükséges katonapolitikai, katonai-stratégiai és hadigazdasági alapokat.

A nemzetbiztonsági koncepció megállapítja, hogy Oroszország továbbra is nagyhatalomnak tekinti magát. Az ország helyzetének elemzése során egyértelműen kimondja, hogy az ország biztonsági helyzete kedvezőlenebb, mint azt a korábbi, 1997-es nemzetbiztonsági koncepció megállapította. A katonai erőtevényezők szerepe a megváltozott világpolitikai helyzet ellenére továbbra is megmaradt.

Az országot fenyegető belső és külső veszélyek között hangsúlyeltolódás következett be. Ma Oroszországot elsősorban saját gazdaságának gyengesége, súlyos belső politikai, szociális és más problémái és az ezekből eredő kockázatok veszélyeztetik, míg külső fenyegetést a NATO bővítése, az ország határai közelében kialakuló konfliktusok és a nemzetközi terrorizmus jelenthet.

A katonai fenyegetéseket illetően a dokumentum megállapítja, hogy azok szintje és mérete növekszik. Az értékelés szerint a fenyegetettség fő oka a NATO új stratégiai koncepciója, amelyben a Szövetség a felelősségi körzetén kívüli kihívás esetére is erő alkalmazását tervezi. A vezető nagyhatalmak növekvő technológiai fölénye egy újabb fegyverkezési verseny elindítója lehet.

A koncepció megerősíti Oroszország eltökéltségét az atomfegyverek megsemmisítése terén vállalt kötelezettségek maradéktalan teljesítésére. Ennek megfelelően Moszkva továbbra is ragaszkodik az 1972-es rakétavédelmi rendszerről (ABM) elfogadott szerződés betartásához.

A koncepció hangsúlyozza, hogy a háborúk és a katonai konfliktusok megelőzése érdekében alapvető fontosságúak a nem katonai jellegű (politikai, diplomáciai, gazdasági, stb.) lépések, azonban az országnak továbbra is megfelelő védelmi erővel kell rendelkeznie. Ezen belül kiemelt szerepet játszik a nukleáris elrettentő erő.

Az 1997-es koncepció szerint Oroszország atomfegyvert alkalmazhat, „ha egy fegyveres agresszió kirobbantása esetén magának az Oroszországi Föderációnak, mint független, szuverén államnak a léte kerül veszélybe”. Ezzel szemben a jelenlegi koncepció úgy fogalmaz, hogy „amennyiben a külső agresszió elhárításának minden lehetséges eszköze kimerült, **Oroszország fenntartja magának a jogot arra, hogy minden rendelkezésére álló eszközt, beleértve az atomfegyvereket is, bevetse**”. Mindez azt jelenti, hogy – mivel a hagyományos rendeltetésű orosz fegyveres erők nem képesek feladataikat teljesíteni – Oroszország növekvő mértékben támaszkodik atomfegyvereire, azaz „alacsonyabbra helyezi az atomküszöböt”.

A katonai doktrína úgy értékeli, hogy egy nagyméretű háború – ezen belül az atomháború – kialakulásának veszélye csökkenő tendenciát mutat, ugyanakkor egyre inkább tanúi lehetünk a regionális erőközpontok kialakulásának és megerősödésének, a nacionalista, etnikai és vallási szélsőségek erősödésének és a szeparatizmus fokozódásának. Erősödik a regionális fegyverkezési verseny, egyre kiterjedtebbek a helyi háborúk és katonai konfliktusok. Jól érezhetően éleződik az információs szembenállás és egyre jelentősebb veszélyt jelent az atom- és más tömegpusztító fegyverek és hordozóik elterjedése.

A jelenlegi katonapolitikai helyzet destabilizációs tényezőit értékelve a katonai doktrína kiemeli a nemzetközi biztonság szavatolása érdekében működő, létező mechanizmusok (mindenek előtt az ENSZ és az EBESZ) gyengítésére (figyelmen kívül hagyására) irányuló törekvéseket, valamint a katonai erő alkalmazásának gyakorlatát az általánosan elfogadott nemzetközi elvek és normák megkerülésével, „humanitárius beavatkozás” ürügyén, az ENSZ BT szankciói nélkül. Ez egyértelműen a NATO Jugoszlávia elleni 1999-es beavatkozására utal.

Az ország katonai biztonságát fenyegető alapvető tényezők értékelése során a doktrína megállapítja, hogy az Oroszországi Föderáció és szövetségesei elleni közvetlen – hagyományos formában jelentkező – katonai agresszió veszélye a nemzetközi helyzet pozitív változásainak, és az orosz katonai potenciál – mindenek előtt a nukleáris elrettentő potenciál – megfelelő szinten való tartásának köszönhetően alacsony. Ezzel együtt azonban az Oroszország és szövetségesei katonai biztonságára veszélyt jelentő belső és külső fenyegetések továbbra is megmaradnak, sőt, néhány irányban fel is erősödnek.

Az ország katonai biztonságának szavatolása terén a doktrína leszögezi, hogy Oroszország megőrzi nukleáris atomhatalmi státusát annak érdekében, hogy az ellene és/vagy szövetségesei ellen irányuló agressziót visszatartsa, megelőzze. Moszkva elkötelezett arra, hogy pontosan teljesítse a stratégiai támadó fegyverzetekkel és rakétavédelmi rendszerekkel kapcsolatos nemzetközi megállapodásokat, és készen áll atomfegyverei további csökkentésére – természetesen kétoldalú alapon az Egyesült Államokkal, valamint sokoldalú alapon más atomhatalmakkal – addig a minimális szintig, amely megfelel a stratégiai stabilitás követelményeinek. Megerősíti, hogy Oroszország sikra száll az atomfegyverek és hordozóik elterjedésének megakadályozásáért, a nukleáris kísérletek befejezéséért és mindent átfogó betiltásáért. *A korábbi, 1993. évi doktrínával szemben azonban a jelenleg is érvényben levő doktrína nem mondja ki, hogy Oroszország végső célja az atomfegyverek teljes felszámolása. Ez – összhangban az orosz atomfegyverek módosított szerepével és az orosz katonapolitikai helyzet újabb megítélésével – jelzi: Oroszország hagyományos erőinek gyengesége miatt továbbra is arra kényszerül, hogy atomeszközei elrettentő képességét megőrizze.*

Oroszország továbbra is szükségesnek tartja egy olyan nukleáris potenciál fenntartását, amely bármilyen körülmények között garantáltan képes meghatározott nagyságú veszteséget okozni bármely agresszornak (államnak vagy államok koalíciójának). A nukleáris fegyvereket, mint az agressziót visszatartó, Oroszország és szövetségesei katonai biztonságát szavatoló eszközt, a nemzetközi stabilitás és béke fenntartását szolgáló tényezőknek tekintik.

A nukleáris eszközök alkalmazása kapcsán a doktrína kimondja: „Oroszország fenntartja magának a jogot, hogy a nukleáris fegyvert az ő és (vagy) szövetségesei ellen nukleáris és más tömegpusztító fegyverekkel intézett támadásra, valamint hagyományos fegyverekkel végrehajtott nagyméretű agresszióra adott válaszul, az Oroszországi Föderáció nemzetbiztonsága számára kritikus helyzetekben alkalmazza”. Oroszország kötelezi magát arra, hogy „nem alkalmaz nukleáris fegyvert olyan országok – a nukleáris eszközök elterjedésének megakadályozásával kapcsolatos megállapodás tagjai – ellen, amelyek nem rendelkeznek nukleáris fegyverrel”. Ez alól kivétel, ha Oroszország vagy szövetségesei ellen intéz támadást egy olyan ország, amely ugyan nem rendelkezik nukleáris fegyverrel, de az agressziót más, atomfegyverrel rendelkező állammal közösen vagy annak támogatásával követi el.

A fegyveres erők szükséges képességei kapcsán meghatározásra került, hogy az orosz fegyveres erőknek készen kell állniuk „az agresszor támadásának visszaverésére és veszteségek okozására, aktív (mind védekező, mind pedig támadó) műveletek folytatására bármilyen típusú háború és fegyveres konfliktus esetén, a modern és perspektivikus pusztító eszközök ellenség által történő tömeges alkalmazása során, beleértve a tömegpusztító eszközök különböző fajtáit is”.

A hadászati nukleáris erők

Az orosz hadászati nukleáris erők három haderőnemhez, a hadászati rakétacsapatokhoz, a légierőhöz és a haditengerészethez tartoznak. Ezek együttesen alkotják az atomtriádót. A hadászati rakétacsapatok jelenleg még önálló szervezeti egységet képeznek, míg a hadászati ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók a haditengerészethez, illetve a hadászati bombázó repülőgépek a légierőhöz tartoznak.

3.1. A hadászati nukleáris erők vezetése

1997. június 9-én Borisz Jelcin elnök jóváhagyta az Igor Szergejev védelmi miniszter által előterjesztett, az orosz fegyveres erők reformjára vonatkozó elgondolást, amely alapján megkezdődött a haderőreform. Ez természetesen érintette a hadászati rakétacsapatokat is. A védelmi miniszter, aki korábban a hadászati rakétacsapatok főparancsnoka volt, úgy vélte, hogy a legfontosabb a hadászati elrettentés biztosítása, és ez a reformlépéseken is tükröződött.

Az 1990-es évek elején az űrhadviselési erők még a haderő önálló fegyvernemét képezték, 1997. november 1-jei hatállyal azonban a Katonai Kozmikus Erőket és a Rakéta Kozmikus Védelmi Csapatokat a hadászati rakétacsapatok alárendeltségébe helyezték.

1999 folyamán az orosz vezetés a hadászati rakétacsapatok bázisán létre kívánta hozni a Hadászati Elrettentő Erők Egyesített Főparancsnokságát. Az átalakítás fő indoka feltehetően az orosz haderő pénzügyi nehézségeiben keresendő, azonban a védelmi miniszter a pénzügyi megtakarítások mellett a nukleáris elrettentő elem szervezeti megerősítését, valamint a csapatok harcképességének és felkészültségi szintjének növelését is célul tűzte ki. Az erre vonatkozó tervet a védelmi miniszternek – a vezérkari főnök megkerülésével – sikerült is aláíratnia Borisz Jelcin elnökkel, megvalósítására azonban a vezérkar és a haderőnemek tiltakozása miatt nem került sor.

A védelmi miniszter és a vezérkari főnök közötti ellentétek rendkívüli módon kiéleződtek. A személyi ellentéteken és a presztízsharcon túl ebben szerepet játszott a két vezető különböző véleménye az orosz fegyveres erők jövőbeli fejlesztési irányait illetően. Míg Szergejev marsall a hadászati nukleáris erőkben látta az ország biztonsága biztosításának kulcsát, addig Anatolij Kvasnyin hadseregtábornok, vezérkari főnök úgy vélte, hogy a hagyományos rendeltetésű erőket, ezen belül elsősorban a szárazföldi csapatokat kell erősíteni. A vezérkari főnök mindezt azokkal az új biztonsági kihívásokkal indokolta, amelyekre az 1999-ben kezdődött második csecsen háború is jó példát szolgáltatott.

A két vezető összetűzése végül már Putyin elnök számára is kellemetlenné váltak, ezért 2001 márciusában nem hosszabbította meg a nyugállományú kort elért Szergejev marsall szolgálati idejét és helyére bizalmasát, Szergej Ivanovot, a Biztonsági Tanács korábbi titkárát nevezte ki védelmi miniszterré.

Az új miniszter elképzelései szerint elsősorban a hagyományos rendeltetésű erőket kell erősíteni, míg a hadászati rakétacsapatokat a haderőreform eredeti, 1996-os terveinek megfelelően össze kell vonni a légierővel, és így áttérni a három haderőnemes szervezeti felépítésre (szárazföldi csapatok, légierő, haditengerészet). Ivanov első lépései között megkezdte az űrhadviselési erők átszervezését önálló fegyvernemmé, kivonva őket a hadászati rakétacsapatok alárendeltségéből. Az átszervezést 2001. július 1-jéig hajtották végre. Ezt követően 2006-ig a hadászati rakétacsapatokat beolvasztják a légierőbe.

Oroszország elnöke egyben a Fegyveres Erők főparancsnoka is, így ő a legfelső döntéshozó a nukleáris erők, beleértve a hadászati erők alkalmazását illetően. Az elnök döntéseinek előkészítésében fontos szerepe van a Biztonsági Tanácsnak, amely a legfontosabb nemzetbiztonsági kérdésekben érintett miniszterekből és a biztonsági szolgálatok vezetőiből, valamint a vezérkari főnökből áll. Az elnök vezette Biztonsági Tanács határozza meg a Fegyveres Erők fejlesztésének fő irányait, valamint dönt a nemzeti nukleáris politikáról és ellenőrzi a nukleáris erők kezelésének összes aspektusát, a gyártástól az alkalmazáson át egészen azok megsemmisítéséig.

A Védelmi Minisztérium felelős a nukleáris rendszabályok kidolgozásáért és érvényesítéséért, tervezi és ellenőrzi a nukleáris erők költségvetését, a kutató-fejlesztő tevékenységet, valamint meghatározza a nukleáris fegyverek fejlesztésének fő irányait.

A Védelmi Minisztérium adminisztratív irányítást gyakorol a rakétacsapatok felett, felelős a költségvetéséért, illetve a kutatás és fejlesztés koordinálásáért. A minisztérium 4. Főcsoportfőnöksége (Glavnoje Upravlenija Miniszersztvo Oboroni – GUMO) felelős a nukleáris kísérletekért, a raktáron lévő eszközökért, valamint az atomfegyverek üzemeltetéséért és védelméért. Mivel a katonai kutató szervezetek a 12. Főcsoportfőnökség alárendeltségébe tartoznak, ezért ez felelős a nukleáris kutatómunkáért is.

A vezérkari főnök felelős a Fegyveres Erők hadműveleti vezetéséért, beleértve az atomfegyverek alkalmazásának tervezését, vezetését és irányítását. A vezérkar felelős az orosz nukleáris háborús tervek kidolgozásáért.

3.2. A Hadászati Rakétacsapatok

3.2.1. A Hadászati Rakétacsapatok története

A Hadászati Rakétacsapatok (Raketnije Vojszka Sztrategicseszkoje Naznacszenija – RVSzN), mint a szovjet fegyveres erők önálló haderőneme 1959. december 17-én jött létre. Első parancsnokának Mitrofan Ivanovics Nedelin főmarsallt nevezték ki.

A rakétacsapatok alárendeltségébe került minden 1 000 km-nél nagyobb hatótávolságú föld-föld rakéta. Nagy ütemben folytatódott az interkontinentális rakéták kifejlesztése, amelynek eredményeként 1959-ben szolgálatba állították az első szovjet interkontinentális ballisztikus rakétát, az R-7 (SS-6 Sapwood) típust. Ezt hamarosan követte a második generációs SS-7 Saddler, majd az SS-8 Sasin rakéta.

A hadászati rakéták telepítése szintén nagy ütemben folyt, a 60-as években több mint 20 rakétahadosztályt állítottak fel. A 60-as évek közepére a Szovjetunió már mintegy 200 interkontinentális ballisztikus rakétával rendelkezett, a Hadászati Rakétacsapatok létszáma pedig elérte a 110 ezer főt.

A kubai rakétaválság ráébresztette a szovjet vezetést, hogy önmagában az atom ütőerő nem biztosítja a katonai célok elérését, ezért Brezsnyev főtítkársága alatt módosult a szovjet katonai doktrína. Brezsnyev vezetésével a Szovjetunió az Egyesült Államokkal szembeni hadászati egyensúly fenntartására, valamint olyan fegyveres erők felállítására törekedett, amely képes az egész világon katonai eszközökkel biztosítani céljai elérését.

A hadászati egyensúly elérése érdekében erőltetett tempóban folyt az újabb rakéták kifejlesztése és rendszerbe állítása. A 60-as évek közepétől szolgálatba állították a harmadik generációs SS-9 Scarp és SS-11 Sego, majd 1968-tól az első szilárd hajtóanyagú SS-13 Savage rakétákat is. A 70-es évek elejére a szovjet hadászati rakéták száma elérte, majd meg is haladta az amerikai rakéták számát. Mivel az amerikai interkontinentális ballisztikus rakéták száma 1967-től nem növekedett tovább, a szovjetek sem növelték tovább rakétaik számát.

1972-ben a SALT-I szerződésben a két szuperhatalom vezetője, Leonid Brezsnyev és Richard Nixon megállapodott a rakéták számának befagyasztásáról, amelynek értelmében az Egyesült Államok 1 054, a Szovjetunió pedig mintegy 1 408 darabot tarthatott szolgálatban. Ekkorra a Hadászati Rakétacsapatok létszáma elérte a 350 ezer főt.

A SALT-I szerződés ugyanakkor mindkét fél számára engedélyezte rakétaik korszerűsítését és több atomtöltettel való felszerelését. 1973-ban a Szovjetunió megkezdte az első több töltettel rendelkező SS-11 Sego rakéta szolgálatba állítását, amelyet hamarosan követtek a negyedik generációs, szilárd hajtóanyagú, több atomtöltetű SS-17 Spanker, SS-19 Stiletto és a hatalmas méretű SS-18 Satan rakéták.

A 70-es évek végén a Szovjetunió és az Egyesült Államok aláírta a SALT-II szerződést, amely tovább korlátozta a hadászati nukleáris erőket. A szerződés értelmében 1981-ig mindkét félnek 2 250-re kellett csökkentenie hordozó eszközeit, legfeljebb 820 darab több robbanótöltetű rakétával rendelkezhetnek, és a nehéz rakéták számát (SS-18) 308 darabban korlátozták.

1991-re a rakétacsapatok mintegy 1 400 hadászati rakétával (6 600 robbanótöltettel) rendelkeztek. A Szovjetunió és az Egyesült Államok 1991. július 31-én aláírta a START-I szerződést. Ennek értelmében az összes hadászati hordozó eszköz (tengeri és szárazföldi telepítésű hadászati rakéták, hadászati bombázó repülőgépek) 1 600 darabban, robbanótölteteik 6 000 darabban lettek limitálva.

Ezen belül a tengeri és szárazföldi telepítésű ballisztikus rakéták robbanótölteteinek számát 4 900 darabra korlátozták. A szerződés külön limitálja a szárazföldi telepítésű eszközöket, a mobil rakétákon levő robbanótölteteket 1 100 darabban, az úgynevezett nehéz interkontinentális ballisztikus rakéták (SS-18 Satan típus) robbanótölteteit pedig 1 540 darabban (154 darab rakéta) határozta meg.

A szerződés értelmében a csökkentést 2003-ig kell végrehajtani. Oroszország a régebbi típusok kivonásával, valamint a volt szovjet tagköztársaságok (Ukrajna, Fehéroroszország, Kazahsztán) területén telepített rakéták leszerelésével lényegében teljesítette vállalt kötelezettségeit.

A START-II szerződést 1993. január 3-án írta alá Oroszország és az Egyesült Államok. A szerződés a robbanótöltetek számát 3 500 darabban korlátozta, és a limitet 2007. december 31-ig kell elérni. A szerződés értelmében fel kell számolni a több robbanótöltetű szárazföldi telepítésű ballisztikus rakétákat.

3.2.2. A Hadászati Rakétacsapatok szervezeti felépítése

A Hadászati Rakétacsapatok a Védelmi Minisztérium, illetve a Vezérkar alárendeltségébe tartoznak, létszámuk mintegy 100 000 fő.

1997. június 30-tól 2001-ig Vlagyimir Nyikolajevics Jakovlev hadseregtábornok volt a Hadászati Rakétacsapatok főparancsnoka. Putyin elnök 2001. március 28-án, Ivanov védelmi miniszter javaslatára a tábornokot nyugállományba helyezte, és helyére Nyikolaj Szolovcov vezérezredest, a Hadászati Rakétacsapatok Nagy Péter Katonai Akadémiájának parancsnokát nevezte ki. Az új parancsnok azonban már nem kapta meg a főparancsnoki címet, ami jelzi, hogy az orosz vezetés, a hagyományoktól eltérően, már nem tekinti önálló haderőnemnek.

A Hadászati Rakétacsapatok parancsnoka vezeti a szárazföldi telepítésű hadászati rakétaalakulatokat, felelős a haderőnem fejlesztési terveinek kidolgozásáért és realizálásáért, azok alkalmazásáért, hadműveleti és mozgósítási felkészítésükért, technikai felszerelésükért, a hivatásos állomány felkészítéséért. Biztosítja a csapatok irányítását és azok mindennapi tevékenységét, infrastruktúrájuk fejlesztését.

A Hadászati Rakétacsapatok vezetési rendszere a volt szovjet vezetési rendszerre épül. A Szovjetunió idején a nukleáris erővel szemben azt a követelményt támasztották, hogy a különböző nukleáris összecsapások során eredményesen tudják végrehajtani feladataikat az ellenséges nukleáris, katonai, politikai és gazdasági célpontok ellen. Még egy atomcsapás esetén is egyaránt képesek legyenek hatásos ellencsapásokat mérni.

A követelményeknek megfelelően a Hadászati Rakétacsapatok vezetési és irányítási rendszere a maximális túlélőképesség iránti igénynek megfelelően került kiépítésre. A vezetési és irányítási rendszer megerősített (föld alatti), valamint légi és földi mobil harcálláspontok és híradó berendezések rendszerét foglalja magában. A ballisztikus rakétákat vagy megerősített silókban vagy járműre (vasútra, gépjárműre) telepítették.

A vezetési rendszer centralizált elven épül fel, amely többszörösen „túlbiztosított”, azaz még ellenséges tömeges atomcsapás esetén is biztosítania kell a túlélőképességet. Ennek érdekében többszörös vezetési, irányítási és híradó rendszert építettek ki. A rendszer vezetését a Perkusovóban települt fő harcállásponttól végzik, amelyet természetesen – szükség esetén – a Balabanovóban települt tartalék harcálláspont is kiválthat. A rakétahadseregek, hadosztályok, ezredek, valamint – mobil rakéták esetében – rakétaosztályok rendelkeznek harcálláspontokkal. A híradást vezetékes, rádiórelé, rádió és műholdas távközlési rendszereken szervezték meg.

A Hadászati Rakétacsapatok jelenleg négy hadseregből, illetve ezek alárendeltségében 18 hadosztályból állnak. A rakétahadseregek alárendeltségébe különböző számú rakétahadosztály tartozik. A rakétahadseregek közül a 27. Hadsereg (Vlagyimir) az Oroszország nyugati részén, a 31. Hadsereg (Orenburg) Kazahsztántól északra, az Uraltól nyugatra, a 33. Hadsereg (Omszk) Kazahsztántól északra, az Uraltól keletre, az 53. Hadsereg (Csita) pedig a Bajkál-tó térségében települt rakétahadosztályokat vezeti.

A rakétahadosztályok általában négy-öt ezreddel rendelkeznek, ez alól kivétel a 60. „Tamanyi” rakétahadosztály, amely összesen 12 ezreddel rendelkezik. Az ezredekben rendszeresített rakéták száma függ azok típusától. A vonatra telepített SS-24 rakétákból három, az SS-25 rakétákból kilenc, az SS-18 rakétákból hat, az SS-19 és SS-27 rakétákból pedig tíz alkot egy ezredet.

2002. februárjában a Hadászati Rakétacsapatok állományába a következő eszközök tartoztak:

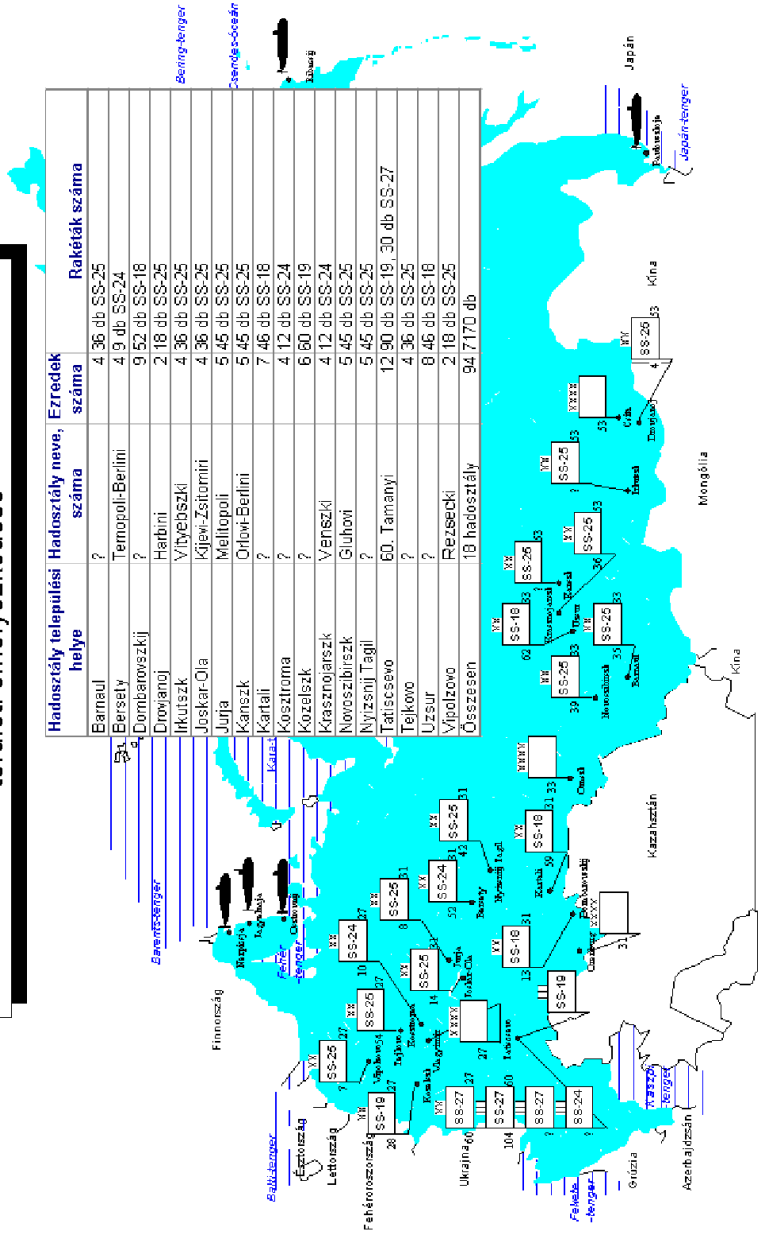
Rakéták típusa	Rakéta (db)	Robbanótöltet (db)
SS-18	150	1 500
SS-19	150	900
SS-24	33	330
SS-25	360	360
SS-27	30	30
Összesen	723	3 120

A Hadászati Rakétacsapatok rendszerben álló rakétáinak fontosabb adatai

	SS-18	SS-19	SS-24	SS-25	SS-27
Hatótávolság (km)	11 000	9 000	10 000	10 500	10 500
Hossz (m)	34,3	24	23,4	20,5	19,9
Átmérő (m)	3	2,5	2,4	1,8	1,9
Súly (kg)	217 000	105 600	104 500	45 100	47 200
Meghajtás	2-fokozatú, folyadék, hideg indítású	2-fokozatú, folyadék, meleg indítású	3-fokozatú, szilárd, hideg indítású	3-fokozatú, szilárd, hideg indítású	3-fokozatú, szilárd, hideg indítású
Hasznos teher (kg)	8 800	4 950	4 050	1 000	1 000
Találási pontosság (CEP) (m)	430	350	185	200	350
Robbanótöltet (kT)	500	750	550	550	550

Az orosz hadászati rakétacsoportok hadosztályainak területi elhelyezkedése

Hadosztály települési helye	Hadosztály neve, száma	Ezredek száma	Rakéták száma
Barnaul	?	4	36 db SS-25
Bersety	Temopoli-Berlini	4	9 db SS-24
Combarovszkij	?	9	52 db SS-18
Drovanjoi	Harbini	2	18 db SS-25
Iktuszki	Vityebszki	4	36 db SS-25
Joskar-Ola	Kjiev-Zsitomiri	4	36 db SS-25
Jurja	Melltopoli	5	45 db SS-25
Kanszk	Orlov-Berlini	5	45 db SS-25
Kartali	?	7	46 db SS-18
Kosztroma	?	4	12 db SS-24
Kozelszk	?	6	60 db SS-19
Krasznojarszk	Venzszi	4	12 db SS-24
Novoszibirszk	Gihovi	5	45 db SS-25
Nyuzsnij Tagil	?	5	45 db SS-25
Tarcssevo	60. Tamanyi	12	90 db SS-19, 30 db SS-27
Tejkovo	?	4	36 db SS-25
Uzsur	?	8	46 db SS-18
Vjolszovo	Rezsceki	2	18 db SS-25
Összesen	18 hadosztály		94 7170 db

3.2.3. A Hadászati Rakétacsapatok helyzete, jövője

A Hadászati Rakétacsapatok – a Fegyveres Erők általános válsága közepette is – sikeresen megőrizték magas hadrafoghatóságukat. Természetesen az ország válságától ez a haderőnem sem tudta magát függetleníteni, de mind a személyi állomány kiképzettsége és morálja, mind pedig a fegyverzet hadrafoghatósága lényegesen jobb a többi haderőneménél.

A legsúlyosabb problémák a vezetési, irányítási és a korai előrejelző rendszer kapcsán jelentkeznek. A jelenlegi vezetési rendszer több évtizede működik és csak minimális korszerűsítéseket tudtak végrehajtani az elmúlt években. Ennek következtében egyre kevésbé képes megfelelni a követelményeknek, ráadásul élettartamának vége felé közeledik.

A korai előrejelző rendszer földi és világűrben telepített eszközei egyre nehezebben képesek megfelelően biztosítani az ellenséges rakétacsapások felderítését. A földi telepítésű állomások közül több (Mukacsevo/Ukrajna; Szkrunda/Lettország; Mingecsaur/Azerbajdzsán) a Szovjetunió felbomlása után Oroszország területén kívülre került, vagy felszámolták, vagy csak korlátozottan üzemképes. Az Oroszország területén maradt földi állomások pedig nem képesek valamennyi irány „lefogására”.

A világűrbe telepített előrejelző műholdak terén szintén komoly hiányosságok tapasztalhatók. Az orosz fegyveres erőknek nincs pénzük az igen drága műholdak pótlására, így mára azok nem képesek maradéktalanul előre jelezni az ellenséges rakétaindításokat. Bár a vezetés komoly erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a hiányzó műholdakat pótolja, jelenleg előfordul, hogy naponta több órán át még a legfontosabb amerikai rakétamezőket sem képesek figyelni. A világ más térségeiről nem is beszélve.

A Hadászati Rakétacsapatok jelentősége az új védelmi miniszter elképzelései szerint a jövőben csökken, legalábbis az atomtriád többi komponenséhez képest. 2007-ig ki kell vonni a rendszerből az összes SS-18 Satan és SS-24 Scalpel rakétát, az SS-19 Stiletto rakétákat pedig egy robbanótöltetűvé kell átalakítani. Ez azt jelenti, hogy hat éven belül 216 darab rakétát kell kivonni, az összes robbanótöltet pedig 2 910 darabbal csökken. Ez a rakéták számának 29%-os, a robbanótöltetek számának pedig 62%-os csökkentését jelenti.

A kivonásra kerülő rakéták pótlására tervezett SS-27 Topol-M rakéták telepítése nem halad a terveknek megfelelően. 1998-ban állt szolgálatba az első ilyen típusú rakétákkal felszerelt ezred, azóta összesen csak három ezredet (30 darab rakétával) tudtak felállítani. A telepítést a fegyveres erőket sújtó forráshiány akadályozza, és a közeljövőben – tekintettel a megváltozott prioritásokra – nem is fog a rakéták gyártása és rendszerbe állítása felgyorsulni. A jelenlegi tendenciákat figyelembe véve Oroszország 2007-ig maximum 100 darab egy robbanótöltetű rakétát lesz képes szolgálatba állítani.

Ezzel párhuzamosan tervezik a Tatiscevo-nál telepített SS-19 rakéták számának csökkentését is. 2001 végéig felszámolták az Alejszkben telepített rakétahadosztályt¹, így az SS-18 rakéták közül csak 150 darab maradt szolgálatban és számukat várhatóan tovább csökkentik. Ugyancsak csökkentik az SS-25 rakéták számát. Mindezen változások eredményeként – a tervek szerint – 2007-re a Hadászati Rakétacsapatok legfeljebb 150 darab SS-19 Stiletto, 280-300 darab SS-25 Sickle és 120-130 darab SS-27 Topol-M, összesen mintegy 500 rakétával fognak rendelkezni.

3.3. A haditengerészet hadászati nukleáris komponense

3.3.1. A haditengerészet hadászati nukleáris komponensének története

A világháború után, a hidegháború kezdetén Sztálin egy új flottaépítési programot hagyott jóvá, amelynek keretében nagy számú tengeralattjáró, cirkáló és néhány repülőgép-hordozó építését tervezték. 1952-ben Sztálin kiadott egy rendeletet az atomhajtóműves tengeralattjárók kifejlesztésére, s ennek eredményeként 1958-ban szolgálatba állították a „Leninszkij Komszomol” atomhajtóműves tengeralattjárót. 1955. szeptember 16-án egy „Zulu” osztályú dízelhajtóműves tengeralattjáróról végrehajtották az orosz haditengerészet első ballisztikus rakétaindítását. Ezt követően megkezdődött a ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók nagy ütemű gyártása, amelyek már globális szerepet biztosítottak a haderőnem számára. 1965-re a haditengerészet 36 darab dízel- és atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáróval rendelkezett.

A program Sztálin halálával félbeszakadt, mivel utódja, Hruscsov pártfőtitkár az atomtöltettel ellátott hadászati rakéták fejlesztésére helyezte a hangsúlyt. A haditengerészet fejlesztése így háttérbe szorult a hadászati rakétacsapatokkal, a hadászati légierővel, valamint a szovjet katonai gondolkodásban hagyományosan prioritást élvező szárazföldi csapatokkal szemben.

Hruscsov 1964-es megbuktatása után a haditengerészet elkezdte visszanyerni az őt megillető helyet. Ez elsősorban Gorskov tengernagynak, a Haditengerészeti Flotta nagyformátumú főparancsnokának köszönhető. Gorskov egy erős haditengerészetet képzelt el, amely kilépve a világtengerekre, állandó jelenlétével és képességével egyenrangúvá válik az Egyesült Államok haditengerészetével.

Az új vezetés határozott intézkedései következtében megváltozott a szovjet haditengerészet arculata. Az 1960-as években ugrásszerűen nőtt a szolgálatba állított hajók száma és mérete, a haditengerészeti hajóegységek tervezése területén pedig a Szovjetunió felhagyott a többi tengeri nagyhatalom által nyújtott példák másolásával, az addigi gyakorlatot elvetve új és eredeti koncepciók születtek. A Szovjetunió a hajóépítő ipar több területén a világ vezető hatalmává vált.

¹ Rosszjizsakaj Gazeta, 2002. január 24. 9. o.

Az erőteljes flottaépítés következtében nagy számban bocsátottak vízre atomhajtóműves ballisztikusrakéta-, valamint manőverező robotrepülőgép-hordozó tengeralattjárókat, támadó tengeralattjárókat, illetve tengeralattjárók elleni harcra alkalmas felszíni hajóegységeket.

A 80-as évek közepére a haditengerészet komoly riválisa lett az Egyesült Államok flottájának. A szovjet haditengerészet nagyszabású hadgyakorlatokat hajtott végre, amelyekben egy NATO-elleni háború folyamán adódó feladataikat gyakorolták.

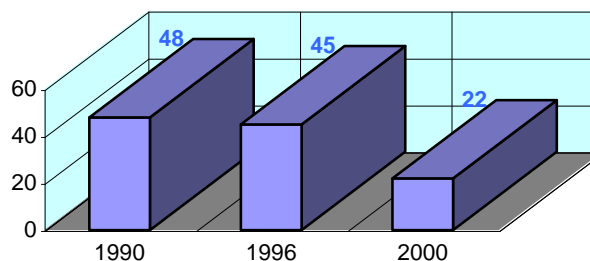
1983-ban rendszerbe állt a „Typhoon” osztály első példánya. A 20, egyenként tíz robbanótöltetű rakétával felszerelt atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró a világ legnagyobb valaha épített tengeralattjárója lett.

1986-ra a haditengerészet négy „Kijev” osztályú repülőgép-hordozóval, két helikopterhordozó cirkálóval, két „Kirov” osztályú csatacirkálóval, 38 különböző cirkálóval, 71 rombolóval, 198 fregattal, 63 atomhajtóműves és 16 dízelhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó, 68 atom- és dízelhajtóműves manőverező robotrepülőgép-hordozó, 73 atomhajtóműves támadó és 145 dízelhajtóműves tengeralattjáróval rendelkezett.

A 90-es évek kezdetén rövid idő alatt széthullott a Varsói Szerződés, majd a Szovjetunió. Ez egyben az orosz (szovjet) haditengerészet válságának kezdetét is jelentette.

Az ország súlyos gazdasági válsága, valamint a megváltozott külpolitikai helyzet következtében a haditengerészet létszáma az 1990-es 450 ezer főről mára 200 ezer fő alá csökkent, elvesztette hajóegységeinek több mint felét, a hajóépítés minimálisra csökkent.

Az orosz/szovjet ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók számának változása 1990-2000 között

3.3.2. A haditengerészet hadászati nukleáris komponensének szervezeti felépítése

A Haditengerészeti Flotta főparancsnoksága Moszkvában települt, a haderőnem főparancsnoka 1997. november 7-e óta Vlagyimir Ivanovics Kurojedov flottatengernagy.

A haditengerészet a 90-es évek nagyméretű csökkentése ellenére megtartotta hagyományos szervezeti felépítését. A haderőnem négy flottából és egy flottillából áll, saját légierejével és szárazföldi komponenssel rendelkezik.

Létszáma jelenleg 200 ezer fő. Ebből mintegy 8 000 fő és a szolgálatban lévő 22 darab atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró – a fedélzetükön 348 darab rakétával és 1 480 darab nukleáris robbanótöltettel – a hadászati erőkhöz tartozik. A két legerősebb haditengerészeti csoportosítás az Északi, valamint a Csendes-óceáni Flotta, ezek állományában található a haditengerészet összes atomhajtóműves hajóegysége, köztük a ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók.

Jelenleg összesen 22 darab tengeralattjáró van szolgálatban, az alábbi megoszlás szerint:

Osztály	Északi Flotta	Csendes-óceáni Flotta	Összesen
Typhoon	3	0	3
Delta I	2	2	4
Delta III	2	6	8
Delta IV	7	0	7
Összesen	14	8	22

(A START-szerződés értelmében azokat a tengeralattjárókat és rakétákat, amelyeket nem semmisítettek meg teljesen, szintén számításba kell venni. Ennek értelmében további három „Typhoon” és öt „Delta III” tengeralattjáró tartozik az orosz haditengerészet hadászati nukleáris erőihez.)

Az Északi Flotta rendelkezik a legerősebb ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró csoportosítással (3. flottilla – Gadzsijevo, alárendeltségében a 18. és 31. hadosztályokkal). Állományába jelenleg 14 atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró tartozik, azaz a haditengerészet összes atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárójának 60%-a. A három „Typhoon” osztályú tengeralattjáró bázisa Lica Guba, a két-két „Delta I” és „Delta III”, valamint a hét „Delta IV” osztályú tengeralattjáróké pedig Szajda Guba és Jagyelnaja.

A Csendes-óceáni Flotta állományában két darab „Delta I” és hat darab „Delta III” osztályú atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró van, bázisuk Ribacsij és – a kivont egységeké – Pavlovszk.

A Csendes-óceáni Flotta néhány éven belül várhatóan elveszíti nukleáris csapásmérő erejét, a „Delta I” és „Delta III” osztályú rakétahordozó tengeralattjárókat, amelyek műszaki állapotuk miatt már ritkán tudnak járőrözést végrehajtani.

A tengeralattjárókon telepített hadászati ballisztikus rakéták műszaki adatai:

Orosz száma, neve	NATO-kód	Megjegyzés	Hordozó hajóegység
RSM-40?	SS-N-8 mod 1	hatótávolság: 7 800 km, 1 db atomtöltet	Delta I (12 db)
RSM-40d	SS-N-8 mod 2	hatótávolság: 9 100 km, 1 db atomtöltet	Delta I (12 db)
RSM-50?	SS-N-18 Stingray m	hatótávolság: 6 500 km, 3 db atomtöltet	Delta III (16 db)
RSM-50d	SS-N-18 mod 2	hatótávolság: 8 000 km, 1 db atomtöltet	Delta III (16 db)
RSM-50?	SS-N-18 mod 3	hatótávolság: 6 500 km, 7 db atomtöltet	Delta III (16 db)
RSM-52	SS-N-20 Sturgeon	hatótávolság: 8 300 km, 10 db atomtöltet, háromlépcsős, szilárd hajtóanyagú, inerciavezérlésű	Typhoon (20 db)
RSM-54	SS-N-23 Skiff	hatótávolság: 8 300 km, 4-10 db atomtöltet, háromlépcsős, folyékony hajtóanyagú, inerciavezérlésű	Delta IV (16 db)

3.3.3. A haditengerészet nukleáris komponensének helyzete, jövője

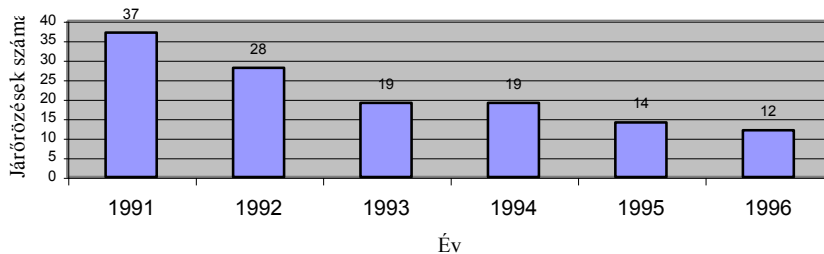
Az orosz haditengerészet tevékenységének intenzitása az elmúlt tíz év során nagymértékben csökkent. A ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók hadászati járőrözéseinek száma csaknem a negyedére esett vissza, ritkán került sor hajórajok nagyobb távolságra (például a Földközi-tengerre) történő vezénylésére. Jelentősen csökkent a gyakorlatok száma és intenzitása is, azokon a korábbiaknál lényegesen kevesebb hajóegység vett részt.

Az 1980-as években az atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók közül egyszerre több folytatott folyamatos járőrözést az Atlanti-óceán, az Északi-tenger, valamint a Csendes-óceán térségében. Az 1990-es évek második felére ezt a tevékenységet a tengeralattjárók műszaki állapota következtében lecsökkentették úgy, hogy a két, nukleáris csapásmérő tengeralattjárókkal rendelkező flottától egy-egy tengeralattjáró teljesített járőrszolgálatot. Azok is elsősorban az orosz partokhoz közel eső vizeken.²

² Taking Stock: Worldwide Nuclear Weapon Deployments

Az évtized végén már az is előfordult, hogy több hónapig egyetlen hadászati rendeltetésű tengeralattjáró sem tartózkodott az óceánokon. Jelenleg a haditengerészet azt próbálja elérni, hogy valamelyik flottától legalább egy ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró járőrözzön, míg a többi a kikötőjében horgonyozva lásson el készenléti szolgálatot.

**A haditengerészet tengeralattjárói járőrözéseinek száma
1991-1996 között**

A ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók alkalmazási elvei eltérőek az amerikaiaktól. Míg az amerikai tengeralattjárók támaszpontjaiktól nagy távolságban, az Atlanti-óceán keleti térségében hajtják végre járőrözéseiket, addig az orosz tengeralattjárók feladata elsősorban a közeli Ohotszki- és Barents-tengereken, valamint az Északi-sark jégpáncélja alatti járőrözés. (Ebből következően az orosz tengeralattjárók építése során a zajtalan haladás kisebb jelentőséget kapott, mivel a kijelölt járőrözési (rakétaindítási) körzetekhez vezető útvonalak jól védhetők, a jégtáblák alatt pedig nincs jelentősége annak, hogy az orosz tengeralattjárók az amerikai tengeralattjáróknál lényegesen hangosabbak.)

A csökkentett intenzitású hadászati járőrtevékenység következtében az orosz haditengerészet elvesztette azt a hadászati előnyt, amelyet a tengeralattjárókról indítható ballisztikus rakétákkal történő elrettentés biztosított. (Jelenleg csak 11 atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró üzemképes, ami a teljes haditengerészeti hadászati csapásmérő erő fele.) Természetesen a kikötőkben készülségi szolgálatot adó egységek továbbra is az elrettentő erők részét képezik és képesek rakétaik indítására, de könnyű célpontjaivá válhatnak egy esetleges nukleáris vagy hagyományos eszközökkel mért ellenséges csapásnak.

Kurojedov tengernagy, a haditengerészet főparancsnoka szerint a haditengerészetnek összesen 14-15 atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáróval kell rendelkeznie. Ez az elképzelés ugyanakkor, a haditengerészet jelenlegi állományát, valamint az ország gazdasági teherbíró képességét figyelembe véve, teljesíthetetlennek tűnik. Annál is inkább, mivel jelenleg még a szolgálatból „kiöregedő” egységek pótlása sem megoldott.

Jelenleg mindössze egy „Borej” osztályú atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró, a „Jurij Dolgorukij” van építés alatt a szeverodvinszki hajógyárban. A „Jurij Dolgorukij”-t 1996-ban kezdték építeni, a hajógyár számára azonban a védelmi tárca nem biztosította a megfelelő pénzügyi forrásokat, ezért a munkálatok csak nagyon lassan haladnak. A tervek szerint 2002-ig kellett volna befejezni, a hajó szolgálatba állítása azonban várhatóan legalább 2006-ig kitolódik.

A „Dolgorukij” 12-16 hadászati ballisztikus rakétát fog hordozni, egyenként nyolc-tíz nukleáris robbanótöltettel szerelve. A tengeralattjáró építését az akadozó hajógyári munkálatokon túl az is hátráltatja, hogy a tervezett SS-NX-28 ballisztikus rakéták nem váltották be a hozzájuk fűzött reményt, és a rakéta programot 1998-ban törölni kellett.

A hadászati rendeltetésű tengeralattjárók száma várhatóan tovább csökken. A START-II szerződés értelmében 2003-ra Oroszország maximum 1 750 darab tengeralattjárón telepített ballisztikus rakétára szerelt nukleáris robbanófejjel rendelkezhet. Mivel ezzel egy időben jelentősen csökkenteni kell a szárazföldi telepítésű ballisztikus rakéták és robbanófejek számát, így a haditengerészet nukleáris csapásmérő komponense a jövőben nagyobb jelentőséget kap.

Komoly problémát jelent, hogy a szolgálatban álló tengeralattjárók átlagos élettartama az elmaradt nagyjavítások és felújítások következtében várhatóan nem éri el az eredetileg tervezettet. Egy tengeralattjáró átlagos élettartama 20-30 év, azonban ehhez hét-nyolcvente nagyjavítást szükséges végrehajtani. Azok a tengeralattjárók pedig, amelyeken megkezdik a javítási munkálatokat, sokszor évekig a szárazdokkban maradnak. A „Delta IV” osztályú, K-51 jelű tengeralattjáró például négy évig tartó javítás után, 1999-ben került vissza az aktív szolgálatba.

Az egységek jelentős részét az elkövetkező néhány évben ki kell vonni a szolgálatból, mert eléri élettartamuk végét. Ez elsősorban a „Delta I” és „Delta III”, valamint „Typhoon” osztályú tengeralattjárókat érinti. Ennek következtében csak a „Delta IV” osztályú tengeralattjárók maradnak az atomtriád egyetlen tengeri telepítésű eszközei. Néhány éven belül – a megmaradt „Delta I” és „Delta III” osztályú tengeralattjárók kiöregedése után – egyedül az Északi Flotta rendelkezik majd hadászati csapásmérő tengeralattjárókkal.

A rakétahordozó tengeralattjárók számának csökkenése, valamint az egységek „kiöregedése” következtében a haditengerészetet az a veszély fenyegeti, hogy elveszíti nukleáris csapásmérő komponensét. A negatív folyamatok megállítása érdekében az orosz kormány megváltoztatta a még a 90-es évek második felében hozott döntését a drágán fenntartható „Typhoon” osztályú tengeralattjárók kivonásáról, és megkezdtek a TK-208 jelzésű, „Typhoon” osztályú hajó felújítását. Az egységet várhatóan 2001-ben állítják ismét szolgálatba. Ugyanakkor megkezdődött több „Delta III” osztályú tengeralattjáró nagyjavítása és felújítása is.

3.4. A Légierő hadászati nukleáris komponense

3.4.1. A Légierő hadászati nukleáris komponensének története

Az orosz Távolsági Légierő (Dalnaja Aviacija) 1946-ban jött létre. Amikor 1954-ben egy Tu-4 Bull típusú nagy hatótávolságú bombázó egy gyakorlat folyamán ledobott egy atombombát, megszületett az orosz fegyveres erők első nukleáris haderőneve.

Az atomfegyverek elterjedésével együtt a légierő is nagy ütemben fogott hozzá a bombák célba juttatására alkalmas, interkontinentális hatótávolságú bombázók kifejlesztéséhez. Párhuzamosan dolgoztak a Mjasiscsev M-4 Bison sugárhajtóműves és a Tupoljev Tu-95 Bear turbólégsaváros hadászati bombázókon. A Bear 1952-ben repült először és 1955-ben a május 1-jei díszszemlén mutatkozott be a „nagyközönségnek”.

A két típus rivalizálásából végül a Tu-95 került ki győztesen, ez a típus vált a hadászati légierő standard típusává. 1961-re már mintegy 200 ilyen repülőgép állt szolgálatban. A hadászati bombázókat a Tu-16 Badger közepes bombázók egészítették ki.

A Tu-95 és az M-4 típusok ugyanakkor nem váltották be teljesen a hozzájuk váltott reményeket, ezért nem kerültek tömeges gyártásra. A hadászati légierő terén lévő elmaradását az orosz vezetés azzal kívánta ellensúlyozni, hogy a hadászati rakéták nagyobb ütemű gyártására és szolgálatba helyezésére fektette a hangsúlyt. *Ennek következtében az orosz légierő hadászati csapásmérő komponensének volumene, illetve bombázó repülőgépeinek száma mindig elmaradt az amerikai Hadászati Légi Parancsnokság (SAC) erejétől, az interkontinentális rakéták terén azonban Oroszország vált a világ legerősebb nukleáris hatalmává.*

1980-ban a Távolsági Légierőt átalakították, parancsnokságát felszámolták és helyette felállították a 37. (hadászati rendeltetésű) légi hadsereget. 1988-ban ismét átszervezést hajtottak végre, és újra felállították a Távolsági Légierő Parancsnokságát.

1987-ben állt szolgálatba a világ legnagyobb harci repülőgépe, a Tu-160 Blackjack hadászati bombázó. A repülőgépből néhány év alatt több mint 20 darabot gyártottak le, a hidegháború vége és a Szovjetunió szétesése következtében azonban a program félbeszakadt. A hadászati bombázó repülőgépek egy részét, 41 darab Tu-95 és 19 darab Tu-160 bombázót Ukrajna örökölte. Oroszország hosszú évekig folytatott tárgyalásokat Ukrajnával a repülőgépek visszaadásáról, végül 2000-ben nyolc darab Tu-160 és három darab Tu-95 bombázót, valamint 575 darab Kh-55 és Kh-55SzM manőverező robotrepülőgépet – a gázadósságok fejében – Ukrajna átadott az oroszoknak.

3.4.2. A Légierő hadászati nukleáris komponensének szervezeti felépítése

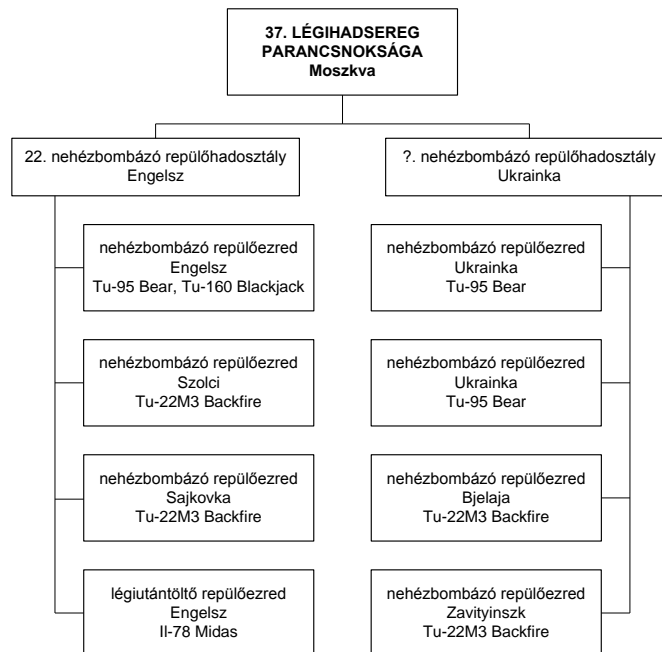
A Légierőt és a Légvédelmi Csapatokat 1998 folyamán egyesítették. A Légierő főparancsnokának Anatolij Mihajlovics Kornukov hadseregtábornokot nevezték ki. A hadászati légierőt (Dalnaja Aviacija – Távolsági Légierő) 1998. május 1-jei hatállyal, mint a Légierő önálló parancsnokságát, megszüntették, helyette felállították a 37. Légihadsereget. A hadsereg a Légierő főparancsnokának közvetlen alárendeltségébe tartozik, parancsnoka Mihail Oparin altábornagy.

A hadászati légierő Tu-95 Bear és Tu-160 Blackjack típusú repülőgépeit két légitámaszponton, Engelsz-en és Ukrainká-n vonták össze. Ezen kívül továbbra is rendszerben tartották a Tu-22M3 Backfire C típusú repülőgépeket, amelyek azonban elsősorban hadszíntéri csapásmérési feladatok végrehajtásra alkalmasak.

A hadászati légierő jelenleg 16 darab Tu-160 Blackjack és 67 darab Tu-95MSz Bear H típusú nehézbombázóval, valamint 120 Tu-22M3 Backfire C típusú hadszíntéri bombázó repülőgéppel rendelkezik. Egy bombázó repülőezred 20-25 bombázó repülőgépből áll.

A régebbi típusú légi utántöltő repülőgépeket kivonták szolgálatból és csak az Il-78 Midas típust tartották rendszerben. Egy ezred mintegy 20 darab repülőgéppel áll szolgálatban. Az alakulat Engelsz repülőterén települt.

A 37. Légihadsereg szervezeti felépítése

A hadászati légiere rendszerben lévő nukleáris rakétatípusai³

Műszaki adatok	Rakéta típusa				
	Kh-55	Kh-55SZM	Kh-22NA	Kh-15	
NATO kódnev	AS-15a Kent	AS-15b Kent	AS-4 Kitchen	AS-16 Kickback	
Repülési magasság (m)	40-110	40-110	1 000-14 000		
Hatótávolság (km)	2 500	3 000	400	60-150	
Repülési sebesség (M)	0,48-0,8	0,5-0,8	4	5	
Indítási súly (kg)	1 210	1 500-1 700	5 900-6 000	1 200	
Robbanótöltet súlya (kg)	410	410	1 000	150	
Nukleáris töltet (kT)	200-250	200	350	350	
Hossz (m)	6,04	6,04	11,67	4,78	
Átmérő (m)	0,514	0,77	0,92	0,455	
Feszítávolság (m)	3,1	3,1	3	0,92	

³ Strategic Nuclear Forces, Vol I.

3.4.3. A Légierő hadászati nukleáris komponensének helyzete, jövője

A hadászati légierő helyzetére erőteljesen rányomta bélyegét az orosz fegyveres erők és a hadiipari komplexum általános válsága. A hajózó állomány kiképzettsége egyre alacsonyabb szintű, mivel a légierő nem tudja előteremteni a költséges bevetésekhez szükséges üzemanyagot, illetve pénzforrásokat. Míg 1997-ben még 28 órát tudtak a pilóták „teljesíteni”, addig 2000-re ez 21-re csökkent. 2001-ben az éves repült óraszám 22,5-re növekedett, de ez még mindig nem felel meg a követelményeknek. (Az amerikai hadászati légierő pilótái havonta 25 vagy ennél több órát tölthetnek a levegőben.)

A légierő vezetése ugyan egyelőre nem képes növelni a hajózó állomány éves repült óraszámát, de megpróbálja komplex gyakorlatokkal növelni a kiképzés hatékonyságát. A NATO Jugoszlávia elleni légi hadműveletére válaszul az orosz katonai vezetés 1999 júniusában végrehajtotta a nagy szabású „Zapad-99” („Nyugat-99”) hadászati parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatát, amely során – 11 év óta először – az Engelsz-i repülőhadosztály két-két Tu-160 Blackjack és Tu-95MSz Bear H típusú bombázó repülőgépe Izland és az Atlanti-óceán északi légterébe berepülve hajtott végre feladatokat. 2000 novemberében felújították a hadászati légierő repülőgépeinek rotációs alapú állomásoztatását északon, amelynek keretében Tu-95MSz bombázók települtek az Észak-Szibériában levő Vorkuta, Tiksi és Anadir repülőtereire.

2001 áprilisában – szintén csaknem egy évtized óta először – a hadászati légierő olyan gyakorlatot hajtott végre, amelynek során Tu-95MSz Bear H és Tu-22M3 Backfire C típusú bombázó repülőgépek tömeges bevetését gyakorolták.

A hadászati bombázó légierő ma még képes ugyan manőverező robotrepülőgépekkel nagy távolságról csapások végrehajtására, tömeges csapásmérésre – elsősorban a szükséges légi utántöltő kapacitás hiánya miatt – azonban már nem, vagy csak nagyon korlátozott mértékben. Andrej Nyikolajev, a parlament (Duma) alsóháza Védelmi Bizottságának vezetője szerint mára a helyzet odáig romlott, hogy a hadászati légierőnek több napos felkészülés kell ahhoz, hogy feladatait végre tudja hajtani⁴. Ráadásul ez nem is vonatkozik a teljes bombázó-légierőre, mivel az több hónapos felkészülést igényelne ahhoz, hogy teljes egészében bevethető legyen.

Komoly gondot jelent a repülőgépgyártó vállalatok válsága, amelynek következtében akadozik az alkatrész-utánpótlás. A repülőgépgyártás minimálisra csökkent, éveken át egyetlen hadászati bombázó repülőgépet sem gyártottak. 1999-ben a Védelmi Minisztérium arról döntött, hogy megvásárolja a Tupoljev vállalat Kazany-ban levő gyárában levő néhány darab Tu-160 bombázó repülőgépet. Ennek köszönhetően 2000-ben befejeztek egy – még az 1990-es évek elején megkezdett – Tu-160 típusú bombázó repülőgépet. További öt szintén befejezésre vár a gyárban.

⁴ Nyezaviszimaja Vojennoje Obozrenije, 2001.5.18.

A hadászati légierő repülőgép-állománya azonban a hosszú ideig elhúzódo ukrán-orosz tárgyalások végső sikere következtében mégis jelentősen nőtt 2000 folyamán. A Priluki és Uzin repülőterein évek óta egyre romló állapotban levő Tu-95 és Tu-160 repülőgépeket óriási erőfeszítések árán sikerült repülésre alkalmassá tenni, és Oroszországba átvinni. Ezáltal a Tu-160 típusú gépek száma több mint két és félszeresére nőtt.

Az elmúlt év pozitív változásai ellenére a hadászati légierő kilátástalannak tűnő helyzetben van. A jelenlegi repülőgépek ugyan 2005-2010-ig szolgálatban tarthatóak (sőt, az orosz légierő a Tu-160 Blackjack repülőgépeket akár 2015-2020-ig is szeretné szolgálatban tartani), azonban pótlásuk nem biztosított. Nem ismert ugyanis egyetlen olyan program sem, amely új hadászati bombázó repülőgéptípus kifejlesztésére irányulna. Ez azt jelenti, hogy – figyelembe véve a hosszú ideig tartó repülési kísérleteket – 2015 előtt kizárt új hadászati bombázó repülőgép szolgálatba állítása. Tömeges gyártása pedig még ennél is valószínűtlenebb.

A meglévő repülőgépek hatékonyságának növelésére a légierő vezetése olcsóbb megoldásokat keres. Ennek érdekében megkezdték a hagyományos és atomtöltettel szerelhető Kh-101 manőverező robotrepülőgép kifejlesztését, valamint tervezik a Tu-95MSz bombázó repülőgépek alkalmassá tételét a Kh-65 és a nagy pontosságú csapásmérésre alkalmas, 3 000 km hatótávolságú, hagyományos robbanótöltettel szerelt Kh-101 manőverező robotrepülőgépek hordozására is.

4. Az orosz hadászati nukleáris erők jövője

2000. augusztus 11-én Putyin elnökletével ülést tartott az orosz Biztonsági Tanács. Az ülés legfontosabb napirendi pontja a haderő 2015-ig tartó távlati fejlesztése volt.

A Biztonsági Tanács ülésén az elnök kompromisszumos döntést hozott. Ennek értelmében 2006-ig a Hadászati Rakétacsapatok önálló haderőnemként működnek, de az alárendeltségükbe tartozó úrhadviselési erők két éven belül a légierő szervezetébe kerülnek át. 2006-ot követően a fegyveres erők valószínűleg áttérnek a három haderőnemes struktúrára (szárazföldi csapatok, légierő, haditengerészet), amelynek következtében a Hadászati Rakétacsapatokat összevonják a Légierővel.

A Fegyveres Erők teljes szerkezeti átalakítását követően 2015-ig végrehajtják az átfegyverzést is, amelynek keretében 800-ra csökkentik a szárazföldi telepítésű nukleáris robbanófejek számát.

Moszkva már a START-II ratifikálásakor jelezte, hogy érdekében áll a tárgyalások megkezdése a START-III szerződésről, amely 1 500 darabban korlátozná a hadászati nukleáris töltetek számát. *A Biztonsági Tanács ülésén meghozott döntés értelmében Oroszország egyoldalúan 1 500 darabra csökkenti robbanótölteteinek számát, függetlenül a START-III tárgyalások eredményétől.*

A hadászati csapásmérő erők csökkentési elképzeléseire ugyanakkor hatással lehetnek az Egyesült Államok nemzeti rakétavédelmi tervei (National Missile Defense – NMD). Az 1990-es évek második felétől az amerikai felső vezetés egyre határozottabban úgy ítélte meg, hogy az atomfegyverek elterjedése (India és Pakisztán is csatlakozott a nukleáris fegyverekkel rendelkező országok „atomklubjához”), valamint több, úgynevezett „haramia-állam” törekvése atomfegyverek és az azok célba juttatására alkalmas rakétatechnológia megszerzésére, már veszélyezteti az Egyesült Államok biztonságát is. Amerikai értékelések szerint 10-15 éven belül több, erősen Amerika-ellenes ország (Irán, Irak, Szíria) is rendelkezni fog olyan rakétákkal, amelyekkel elérhetik az Egyesült Államokat, vagy az érdekszférájába tartozó területeket. A fenyegetést értékelve az amerikai vezetés arra a következtetésre jutott, hogy szükség van egy rakétavédelmi rendszer létrehozására.

Az amerikai rakétavédelmi elképzelések ugyanakkor éles tiltakozást váltottak ki Oroszország, Kína, sőt még az Egyesült Államok néhány NATO-szövetségese részéről is. Ez elsősorban abból fakad, hogy az amerikai tervek megvalósítása egyértelműen az 1972-es rakétavédelmi rendszerek korlátozásáról szóló, úgynevezett ABM-szerződés semmissé tételét vagy módosítását jelenti. Oroszország szerint ez nem elfogadható, mivel az ABM-szerződést a nukleáris fegyverkezési verseny sarokkövének tekinti. Rakétavédelmi rendszerek hiányában ugyanis a kölcsönös megsemmisítés lehetősége a nukleáris hatalmakat visszatartja az atomfegyverek alkalmazásától. Moszkva attól tart, hogy csökkenő atomarzenálja és az Egyesült Államok egyre nagyobb műszaki-technikai fölénye következtében az Egyesült Államok rakétavédelme olyan szintre fejlődhet, amely képes biztosítani az ország – és esetleg szövetségesei – abszolút sérthetlenségét, akár tömeges atomcsapással szemben is. Ez az orosz nukleáris arzenál leértékelődését jelentené, és ezzel Oroszország elvesztené egyetlen olyan ütőkártyáját, amivel jelenleg még „sakkban tarthatja” az Egyesült Államokat.

Úgy tűnik azonban, hogy a rakétavédelmi rendszer megvalósításának kérdése mára eldőlt. Bush elnök 2001 végén jelezte, hogy az Egyesült Államok fel fogja mondani az ABM-szerződést. Az orosz vezetés – a szeptember 11-ei eseményeket követően – felismerte a lehetőséget az Egyesült Államokkal és a NATO-val való viszony javítására, és minden jel arra mutat, hogy nem szándékozik ellenlépéseket tenni, amennyiben Washington valóban kiépíti rakétavédelmi rendszerét. Ezzel párhuzamosan azonban tárgyalások kezdődtek a START-III szerződés előkészítése érdekében. Oroszország a tárgyalásokon azt kívánja elérni, hogy az összes hadászati nukleáris robbanótöltet számát 1 500 darabban maximálják, az Egyesült Államok pedig 1 700-2 000 darabos limitet tart elfogadhatónak.

5. Összegzés és következtetések

Az elkövetkező tíz év távlatában Oroszország a súlyos gondok ellenére nukleáris nagyhatalom marad. Az orosz állami és katonai vezetés továbbra is figyelmet kíván fordítani hadászati támadó erőinek megőrzésére, s ehhez jó lehetőséget nyújt az, hogy még mindig nagy számú hordozó eszközzel és nukleáris töltettel rendelkezik. A hadászati atomerők ugyanakkor egyre csökkennek, a legtöbb rakéta-, tengeralattjáró- és bombázó repülőtypus néhány éven belül élettartama végéhez ér.

A jelenlegi elképzések szerint fennmarad az atomtriád, azonban három komponense között az arányok változása várható. A hadászati rakétacsapatok ereje a START-II szerződés végrehajtása következtében tovább csökken, 2010-re várhatóan csak az SS-25 Topol és az SS-27 Topol-M rakéták maradnak szolgálatban. A két rakétatypusból – figyelembe véve az új rakéták telepítésének lassúságát és a természetes amortizációt – az évtized végére maximum 5-600 darab állhat szolgálatban.

A hadászati légierő tíz év alatt várhatóan egy-két ezreddé zsugorodik. Jelentős erőfeszítések árán rendszerben tarthatóak a Tu-160 Blackjack bombázó repülőgépek, ezek száma azonban az évtized végére 20 darab alá csökken. A többi repülőgéptypus várhatóan kivonásra kerül, legfeljebb néhány darab maradhat szolgálatban. A Blackjack kivonása után – a jelenlegi biztonságpolitikai környezet változatlanságának feltételezése esetén – várhatóan nem kerül sor újabb bombázó repülőgépek rendszeresítésére.

A haditengerészet ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáróinak száma tovább csökken, pótlásukra az évtized végéig legfeljebb egy-három egységet lesz képes legyártani Oroszország. Ez azt jelenti, hogy a „Delta IV” osztály egységeivel és legfeljebb néhány felújított „Typhoon”, illetve „Delta III” tengeralattjáróval lehet számolni. Ennek következtében 2010 körül a haditengerészet legfeljebb 10-13 atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáróval rendelkezhet.

Az atomtriád jövőjére ugyanakkor – természetesen az ország gazdasági helyzetének változásán túl – hatással lehet az amerikai rakétavédelmi program is. Valószínű azonban, hogy – mivel az orosz vezetés nem képes és nem is hajlandó felvállalni egy újabb fegyverkezési versenyt – Moszkva enged a rakétavédelem kérdésében, és folytatja nukleáris rakétáinak leszerelését. A leszerelés ellenére Oroszország a következő évtized elejére – még a jelenleginél lényegesen kisebb atomerejével is – nukleáris nagyhatalom marad.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Oroszországi Föderáció Nemzetbiztonsági Konceptiója. 2000.1.10.
<http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/72000/24-1.html>
- Az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínája. 2000.4.21.
<http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2000/706-1.html>
- Az Oroszországi Föderáció politikájának alapjai a haditengerészeti tevékenység területén. 1999.11.19.
http://nvo.ng.ru/concepts/1999-11-19/1_vmf_doctrina.html
- **William M. Arkin, Robert S. Norris, Joshua Handler**
Taking Stock: Worldwide Nuclear Weapon Deployments 1998. March 1998.
<http://www.nrdc.org/nuclear/tkstock/tssum.asp>
- **David Miller, Chris Miller**
Modern Naval Combat. Salamander Books Ltd., London, 1986.
- Jane's All The World's Fighting Ships, 1999-2000, Jane's Information Group Ltd., Sentinel House, 163 Brighton Road, Coulsdon, Surrey CR5 2NH, UK
- **Thomas Nilsen, Igor Kudrik, Alexandr Nikitin**
The Russian Northern Fleet, 1996.
<http://www.bellona.no/imaker?id=10090&sub=1>
- **Karpenko-Utkin-Popov**
Otecsesztvennije sztrategicseszkije raketnije komplekshi, Szankt-Peterburg, 1999.
- Strategic Nuclear Forces, Vol I., Oruzsije i tehnologiji, Moszkva, 2000.
- **Pavel Gazukin**
Rosszijszkaja armija na poroge XXI veka, Panorama, Moszkva, 1999.
- **Igor Khripunov:**
Last leg of the triad. Bulletin of the Atomic Scientists, 2000. július/augusztus, Vol 56., No.4,
<http://www.thebulletin.org/issues/2000/ja00/ja00khripunov.html>
- The Military Balance 2000-2001, Oxford University Press for The International Institute for Strategic Studies, Arundel House, 13-15 Arundel Street, London WC2R 3DX, UK
- Interjú a 37. légi hadsereg parancsnokával, Nyezaviszimaja Vojennoje Obozrenije, 2001. május 18.
- Roszszija, 2002. január 15., 9. o.
- Roszszijszakaj Gazeta, 2002. január 24., 9. o.

**TITKOSSZOLGÁLATOK A BIZTONSÁGPOLITIKAI
KÖRNYEZET GYÖKERES ÁTALAKULÁSÁNAK
IDŐSZAKÁBAN I.**

Bevezető

A XX. század utolsó évtizedében és a XXI. század első éveiben Magyarország biztonságpolitikai környezetét egy permanens átalakulási folyamat jellemzi. A közép-kelet-európai rendszerváltozások időszakát a délszláv válság kirobbanása, Magyarország NATO-csatlakozása, olyan globális kihívások, mint például a nemzetközi terrorizmus, illegális fegyverkereskedelem, proliferáció, migráció, stb. felértékelődése, a NATO bővítés második körének előkészítése és számos más, az ország biztonsága szempontjából meghatározó folyamat követte.

Ezek a látszólag egymástól független tényezők *(valójában nem teljesen függetlenek, hiszen közös rendszerbe, az új globális világrend kialakulásának ellentmondásos folyamatába illeszthetők)* alig több mint tíz év alatt gyökeresen megváltoztatták biztonság-felfogásunkat, s arra készítettek bennünket, hogy alapjaiban gondoljuk újra védelem- és biztonságpolitikánk alapelveit.

A biztonságpolitikai környezet átalakulása, a biztonságról alkotott nézeteink folyamatos evolúciója, a védelem- és biztonságpolitikai stratégia újraformálása természetesen közvetlen hatást gyakorolnak a titkosszolgálatok tevékenységére is. A környezeti változások hatására kisebb-nagyobb mértékben változnak a szolgálatokkal szembeni elvárások, amire azok a szakmai munka irányultságának, módszereinek kisebb-nagyobb módosításával reagálnak. Felmerül azonban a kérdés, hogy ez az akció-reakció típusú mechanizmus – amely a titkosszolgálatok rendszerváltást követő globális reformja óta mind a mai napig működőképesnek és kielégítőnek bizonyult – elégséges-e, ha az ország fenyegetettségében minőségi változás áll be. Milyen folyamatok prognosztizálhatók a társadalom és a titkosszolgálatok viszonyának alakulásában, hogyan változik a különböző szolgálatok viszonyrendszere, meddig kielégítő a meglévő jogi háttér, stb.? A kérdésekre adandó válaszok első pillantásra nehezen függetleníthetők a reális fenyegetettség struktúrájától, az azt meghatározó konkrét külpolitikai viszonyoktól és világpolitikai eseményektől, de a nemzetközi tapasztalatok mégis több, általánosítható következtetés, megállapítás helytállóságát igazolják.

A Varsói Szerződés feloszlását követően az akkori NATO-országok jelentős hányada olyan helyzettel szembesült, amely – igaz, általánosítva – Magyarország mai biztonságpolitikai környezetét is jellemzi. A szembenálló katonai tömb széthullása a hagyományos értelemben vett katonai fenyegetettség megszűnését, míg a rendszerváltó kelet-európai országok belső feszültségei egy akkor kiszámíthatatlannak tűnő válságövezet kialakulását vetítették előre a szövetség határai mentén. Ezzel egyidejűleg, a kelet-európai térség demokratizálódása bizonyos országok számára súlyos külső, illetve belső migrációs problémák kialakulását, azaz viszonylag újszerű kihívások megjelenését jelentette

(például olaszországi albán invázió, kelet-német munkaerő vándorlás). *Hazánk jelenlegi fenyegetettségét vizsgálva hasonló megállapításokra juthatunk: a hagyományos katonai veszélyeztettség gyakorlatilag megszűnt, a szomszédos országok belső instabilitásából fakadó kockázati tényezők változatlanul kimutathatók (Balkán, Ukrajna), miközben egyre inkább felértékelődnek a fenyegetettség nem hagyományos elemei.*

A párhuzam talán erőltetett és tudományosan minden bizonnyal támadható. Összességében azonban nehezen vitatható, hogy miként a biztonságpolitikai környezet drasztikus átalakulása a NATO-tagállamok belső biztonsági gépezetét egy évtizeddel ezelőtt gyökeresen új helyzet elé állította, úgy Magyarországnak, a magyar biztonsági gépezetnek – és ezen belül a magyar titkosszolgálatoknak – napjainkban hasonló kihívásokkal kell szembenéznük.

Logikusnak tűnik tehát, hogy az előttünk álló feladatokat és azok optimális megközelítését a partnerszolgálatok tapasztalatainak tükrében is vizsgáljuk. A külföldi példák természetesen nem képeznek minden tekintetben követendő modellt, sőt sajátosságaik miatt sok esetben egyáltalán nem használhatók, viszont mindenképpen segítséget nyújthatnak a kérdéskör elemzéséhez.

A témát a hazánkhoz hasonló nagyságú, a NATO-n belül közel azonos súllyal bíró szövetséges országok titkosszolgálatainak 90-es évekbeli fejlődését vizsgáló cikkek, továbbá egy összegző tanulmány formájában tervezem feldolgozni. A kormányzati irányítás és civil kontrol kérdéseivel csak azon országok esetében kívánok foglalkozni, ahol az elmúlt tíz év során ezek a kérdések a fejlődéstörténet szerves részét képezték, vagy egyértelmű hatást gyakoroltak a titkosszolgálatok tevékenységének átalakulására

A sorozat első tagjaként a holland titkosszolgálatok elmúlt tízévi fejlődéstörténete kerül bemutatásra.

Holland titkosszolgálatok a kelet-európai rendszerváltozás időszakában

A holland titkosszolgálati közösség 1990-ig a hidegháború időszakában kialakult, három szolgálatot magában foglaló struktúrában működött. A katonai hírszerzés és elhárítás egyetlen szervezet, a *Katonai Hírszerző Szolgálat* (MID, Militaire Inlichtingendienst) keretei közt tevékenykedett, míg a polgári hírszerzés és elhárítás egymástól szervezetenként is elkülönülve hajtotta végre feladatait. A civil hírszerzésért a *Külföldi Hírszerző Szolgálat* (IDB Inlichtingendienst Buitenland), az elhárításért pedig a *Belföldi Biztonsági Szolgálat* (BVD Binnenlandse Veiligheidsdienst) volt felelős.

A NATO és a VSZ szembenállásának időszakában a három szolgálat feladatrendszerét a kor folyamatosan módosuló, de főbb vonalaiban változatlan biztonsági környezetéhez igazodott. A hidegháború vége az elhárítás feladatait érdemben nem érintette. A fenyegetettség szintje átmenetileg csökkent, illetve új, a nemzetbiztonságot más irányból fenyegető kihívások jelentkeztek, de az ellenük való fellépés jelentősége, módszerei – és általában az elhárítással szemben megnyilvánuló elvárások – alig változtak.

Eltérő volt a helyzet az IDB és a MID hírszerző részlege szempontjából. A hidegháború logikája szerint a NATO védőernyője alatt álló Hollandia hírszerzése elsősorban nem a kormányzati döntések előkészítését szolgáló információk megszerzésére, mint inkább a reális ellenség tevékenységének felderítésére, a szövetség részéről megnyilvánuló hírigény kielégítésére összpontosított. A VSZ feloszlása ezt a feladatrendszerrel egyik pillanatról a másikra elavulttá, feleslegessé tette. A hagyományos ellenségkép gyors eltűnését nem követte azonnal az új kihívások megjelenése, ami átmenetileg légüres térbe juttatta a hírszerzést.

A kialakult helyzetet az integrált Katonai Hírszerző Szolgálat viszonylag egyszerűbben kezelte, mivel felszabadult kapacitásait a fennmaradó elhárítási feladatokra összpontosíthatta, továbbá a hírszerzés jelentőségével és jövőjével kapcsolatban megfogalmazódott fenntartások nem a szervezet egészét, hanem csak egyik ágazatát érintették.

A polgári hírszerzés ugyanakkor komoly válsághelyzettel szembesült, ami viszonylag gyorsan a szolgálat felszámolásához vezetett. 1991-ben kormányzati döntés született az IDB tevékenységének fokozatos leépítéséről, majd 1994-ben a szolgálat teljes felszámolásáról.

Az IDB felszámolásának konkrét okai az alábbi tényezőkben kereshetők:

- megszakadt az IDB és az általa szerzett információk felhasználói közötti összhang;
- az IDB műveleti részlege a holland kormányzati érdekeket mellőzve, önmaga által kreált feladatokra, illetve a szövetséges partnerszolgálatokkal való együttműködésre összpontosított;
- a szolgálat műveleti, illetve elemző részlegei képtelenné váltak a hatékony együttműködésre.

A felsorolt tényezők hűen tükrözik az identitásválsággal küzdő hírszerző szolgálat működési anomáliáit.

A hidegháború lezárultával az IDB – részben belső tehetetlenségéből adódóan, részben az átmeneti időszak bizonytalanságai miatti óvatosságból – fáziskéséssel reagált az új kihívásokra. A NATO és az EU ebben az időszakban már határozottan nyitott a kelet-európai térség irányába, ami a szövetséges hírszerző szolgálatok korábbi feladatrendszerét jelentősen módosította. Az új feladatokra a NATO és az EU arculatát érdemben meghatározó, illetve az átalakulási folyamatok által közvetlenül érintett országok titkosszolgálatai reagáltak leggyorsabban, míg a stratégiailag kevésbé fontos, valamint kevésbé érintett országok szolgálati kevésbé érzékelték a váltás szükségességét. Ezen országok szolgálati – köztük az IDB is – meglévő képességeik alapján, a Szövetség részéről átmenetileg még fenntartott korábbi hírigény kielégítésére „szakosodtak”. Ebből adódott, hogy miközben a holland kormányzati szféra információigénye már a nyitás folyamatához igazodva módosult, az IDB-nél még nem alakultak ki az új képességek. A szövetséges hírszerző közösségen belüli munkamegosztás ennek ellenére átmenetileg fenntartotta az IDB hasznosságának látszatát, de egyidejűleg belekényszerítette a

szolgálatot egy nemzeti szempontból immár haszontalan nemzetközi együttműködésbe. Az így kialakult helyzet szükségszerűen vezetett a nemzetközi feladatokra összpontosító műveleti részleg, és a hazai felhasználók teljesen eltérő igényeivel szembesülő elemző részleg együttműködésének anomáliáihoz.

A három tényező jól tükrözi azt a válsághelyzetet, amellyel az IDB a 90-es évek elején szembesült. Mindez azonban nem vezetett volna feltétlenül a szolgálat feloszlatásához, ha a hidegháború végének eufóriájában a holland döntéshozatali körökben nem fogalmazódik meg a hírszerzés szükségtelenségének gondolata.

Az előretolt védelem időszaka, 1992-2002

I. A polgári titkosszolgálat helyzete

Az IDB fokozatos leépítését, majd feloszlását követően a Belföldi Biztonsági Szolgálat (BVD) maradt az egyetlen civil titkosszolgálat Hollandiában, amely az akkor érvényes jogszabályok értelmében az alábbi, gyakorlatilag egyetlen feladattal rendelkezett:

„...nyomozást folytat olyan szervezetek, illetve személyek ellen, amelyek saját céljaik követése, vagy gyakorlati tevékenységük során gyaníthatóan veszélyeztetik a demokratikus jogrendszer működését, az ország biztonságát, vagy az állam más létfontosságú érdekeit.”¹

Látható, hogy a feladat megfogalmazása nem zárja ki, de nem is említi a külföldi információszerzést, mint nemzetbiztonsági feladatot. Figyelembe véve, hogy a BVD korábbi, külföldre irányuló tevékenysége szinte teljes egészében az elhárítási feladatokkal összefüggő partnerszolgálati együttműködésre korlátozódott, érthető, hogy a Külföldi Hírszerző Szolgálat feloszlását követően nem volt képes átvenni, illetve az új igényeknek megfelelően végrehajtani annak feladatait. Az így keletkezett információs űrt a holland biztonsági apparátus kizárólag a külföldi partnerszolgálatok adataira támaszkodva tudta kitölteni. Annak ellenére, hogy a BVD, az ország tradícióinak megfelelően kiválóan menedzselte nemzetközi kapcsolatait, rövid időn belül világossá vált, hogy a holland biztonsági rendszer egyértelmű külföld-függősége hosszú távon nem tartható.

A probléma átmeneti megoldása érdekében a kormány kidolgozta az Előretolt Védelem koncepcióját, amelynek értelmében előbb rendeletben hatalmazta fel a BVD-t külföldi műveleti tevékenység folytatására, majd 1996-ban döntött egy úgynevezett Külföldi Hírszerző Egység létrehozásáról a BVD állományában. Ezzel egyidejűleg döntés született egy új, a korszerű biztonsági elveket magába foglaló és a titkosszolgálati tevékenységet egységesen szabályozó nemzetbiztonsági törvény kidolgozásáról.

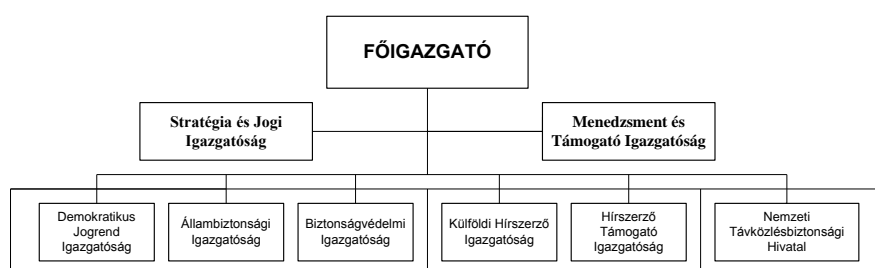
A kormányzati szándék kiforratlanságára utal, hogy a törvény kidolgozása és elfogadtatása, valamint az új titkosszolgálati struktúra kialakítása hat évet vett igénybe.

¹ The Netherlands Intelligence and Security Services Act. Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, volume 1987.

2002. május 29-én, az új nemzetbiztonsági törvény hatályba lépésével (2002. február 7-ei törvény a hírszerző- és biztonsági szolgálatokról) létrejött az új, integrált polgári titkosszolgálat, az AIVD (*Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, Általános Hírszerző és Elhárító Szolgálat*).

Az új törvény értelmében a polgári hírszerzés visszanyerte eredeti helyét a holland titkosszolgálati közösségben. Az IDB-vel szemben tíz évvel korábban kialakult fenntartások azonban nem tűntek el nyomtalanul, és több jel is utal arra, hogy a hírszerzés jelentőségének megítélése a döntéshozatali körökben továbbra sem egyértelmű. Erre utal, hogy az egységes törvényi szabályozás ellenére az egy szervezetbe integrált két szolgálat eltérő jogi környezetben működik. Míg az elhárító igazgatóságok jogilag szabályozott feladatrendszer mentén, a belügyminiszter teljes körű politikai felelőssége és felügyelete mellett, viszonylag önállóan tevékenykednek, addig a hírszerző részleg feladatorientált rendszerben, csak a kormányzat által meghatározott témakörökben fejtheti ki tevékenységét. A törvényi megfogalmazás szerint: 6. § d. „... a Miniszterelnök által, az érintett minisztériumokkal egyeztetve meghatározott kérdésekben más országokat érintő nyomozást folytat.”²

Az AIVD szervezeti felépítése

Az AIVD felállítását hosszas, az integrált működés előnyeit, illetve hátrányait elemző szakmai vita előzte meg. Az új titkosszolgálat néhány hónapos működése főbb vonalakban már látni engedi az egységes szervezet pozitív és negatív oldalait.

Feltétlenül a szakmai munka előnyére válik a két ágazat közötti közvetlen, gyors kommunikáció lehetősége, egymás kölcsönös támogatása, a műveleti támogató kapacitások optimális kihasználása és a rendszeres nyílt tapasztalatcsere lehetősége.

² (Intelligence and Security Services Act 2002) Statute book 2002

A szakmai érdekek eltérősége miatt gondot jelent viszont az egymást átfedő feladatok kezelése. Belső feszültségek kialakulását eredményezheti, hogy a két ágazat tevékenysége esetenként kölcsönösen negatív hatást gyakorol egymásra. Az elhárítás preventív intézkedései nehezíthetik a hírszerzés céljainak elérését, míg egyes hírszerzői műveletek az elhárítás értékelése szerint fokozhatják az ország fenyegetettségét.

A negatívumok jelentőségét növeli, hogy az aktuális biztonságpolitikai környezetben az elhárítás és hírszerzés tevékenysége közel azonos célokra irányul, tehát a feladatok jelentős hányadában kimutatható a szakmai szempontból nemkívánatos átfedés. *(A hírszerző ágazat tevékenységében viszonylag kis szerepet játszanak a külföldi műveletek, sokkal inkább az információszerezés hazai bázisú módszereit alkalmazzák, vagyis az elhárítással gyakorlatilag azonos terepen mozognak.)* Az AIVD szakértői szerint ez a helyzet egyértelműen a hírszerző tevékenység hátrányára válik, ugyanis a vezetés az egymást átfedő esetek 90%-ában a biztonsági megfontolásokat, tehát az elhárítás érdekeit helyezi előtérbe. Hasonló tapasztalatok mutatkoznak a közös műveleti támogatás kapacitásainak kihasználása terén is. Bár az esetek többségében a közös képességek kihasználása optimálisan tervezhető, az időnként elkerülhetetlen átfedések esetén az elhárító akció egyértelműen előnyt élvez.

A két ágazat munkájának jogi szabályozását, az integrált szervezetben játszott szerepét, valamint tevékenységük támogatottságát vizsgálva megállapítható, hogy az európai biztonságpolitikai környezet 90-es évekbeli átrendeződése óta a polgári hírszerzés – még ha vissza is nyerte helyét a holland titkosszolgálati közösségben – egyelőre nem képvisel az elhárítással azonos súlyt az ország biztonsági rendszerében. Ennek ellenére megállapítható, hogy az AIVD felállításával Hollandia egy a korábnál átfogóbb képességű, sokoldalúbb polgári titkosszolgálatra tett szert, amely az önálló hírszerző kapacitások birtokában hatékonyabban képes megfelelni az aktuális biztonsági kihívásoknak.

II. A katonai titkosszolgálat

A közép-kelet-európai rendszerváltás biztonságpolitikai hatásai a katonai titkosszolgálatot kevésbé érintették, mint a civil társszolgálatokat. Ez, a már fent említett, rugalmasabb alkalmazkodást lehetővé tevő belső struktúra és feladatrendszer mellett arra vezethető vissza, hogy a 70-es és 80-as évek világpolitikai folyamataira reagálva a holland katonai biztonsági rendszer már 1987-ben átesett egy gyökeres átalakuláson, továbbá a katonai felderítés és elhárítás feladatrendszere számos, az aktuális fenyegetettség jellegétől, irányultságától független elemet foglalt magában.

1987 előtt a holland védelmi gépezet nem rendelkezett egységes, a haderő egészét kiszolgáló hírszerző és biztonsági szolgálattal. A három haderőnem külön-külön működtette saját hadműveleti-harcászati felderítő-, valamint elhárító rendszerét, míg a hadászati hírszerzés a védelmi minisztérium különböző (időben váltakozó) osztályai, főosztályai hatáskörébe tartozott. Ez a rendszer jól megfelelt a korábbi fenyegetettség-felfogásnak, amely az ellenségről eleve az állandó támadási

készséget feltételezte. A felderítés nem annyira a stratégiai szándék, mint inkább a potenciális ellenfél hadműveleti-, harcászati képességeinek feltárására összpontosult. Mindez összhangban állt a haderőnemi törzsek igényeivel, illetve a felderítő szolgálatok képességeivel és lehetőségeivel.

Később, a két katonai tömb szembenállásának enyhülése következtében jelentősen csökkent a nyílt katonai összeütközés veszélye, valamint szemléletváltás következett be az ellenség megítélésében is. *A mindenkori támadó szándék feltételezése helyébe a valós szándék feltárásának igénye lépett.* Ezzel egyidejűleg a különböző, már elfogadott, vagy előkészítés alatt álló leszerelési-, illetve fegyverzetellenőrzési megállapodások, kezdeményezések előre vetítették a holland fegyveres erők feladatrendszerének módosulását is. E két folyamat hatására a hadászati hírszerzés iránti igény fokozatosan felnőtt a hadműveleti-, harcászati felderítés szintjére, ami megteremtette az alapot egy új, részben integrált hírszerző szervezet létrehozásához.

1987-ben, az akkori nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény módosításával párhuzamosan, felállításra került a Katonai Hírszerző Szolgálat a MID. Létrehozásával egyidejűleg felszámolásra kerültek a három haderőnem önálló felderítő szolgálatai, s helyüket, illetve terület-specifikus feladatrendszerüket a MID egy-egy, a haderőnemi vezérkarokhoz rendelt osztálya örökölte. Az integráció ugyanakkor nem volt teljes, mivel a katonai felderítés SIGINT elemei továbbra is haderőnemi alárendeltségben maradtak. Bár az új szervezet megnevezése nem tükrözte, de a katonai hírszerzés mellett a MID látta el a holland haderő biztonságvédelmét és az elhárítási feladatokat is.

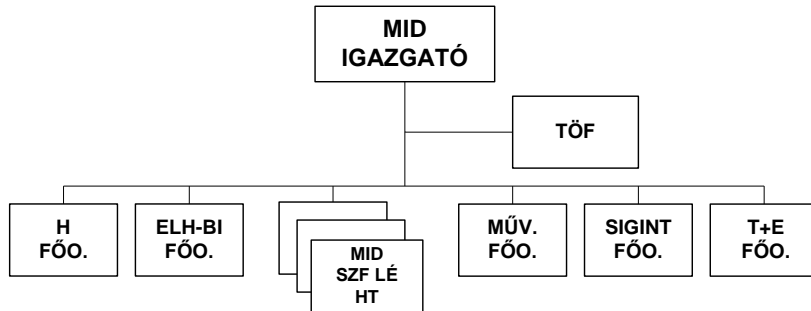
A közép-kelet-európai politikai átalakulás átmenetileg komoly törést jelentett az új Katonai Hírszerző Szolgálat tevékenységében. Az 1990-1994 közötti időszak a holland haderő számára is az útkeresés jegyében telt, ami a felderítéssel szemben támasztott követelmények hektikus változását eredményezte. A feladatok tisztázatlansága, gyakori módosulása, esetenként a feladatszabás hiánya nem tette lehetővé a MID koncepciózus fejlesztését.

1994 jelentős év volt a NATO mint szervezet, és az egyes tagországok fegyveres erői számára. A Pfp-folyamat beindításával egyértelművé és visszafordíthatatlanná vált az új európai biztonságpolitikai struktúra kiépítésének folyamata, továbbá a balkáni válság rendezését célzó intézkedések során fokozatosan kialakult a NATO új válságkezelő mechanizmusa is. Az új környezetben kirajzolódott a holland haderő távlati alkalmazásának rendszere, ami lehetővé tette a felderítés tervezését és a korszerű igényekhez történő igazítását. A MID feladatrendszerében megjelent, és rövid idő alatt elsődleges jelentőségre tett szert a válságkezelő missziók felderítő támogatása és biztonságvédelme.

Az új feladat megjelenése beindította azt a mai napig tartó reformfolyamatot, amelynek eredményeként a MID korszerű, központosított, ugyanakkor kellő mobilitással rendelkező, integrált felderítő szolgálattá nőtte ki magát.

1997-ben a MID a haderónemektől átvette a SIGINT elemeket. A teljes mértékben integrált rendszer távlati, hatékony alkalmazásának érdekében 1998-ban szervezeti és működési felülvizsgálatnak vetették alá a szervezetet. 1999-ben kidolgozásra került egy általános reformelgondolás, amelynek alapján 2000-ben sor került a MID teljes átszervezésére.

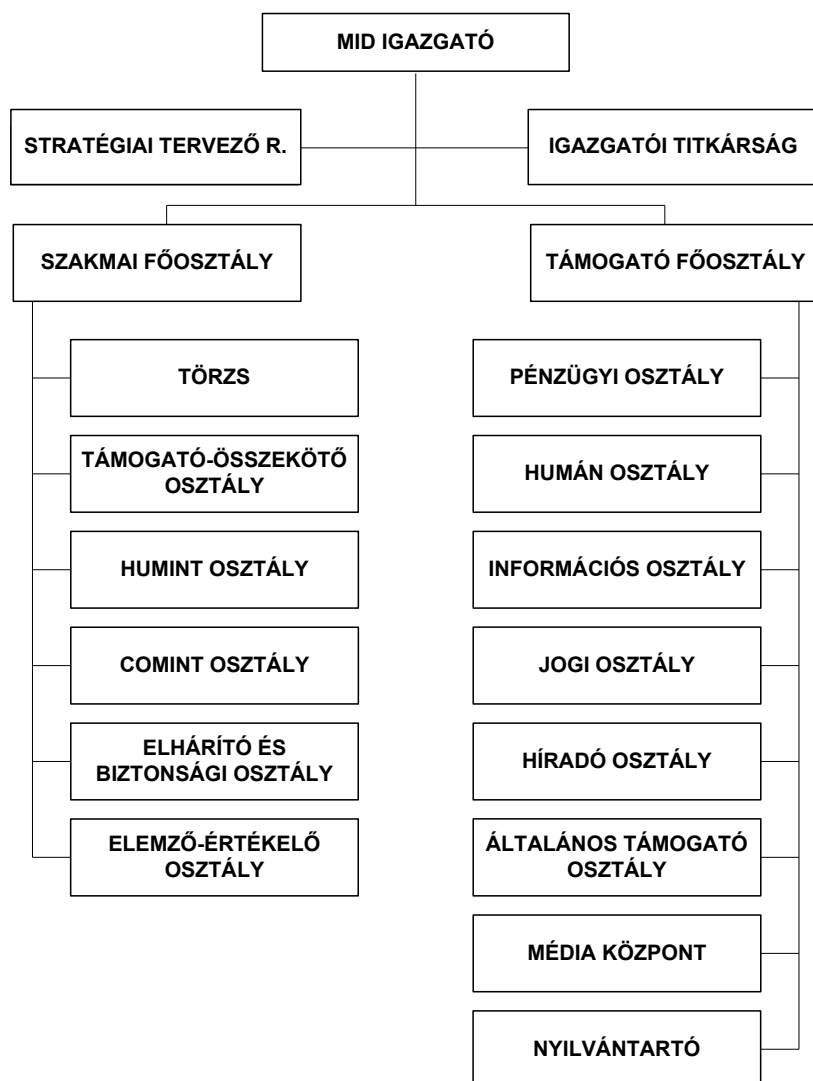
A MID felépítése az átszervezés előtt

Rövidítések:

- TÖF- törzsfőnök
- H FŐ. - Hírszerző Főosztály
- ELH-BI FŐ. - Elhárítási és Biztonsági Főosztály
- MID SZF LÉ HT - haderónemi főosztályok
- MŰV FŐ. - Műveleti Főosztály
- SIGINT FŐ. - Rádiófelderítő Főosztály
- T+E FŐ. - Tervezési és Ellenőrzési Főosztály

A MID szervezeti felépítése az átszervezés után

Az átszervezés elsődleges célja a katonai hírszerző és elhárító rendszer központosítása, ezáltal a vezetés hatékonyságának növelése volt. A szervezeti diagramból látható, hogy végleg megszűntek a haderőnemeknél működő osztályok. A hírszerzés esetében ez teljes kivonást jelent, míg az Elhárító- és Biztonsági Osztály nem szervezetszerűen ugyan, de továbbra is jelen van a haderő szervezeteinél.

A korábbi rádiófelderítő szervezet (SIGINT-osztály) átalakult Kommunikációs Hírszerző Osztályá (COMINT-osztály), ami a felderítési spektrum jelentős kibővítését jelenti.

Az új szervezeti felépítés 2000. augusztus 1-től lépett hatályba. A szervezet állománya 704 fő (333 katona és 371 polgári). 600 fő a szakmai főosztály alárendeltségében, 90 fő a támogató főosztály állományában, míg a fennmaradó 14 fő a MID vezetésében, a Stratégiai Tervező Csoportban, illetve az igazgatói titkárságon dolgozik.

A már hivatkozott 2002. február 7-ei törvény a hírszerző és biztonsági szolgálatokról egyetlen pontban érintette a Katonai Hírszerző Szolgálat szervezetét. A szervezet nevében helyet kapott a „biztonsági” szó, ami így hitelesebben tükrözi a szolgálat feladatait. Az új megnevezés Militaire Inlichtingen en Veiligheidsdienst (MIVD).

Az AIVD és a MIVD feladatai és szakmai irányultságuk

Az új nemzetbiztonsági törvény értelmében az AIVD feladatai az alábbiak:

- a.) nyomozást folytat olyan szervezetek, illetve személyek ellen, amelyek saját céljaik követése, vagy gyakorlati tevékenységük során gyaníthatóan veszélyeztetik a demokratikus jogrendszer működését, az ország biztonságát, vagy az állam más létfontosságú érdekeit;
- b.) a Biztonsági Nyomozati Törvény értelmében végrehajtja az érintett állampolgárok nemzetbiztonsági ellenőrzését;
- c.) intézkedéseket fogantat az a.) pontban foglalt nemzetbiztonsági érdekek megvédése céljából, beleértve azon információk védelmét, amelyek titokban maradása nemzetbiztonsági érdek, illetve azon közszolgálati és üzleti információk védelmét is, amelyeket az illetékes miniszterek a társadalmi rend fenntartása szempontjából létfontosságúnak ítélnék;
- d.) a miniszterelnök által, az érintett minisztériumokkal egyeztetve meghatározott kérdésekben más országokat érintő nyomozást folytat.

Az AIVD szakmai érdeklődésének főbb területei a Szolgálat 2001. évi jelentése alapján az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- a Királyság belső integrációja ellen ható erők, ezen belül a szélső jobboldali szerveződések, a bevándorló közösségek (marokkói, török, kurd, afgán, pakisztáni, csecsen) tevékenysége és szervezeteik, iszlám NGO-k;

- terrorizmus (radikális iszlám csoportok, terrrorszervezetek, szervezeten kívüli radikális muzulmánok);
- politikailag motivált erőszak (anti-globalista, anti-militáris mozgalmak, állatjogi aktivisták stb.);
- külföldi hatalmak nem kívánatos befolyása (Irak, Irán, Kína, orosz titkosszolgálati tevékenység stb.);
- nemzetközi jogrendszer védelme (prolifерáció, illegális fegyverkereskedelem, tömegpusztító fegyverek, nemzetközi szervezetek, Nemzetközi Büntetőbíróság);
- egyéb érdeklődési területek (Surinam, migráció, illegális pénzügyi tevékenységek, tudományos kutatások).

A Katonai Hírszerző és Biztonsági Szolgálat feladatrendszere:

a.) Felderíti:

- a külföldi hatalmak fegyveres erőit és képességeit, a saját haderő kiegyensúlyozott felépítése és hatékony alkalmazása érdekében;
- a fegyveres erők érintettségének mértékében azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják, vagy befolyásolhatják a nemzetközi jogrendszer működését és továbbfejlesztését.

b.) A Biztonsági Nyomozati Törvény értelmében végrehajtja az érintett állampolgárok nemzetbiztonsági ellenőrzését.

c.) Felderítést folytat intézkedések foganatosításához

- a fegyveres erők készenlétét és biztonságát fenyegető tevékenység megelőzésére;
- a fegyveres erők mozgósításának és összpontosításának helyes megszervezéséhez;
- a fegyveres erők felkészítésének és telepítésének problémamentes előkészítéséhez.

d.) Intézkedéseket foganatosít a c.) pontban foglalt érdekek védelme céljából, beleértve a fegyveres erőket érintő, titkosan kezelendő információk védelmét.

e.) Felderítést folytat a miniszterelnök által, az illetékes miniszterekkel egyetértésben meghatározott, katonai jelentőséggel bíró információk megszerzése érdekében külföldi országok irányában.

Megjegyzendő, hogy az e.) pontban foglalt feladat újszerű a MIVD számára, ugyanis a katonai hírszerzés felderítési feladatai korábban kizárólag a fegyveres erők feladatainak meghatározása, felkészítése és alkalmazása szempontjából releváns információk megszerzésére irányultak.

A feladat jelenlegi megfogalmazása olyan katonai, katonapolitikai és biztonságpolitikai információk gyűjtését is előírja, amelyek közvetlenül nem befolyásolják a haderő tevékenységét, de jelentőséggel bírnak a kormányzati döntéshozatal szempontjából.

A MIVD érdeklődési körébe tartozó földrajzi régiók és egyéb tényezők:

a.) Hírszerzés:

- Balkán, Közép- és Délkelet-Európa általában;
- Közel-Kelet, Észak-Afrika (Irán, Irak, Dél-Libanon, Szíria, Líbia, vízgazdálkodás, olajkitermelés, fundamentalizmus);
- Szubszaharai Afrika (Sierra Leone és Libéria, Mozambik, Zimbabwe, Etiópia és Eritrea);
- Orosz Föderáció (politikai stabilizáció, fegyveres erők, fegyverzet ellenőrzés, külpolitika, NATO-kapcsolatok, Csecsenföld, Oroszország és a szovjet utódállamok kapcsolata);
- szovjet utódállamok;
- Délkelet-Ázsia (Afganisztán, Pakisztán, Indonézia);
- Karib-térség és Latin-Amerika (Venezuela, Kolumbia, Suriname);
- proliferáció.

b.) Elhárítás:

- külföldi hírszerző szolgálatok;
- terrorizmus;
- anti-militarista mozgalmak;
- jobboldali extrémizmus;
- ipari biztonság;
- személyi átvilágítás.

A 2001. szeptember 11-ei merénylet értelemszerűen jelentős hatást gyakorolt a MIVD tevékenységére is. A holland védelmi minisztérium még a merénylet évében kidolgozta az úgynevezett Biztonsági és Antiterrorista Cselekvési Terv-et, amely konkrét intézkedéscsomagot tartalmaz a MIVD számára is, amely az alábbi területekre terjed ki:

- olyan eljárások kidolgozása, amelyek a vezérkari főnök számára lehetővé teszik a MIVD hírszerzési, műveleti képességeinek hatékony kiaknázását;
- szorosabb kémelhárítási és biztonsági együttműködés, illetve hatékonyabb információáramlás biztosítása a MIVD és a fegyveres erők között, annak érdekében, hogy a fegyveres erők tagjai ne kerülhessenek kapcsolatba terrorista szervezetekkel, illetve azok tagjaival;

- az összeköttetési rendszerek továbbfejlesztése a MIVD-központ és a hírszerző állomány, illetve a MIVD és a felhasználók között, az illetéktelen rácsatlakozás, lehallgatás megelőzése érdekében;
- a MIVD informatikai képességeinek és hatáskörének bővítése a különböző hálózatokba való behatolás céljából, a terrrorszervezetek hatékonyabb felderítése érdekében.

A terv javasolja továbbá, hogy a MIVD csatlakozzon a Európai Űrvédelmi Program (ESDP) hírszerzéssel összefüggő kezdeményezéseihez, aknázza ki a pilóta nélküli légi járművek kínálta lehetőségeket, és fokozza a katonai műholdas megfigyelési képességét.

A MIVD feladatrendszerét vizsgálva megállapítható, hogy az elmúlt 15 év során a korlátozott hadászati felderítő képességekkel rendelkező, főként a haderőnemek hadműveleti-harcászati és elhárítási információigényét kielégítő katonai biztonsági szolgálat mára korszerű, integrált, a kor kihívásaihoz rugalmasan igazodó szervezetté vált.

Összegzés

A holland titkosszolgálatok aktuális helyzete alapján az elmúlt másfél évtizedes átalakulási folyamat sikertörténetként értékelhető. A sikerhez az új igények megjelenése mellett a titkosszolgálati vezetők alapvető szemléletváltására, illetve határozott, a politikát befolyásolni képes, következetes fellépésére volt szükség. Ennek kialakulásához nagymértékben hozzájárult az is, hogy a korábbi, belbiztonsági igények kiszolgálására leszűkített információigény és a stratégiai hírszerzés jelentőségét alábecsülő szemlélet miatt, a biztonsági környezet drasztikus változásának időszakában a holland döntéshozatali szféra átmeneti információhiányban szenvedett, ezért a titkosszolgálati reformmal összefüggő döntések meghozatalára mind a politika, mind a szolgálatok részéről megfelelő készség mutatkozott. A probléma felismerése, és a meghozott intézkedések viszonylag rövidtávon lehetővé tették az új elvárásoknak megfelelő, távlati fejlődésre képes titkosszolgálati közösség kialakítását.

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK

- II: Conference on „Intelligence and Security Services in the 21st Century Security Environment” Snagov, 26-28 September 2002. Dutch presentation.
- The Netherlands Intelligence and Security Services Act. Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, volume 1987.
- Act of 7 February 2002, providing for rules relating to the intelligence and security services and amendment of several acts (Intelligence and Security Services Act 2002) Statute book 2002.
- Annual report of the NL Military Intelligence Service 1987.
- Annual report of the NL Military Intelligence Service 2000.
- Annual report 2001 National Security Service.
- Changes in Legislation. MoD Defence Intelligence and Security Service, Production dept. 29. July 2002.
- **Helmut Fischer**
Hollandia védelmi politikája és a holland fegyveres erők szerepe a terrorizmus elleni harcban. Új Honvédségi Szemle 2002/9.

DR. CZUTH LÁSZLÓ MK. EZREDES, TÓTH IMRE ŐRNAGY

**A MAGYAR RÁDIÓTECHNIKAI FELDERÍTÉS
KIALAKULÁSA, SZERVEZETI STRUKTÚRÁJÁNAK
ÉS FELADATAINAK VÁLTOZÁSA (1967 – 2002)**

A rádiótechnikai felderítés (angol rövidítéssel ELINT) – sajátosságából adódóan – a magyar katonai felderítés legkésőbb kialakult felderítési neme. Az elmúlt évtizedekben létrejött e felderítési nem mindhárom – hadászati, hadműveleti, harcászati – pillére. A három közül meghatározó a hadászati rendszer, amely folyamatos felderítést folytat, és fontos adatokat szolgáltat a felderítési feladatot képező országok légvédelmi rendszeréről és légierejéről.

A hadászati rendszerben – melyet a Rádióelektronikai Felderítő Igazgatóság működtet – az elmúlt években megkezdődött a technikai váltás, s a tervekben szerepel egy hadműveleti mobil eszköz rendszerbe állítása is.

A vezérkar felderítő főcsoportfőnöksége alárendeltségébe tartozó hadműveleti és harcászati szint – amely békeidőben alapvetően kiképzést folytat – a haderő átszervezési folyamatában igen sok változáson ment át. Jelenleg nincs a csapatok felderítési igényét kiszolgáló rendszer. A hadműveleti tervekben e területen is előtérbe került egy korszerű eszköz (berendezés) rendszerbe állítása.

A magyar rádiótechnikai felderítés kialakulása, fejlődése és jelenlegi helyzete 1967–2002 között

A magyar rádiótechnikai felderítő rendszer a korszerű technikai eszközökkel felszerelt haderők hasonló felderítő rendszereinek kialakulása után mintegy tíz évvel, a hatvanas évek végén jött létre.

A volt Varsói Szerződés országai közül elsők között, a szovjet haderő rádiótechnikai felderítési elveire, gyakorlati tapasztalataira és rádiótechnikai felderítő eszközeire építve alakult ki.

Az akkori szomszédos országok közül, a Szovjetunió és Csehszlovákia után a magyar haderő rendelkezett kiépített, állandó telepítésű és folyamatos felderítést folytató rádiótechnikai felderítő rendszerrel.

Románia, a volt Jugoszlávia és Ausztria nem épített ki működő rádiótechnikai felderítő rendszert.

A magyar rádiótechnikai felderítés kialakulásának kezdete 1967-re tehető, amikor a vezérkar közvetlen alárendeltségében létrehozták a 26. Önálló Rádiótechnikai Felderítő Zászlóaljat.

Az alakulat néhány szakképzett tiszttel, egy-két szovjet berendezéssel és szűkös kiszolgáló állománnyal Keszthelyen jött létre.

A tiszti állomány átképzésére és felkészítésére 1967–69 között került sor. Ennek keretében megtanulták az elméleti alapokat, elsajátították az eszközök kezelését és üzemeltetését, az adatfeldolgozás folyamatát.

1969-73 között a kiképzett tiszti állomány végrehajtotta a leendő tiszthelyettesi kezelői állomány kiképzését. Évente mintegy 20-25 fő került beiskolázásra, ám a későbbiek folyamán csak kiegészítő átképzések keretében valósult meg a kezelői utánpótlás felkészítése.

Ezzel a rádiótechnikai felderítés végrehajtásának személyi feltételei megteremtődtek.

A zászlóalj rádiótechnikai felderítő eszközei az SZDR-2M, az RPSZ-1, -2, -5M és a „Dnyeper-1K” állomások, berendezések képezték. Az SZDR-2M, majd az MP, az RPSZ-5M és RPSZ-6 az elmúlt 35 év meghatározó eszközei voltak. A „Dnyeper-1K”, RPSZ-1 és -2 berendezéseket csak kísérleti jelleggel üzemeltették.

Harcászati-technikai paramétereik alapján az SZDR-2M /MP/ hadászati-hadműveleti, az RPSZ-1, -2 és -5M, illetve a „Dnyeper-1K” harcászati rádiótechnikai felderítő eszközök. Ez meghatározta a későbbi rendszerbeli helyeiket is.

A hatéves (1967–73) képzési időszak után, mind harcászati és hadműveleti, mind hadászati szinten kialakult a magyar rádiótechnikai felderítő rendszer.

A **hadászati rádiótechnikai felderítő rendszer** 1973-ra vált teljes mértékben működőképesé. Az első néhány évben csak időszakos felderítést (vételkísérletet) folytatott őrsök kitelepítésével, amely az állomány gyakoroltatása mellett a későbbi, állandó települési helyek kiválasztását is szolgálta. Az őrsök a Dunántúl különböző helyeire – Lenti, Nagykanizsa, Kőszeg, Mosonmagyaróvár, Csurgó, Keszthely, Nyirád, Érd, Vindornyaszállás, Bogdása körzetében – települtek.

A rendszer a folyamatos felderítést a Mosonmagyaróvár – Kőszeg – Lenti (majd Nagykanizsa) iránymérő alap létrehozásával, őrsönként két-két SZDR-2M /MP/ berendezés telepítésével folytatta. (Ideiglenesen RPSZ-5M /-6/ és „Dnyeper-1K” berendezések is üzemeltek.)

1990-ig a rendszer fő feladatát Ausztria (katonai és polgári) felderítése képezte. Kiegészítő feladatként kapta a dél-németországi és észak-olaszországi rádiólokációs rendszerek felderítését, elsősorban a NATO-gyakorlatok idején.

A rádiótechnikai felderítő zászlóalj 1974-ben a vezérkar közvetlen alárendeltségéből a 3. Önálló Rádiófelderítő Ezred szervezeti alárendeltségébe került.

A **hadműveleti rádiótechnikai felderítő** erőket 1974-ben hozták létre, a hadseregközvetlen 2. Önálló Rádiófelderítő Zászlóalj szervezeti elemeként. Ez tulajdonképpen egy századból állt, három RPSZ-5M típusú berendezéssel (munkahellyel).

A rádiótechnikai felderítő század – az RPSZ-5M berendezés harcászati-technikai jellemzőiből adódóan – tulajdonképpen nem a rendeltetésének megfelelő hadműveleti, hanem csak harcászati eszközökkel rendelkezett. Így a század rendeltetése is ez alapján módosult.

A század rendeltetése: háború esetén derítse fel az ellenség (osztrák, olasz, német) szárazföldi csapatainak a harcászati mélységben üzemelő rádiótechnikai eszközeit, az alapján szerezzen adatokat annak csoportosításáról, tevékenységéről és valószínű szándékáról.

Az általános elvek szerint a század a hadsereg támadási (védő) sávján belül, a felderítés fő irányában bontakozik szét, mintegy 30 km-es iránymérő alap létrehozásával, mintegy 5-10 km-re a harcérintkezés vonalától. A támadás megindulása után 20-30 km-es áttelepülésekkel (ugrásokkal) követi a hadsereg csapatainak tevékenységét, felzárkózva a harcérintkezés vonalára (védelmi hadművelet esetén hátsóbb terepszakaszon települ).

A harcászati rádiótechnikai felderítő erőket 1973–75 között hozták létre. A hadosztályok (7., 8., 9. gl. és 11. hk. ho.) rádiófelderítő századai (diszlokációs helyek: Lenti, Újdörög, Kiskunfélegyháza, Tata) állományába egy-egy rádiótechnikai felderítő szakaszt szerveztek, két-két RPSZ-5M berendezéssel.

A szakasz rendeltetése: háború esetén derítse fel a hadosztály sávjába (felderítés felelősségi sávjába) eső ellenség szárazföldi csapatainak rádiótechnikai eszközeit, és szolgáltatson adatokat az ellenség elsőlépcsős dandárainak és hadosztályainak csoportosításáról, tevékenységéről és valószínű szándékáról.

Az általános elvek szerint a szakasz a hadosztály támadási, vagy védősávjában (támadási sáv 20 km-ig, védősáv 20-40 km) bontakozik szét, a sáv által behatárolt iránymérő alappal (nem nagyobb, mint 16-18 km), közel (2-3 km-re) a harcérintkezés vonalához. A támadás megindulása után 15-20 km-es áttelepülésekkel követi a hadosztály csapatainak tevékenységét.

A szakasz erői, eszközei, rendeltetése és alkalmazási elvei összhangban voltak az összefegyvernemi kötelék szintjével.

A hárompillérű –hadászati, hadműveleti és harcászati – rádiótechnikai felderítő rendszer több mint egy évtizeden keresztül, 1987-ig működött. Vagyis a hadászati rendszer folyamatosan működött, míg a hadműveleti és a harcászati rádiótechnikai felderítő erők kiképzést folytattak.

**A hadászati rádiótechnikai felderítés alapvető eszköze
1967–2002 között**

SZDR-2M/P
(Antenna-kocsi)

A rendszer alapvető hiányossága volt, hogy nem rendelkezett hadműveleti képességű eszközökkel, illetve légi járművön telepített rádiólokátorokat felderítő eszközökkel. Erre a POSZT-3M berendezés volt alkalmas, de csak a rádiótechnikai zavaró zászlóalj rendelkezett vele.

Az 1980-as évek elején állásfoglalás született a hadműveleti eszközök beszerzésére, de ez nem valósult meg.

1987-ben a haderőstruktúra átszervezésével (hadtest-dandár szervezetre történő áttérés) a hadműveleti és a harcászati rádiótechnikai felderítő erőket is átcsoportosították.

A megszüntetett hadosztályok rádiótechnikai felderítő szakaszait és a hadseregközvetlen zászlóalj rádiótechnikai felderítő századát összevonták, és létrehoztak egy rádiótechnikai felderítő zászlóaljat Szombathelyen.

A zászlóalj 1990-ig a hadseregközvetlen felderítő erők önálló elemét képezte.

Az átcsoportosítással a rendszer kiépítettsége tovább romlott, hiszen a hadműveleti kötelék ezt követően is csak harcászati eszközökkel rendelkezett, a hadtestek rádiófelderítő századaiból pedig kivonták a rádiótechnikai felderítő szakaszokat. Magyarán a harcászati erőket felszámolták.

1990-ben a hadsereg rádiófelderítő zászlóalját és rádiótechnikai felderítő zászlóalját ismét egy szervezetbe csoportosították, és létrehozták a hadseregközvetlen rádió- és rádiótechnikai felderítő zászlóaljat.

A hadtestek továbbra sem rendelkeztek rádiótechnikai felderítő erőkkel.

1990-ben, a politikai változások következtében a felderítés iránya is megváltozott. Ezzel természetesen a rádiótechnikai felderítés iránya, feladata és diszlokációja is módosult.

1992-ben a hadászati rádiótechnikai felderítés területén – a rendszerben működő állomások mellett – új eszközök rendszerbe állításának előkészülete is kezdetét vette.

Hadműveleti és harcászati szinten 1992. augusztus 1-jéig összevonták a rádió- és rádiótechnikai felderítő és zavaró erőket. Hadműveleti szinten a (tábori hadsereg alárendeltségében létrehozták az elektronikaiharc-ezredet (Kiskunfélegyháza), harcászati szinten a gépesített hadtestek alárendeltségében az elektronikaiharc-századokat (helyőrségek: Győr, Pécs, Eger).

Az átszervezés a meglévő rádiótechnikai felderítő erők újbóli átcsoportosítását is jelentette. A korábbi hadseregközvetlen rádió- és rádiótechnikai felderítő zászlóalj rádiótechnikai felderítő erői (két rádiótechnikai felderítő század) az elektronikaiharc-századok állományába kerültek, mint rádiótechnikai felderítő szakasz. A szakasz 4 db RPSZ-5M /-6/ felderítő állomással rendelkezett.

Az elektronikaiharc-ezred állományába a rádiótechnikai zavaró zászlóalj rádiótechnikai felderítő eszközei (3 db POSZT-3M – üzemi frekvenciasáv 2 500-37 000 MHz – fedélzeti rádiólokátorokat felderítő állomás) kerültek. Az ezred nem rendelkezett földi telepítésű rádiólokátorokat felderítő állomásokkal.

1996-97-ben az elektronikaiharc-századokat is felszámolták, erőiket és eszközeiket (12 db RPSZ-5M /-6/) bevonták az elektronikaiharc-ezred szervezetébe.

Végül 2000-ben megszűnt az elektronikaiharc-ezred (Kiskunfélegyháza) is, helyette 2001-ben létrehoztak egy rádiófelderítő századot és egy elektronikaiharc-századot, mindkettőt Eger helyőrségben. Ezen erők nem rendelkeztek, illetve nem rendelkeznek hadra fogható rádiótechnikai felderítő berendezésekkel.

2002-ben a hadműveleti tervekben előtérbe került egy mobil, külföldön is bevethető rádióelektronikai felderítő csoport létrehozása, amely rádiótechnikai felderítő elemet (egy-két berendezést) is tartalmazna.

A magyar rádiótechnikai felderítés 35 éves múltjának összegzett értékelése

- a./ A magyar rádiótechnikai felderítés kialakulása mintegy 10-15 évvel követte a korszerű rádióelektronikai felderítő eszközökkel rendelkező haderők rendszereinek kialakulását.
- b./ A Varsói Szerződés és a környező országok haderői felderítő rendszereihez viszonyítva a magyar rádiótechnikai felderítő rendszer az elsők között jött létre, a 60-as évek végén, a 70-es évek elején.
- c./ A rendszer alapját a szovjet rádiótechnikai felderítés elmélete és gyakorlata, valamint szovjet gyártmányú felderítő eszközök képezték.
- d./ A magyar rádiótechnikai felderítő rendszer mindhárom szintje – hadászati, hadműveleti és harcászati – létrejött.
- e./ A hadászati felderítés folyamatos felderítést folytatott, míg a hadműveleti és a harcászati erők alapvető feladata a kiképzés volt.
- f./ A hadászati felderítés a földi telepítésű SZDR-2M és SZDR-2MP földi célokat felderítő rádiótechnikai felderítő állomásokkal, 926-3 700 MHz frekvenciatartományban, hadászati-hadműveleti mélységű (mintegy 400-500 km) felderítést folytatott.
- g./ A hadműveleti felderítő erők csak harcászati eszközökkel rendelkeztek, a harcászati felderítő erők pedig 1987-ben felszámolásra kerültek. Mivel ezek csak kiképzést folytattak, ezen hiányosságok nem ütköztek ki élesen. Háborús alkalmazásuk azonban kevésbé lehetett volna hatékony.
- h./ Alapvető felderítő eszközök a földi telepítésű, harcászati képességű RPSZ-5M és RPSZ-6 földi célokat (rádiólokátorokat) felderítő állomások voltak, amelyek 500-9 670 MHz frekvenciatartományban, 40-60 km mélységig tették lehetővé a felderítést.

- i./ A rendszer légi eszközön telepített (repülőgép-fedélzeti) rádiólokátorokat felderítő berendezéssel – 2000 szeptemberéig – nem rendelkezett. Ilyen eszközzel (POSZT-3M) a rádiótechnikai zavaró zászlóalj rendelkezett.
- j./ Nem rendelkezett légi eszközön telepített rádiótechnikai felderítő eszközökkel sem. (A Szu-22M rádiótechnikai felderítő berendezés nem a rádiótechnikai felderítő erők eszközeit képezte, hanem a légi felderítését.)
- k./ Az elmúlt 35 év alatt létrejött egy kis létszámú irányító és végrehajtó szakembergárda, amely a megváltozott helyzetben is képes volt az önálló magyar rádiótechnikai felderítés megújítására, illetve a megnövekedett feladatok (a rádióelektronikai felderítés szerepének növekedése) ellátására.
- l./ A 90-es évek közepétől a hadászati rádiótechnikai felderítő rendszer az erők és eszközök átcsoportosítása, új eszközök telepítése, új értékelési és jelentési rendszer bevezetése után megújult, s a NATO-csatlakozást követően sikeresen teljesítette szövetségi kötelezettségéből adódó feladatait.
- m./ A felderítő technikai eszközök korszerűsítése és váltása – a gazdasági behatároltság ellenére – nagyrészt megvalósult. Az új telepítésű felderítő technikai eszközök biztosítják (150-18 000 MHz frekvenciatartományban) a feladat végrehajtását.
- n./ A magyar rádiótechnikai felderítés szerepe az elkövetkezendő időszakban, az elektronikai eszközök elterjedésével, a rádióelektronikai felderítés szerepének növekedésével, a védelmi elvekkel, a korszerű haderő létrehozásával egyre nő.
- o./ A megnövekedett feladatok végrehajtásához szükséges – a még hadrendben lévő – elavult technika lecserélése, bizonyos mobil képesség (hadműveleti rádióelektronikai felderítő manőverező csoport, mobil rádiótechnikai felderítő eszközzel) megteremtése és egy korszerű rádiótechnikai felderítő értékelő központ létrehozása.

Távlatokban számításba vehető olyan mobil, automatizált, távvezérelt felderítő rendszer telepítése, amely 150-18 000 MHz frekvenciatartományban 400–500 km mélységig biztosít felderítési adatokat (például a cseh VERA- vagy a BORAP-rendszer). Illetve olyan mobil rádiótechnikai felderítő állomások telepítése, amelyek az adott adatforrás (üzemelő rádiólokátor) települési körzetét is képesek behatárolni, valamint biztosítják a technikai analízis alapján történő azonosítást (például a cseh SDD vagy az ukrán „KOLCSUGA”-rendszerek).
- p./ Hosszabb távon – a NATO-partnerországokkal együttműködésben – nem zárható ki a repülőgép-fedélzeti rádiótechnikai felderítő rendszerek alkalmazása.

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK

- A rádiótechnikai felderítés kialakulása, fejlődése és szerepe a szárazföldi csapatok csoportosításának, tevékenységének és valószínű szándékának felderítésében
Dr. Czuth László mk. alez. egyetemi doktori értekezése, 1992.
Nyt. szám: 685/0305
 - A rádió-és rádiótechnikai felderítő század harci alkalmazása
Segédlet, 1980.
Nyt. szám: 32/0678
 - A rádiótechnikai felderítő zászlóalj alkalmazásának elvei
Segédlet, 1988.
Nyt. szám: 32/01145
 - A rádiófelderítő század alkalmazásának elvei
Segédlet, 1989.
Nyt. szám: 32/01283.
- Megjegyzés:** A rádiótechnikai felderítés történetének teljes feldolgozása (2003) részletesen tartalmazza a rendszerváltás utáni időszakot is.

SZŐKE ISTVÁN HATÁRŐREZREDES ILLEGÁLIS MIGRÁCIÓ

Dr. Jakus János alezredes és Kálló László őrnagy az afganisztáni terrorellenes hadművelet részletes katonai elemzését publikálta a Felderítő Szemle első számában, s ez alkalommal érdeklődéssel és örömmel vettem kezembe a kiadványt.

A hadműveletnek hosszú időszakra terjedő előtörténete van, hiszen ebben az országban immár évtizedek, talán évszázadok óta az erőszak uralkodik és sajnos távolinak tűnik a jövő, amikor az itt élő népek normalizált társadalmi viszonyok között lesznek képesek élni.

A társadalmi méretű erőszak – függetlenül attól, hogy vallási, politikai, kulturális vagy gazdasági gyökerei vannak – rendszeresen menekülésekbe torkollik, amelynek sajátos megjelenési formája az illegális migráció. A legutóbbi évtized bővelkedik példákban, s az illegális migráció hazánkat is elérte. A koszovói albánok exodus, a tutsi-hutu népcsoportok véres leszámolásai Afrikában, a filippínó menekültek megjelenése a 90-es évek közepén, a kurdok áramlása Nyugat-Európa irányába és sorolhatók a példák tovább. E sorba tartozik az afgán illegális migráció is, amely alakulása, nagyságrendje, dinamikája, jellemzői miatt határőrizeti, menekültügyi, nemzetbiztonsági szempontból is megkülönböztetett figyelmet érdemel. A figyelemre okot adhat továbbá két dátum: 2001. szeptember 11. New York és 2002. október Moszkva. De számolnunk kell az Irakban várható háborús eseményekkel is, amelyek újabb menekülttömeget indítanak Európa és Magyarország felé.

Az afgánok menekülését kiváltó okok

A tiltott határátlépés miatt eljárás alá vont afgán állampolgárok a 90-es évek elején elsősorban politikai okokra hivatkoztak, majd az évtized második felében a törzsi alapokon éleződő belső feszültséget, a harcok eskalációját jelölték meg kiváltó okként. A tálibok hatalomra jutása egyértelműen a vallási motivációt erősítette. Közös volt e körülményekben, hogy az egyén nemcsak kultúrájában, politikai meggyőződésében vagy hitbéli felfogásában volt korlátozva, hanem fizikai létében is fenyegetették. Sokan szemtanúi voltak családtagjaik likvidálásának, értékeik elrablásának. Egyértelmű volt számukra, hogy nem térhetnek vissza hazájukba. Ezt a többség, akik mai napig a világ minden táján szétszórta élnek, napjainkban is érzi. A nyugat-európai országok repatriálási kezdeményezései egyelőre nem járnak nagy eredménnyel. A kudarc alapvető oka, hogy stabil központi hatalmat, közigazgatást és biztonságos létfeltételeket egyelőre még nem sikerült teremteni Afganisztánban.

Célországok, migrációs útvonalak

Az afgán illegális migránsok „közelebbi célja” az ország elhagyása. A szomszédos országok közül Pakisztánban, a határvonal mentén több tíz- és százezres menekülttáborok létesültek már a szovjet megszállás időszakában, ahol fegyveres felkészítés is folyt. A terrorellenes műveletek legnagyobb menekülthullámaikat is ezek a táborok fogadták be, és feltehetően itt talált búvóhelyet az al-Kaida vagy a tálib harcosok egy része is.

Az ország végleges elhagyása céljából útra kelők alapvetően két irányban indultak el. Egyik az Afganisztánnal határos, volt szovjet köztársaságokon keresztül Oroszországba – elsősorban Moszkvába –, majd onnan Kijev felé. Ukrajnát zömmel Szlovákia, Magyarország, Lengyelország és Románia felé igyekeznek elhagyni. Ezen az útvonalon támaszkodhatnak a már e térségekben letelepedett afgánokra is. Hazánkban például érzékeltük a korábban katonai főiskoláinkon tanult, de különböző okok miatt itt maradtak közreműködését a migráció elősegítésében. A fenti útvonal mentén élő afgán menekültek létszámát szakértők milliós nagyságrendűre becsülik.

A másik útvonal Iránból indul és a török hadsereg által katonai erővel ellenőrzött határon keresztül jut el Törökország nyugati részére. Innen Bulgárián, Románián és Jugoszlávián át vezet az út – ismét csak Magyarországra.

A jelentős távolságot, a számos politikai határt kizárólag embercsempészek közreműködésével képesek leküzdeni. Az ehhez szükséges idő három hónaptól akár egy-két évig is terjedhet. Az amerikai katonai műveletek megkezdését követően három hónappal jelentkeztek az első kisebb csoportok határainkon.

Magyarországon nemzetközi összehasonlításban is eredményes bűnüldözési intézkedésekkel rendkívül kockázatosra sikerült tenni az embercsempészetet. Ez az oka, hogy az Ukrajna vagy Jugoszlávia felől érkezőket úgymond „betolják” Magyarországra. Az embercsempészek nem kísérik át őket a határon, viszont kioktatják őket arra, hogy minden hatóság előtt hangoztassák menekültkérelmüket. A nemegyszer 20-40 fős vegyes csoportban elfogottak (férfiak, nők, gyermekek) a debreceni, bicskei, békéscsabai befogadó állomásokra kerülnek. Tekintettel arra, hogy számukra hazánk elsősorban tranzitország, többségük az eljárás idejére kapott igazolvány birtokában már a nyugatra jutást készíti elő. A befogadó állomásokról – ott működő vagy Budapesten élő szervezők segítségével – Hegyeshalom, Sopron felé Ausztriába, Rajka, Komárom, Hont, Salgótarján felé Szlovákiába, onnan Pozsonytól délnyugatra, Ausztriába folytatják útjukat. Az Ukrajnából közvetlenül Szlovákián át utazók „közbeeső célja” Ausztria.

Napjainkra erősen visszaesett a Budapest–Rédics–Maribor, illetve Budapest–Gráz–Klagenfurt–Udine irány, helyette egy hazánkat elkerülő útvonal kezd előtérbe kerülni Jugoszlávián, Bosznia-Hercegovinán, Horvátországon, Szlovénián keresztül Olasz- és Franciaország felé.

Az afgán kényszervándorlók kedvelt célországai Németország, Hollandia és Nagy-Britannia. (Nagy Britannia közismerten liberális menekültpolitikát folytat.) Egy részük Kanada és az USA elérésére törekszik, kevés eséllyel.

Magyarországon még nincs olyan afgán diaszpóra, amely az ideérkezőket huzamosabb idejű ittmaradásra ösztönözné (szakértők szerint ehhez 4-6 ezres létszám kell), azonban EU-integrációnk közeledtével célországgyá válásunk felgyorsul, a menekültkérelemmel hatóságainkhoz fordulók száma drasztikusan növekedni fog.

A Nyugat-Európába eljutott legális és illegális afgán nemzetiségűek száma már milliós nagyságrendű, ennek ellenére EU-tagként is számíthatunk arra, hogy a migránsokat egy gazdasági fellendülés vagy a család egyesítés az EU fejlettebb régiói felé vonzza majd.

Közismert, hogy az Amerikai Egyesült Államok, a NATO többi tagországának támogatásával, a világméretű terrorizmus elleni fellépés motorja. A migrációs útvonalon végigtekintve jól látható, hogy az elnyomás és terror elől menekülők oda igyekeznek, ahol támogatást remélhetnek. A humanitárius segítségnyújtást, a befogadást azonban előítéletek terhelhetik (nem egyszer megalapozottan), mivel léteznek, és ha korlátozottan is, de cselekvőképesek olyan terrorszervezetek, amelyek a nemzetközi illegális migrációt céljaik elérésére használják fel.

Modus operandi, pénzek és veszélyek

A több földrészen át végrehajtott embercsempészetek a szöktetettre nézve komoly veszélyeket rejtnek. A migránsok bűnöző bandák kiszolgáltatottjaivá válnak, amelyeket egyetlen cél vezérel: minél magasabb bevételekhez jutni. A bűnözői csoportok nem piramiselven felépült, nagy konglomerátumok, hanem a migrációs csatornákat lefedő, egymással laza kapcsolatban álló polipszerű szerveződések. Az ilyen csoportok megbízóktól kapják a feladatokat, akik általában az adott ország vagy népcsoport külföldön élő képviselői. Attól függően, hogy a megérkezést követően a migránsokat feketemunka-vállalóként, bűnözői csoportok „katonájaként”, a szervkereskedelem donorjaként, prostituáltként vagy más feladatra kívánják felhasználni, a korábbi bevételekből finanszírozzák a szöktetések megszervezését. A szervezőkkel állnak kapcsolatban azok, akik az egy-két vagy három országon keresztül, adott etapon való átjuttatást előkészítik és végrehajtatják. Az előkészítés az egyes határszakaszokon való átjuttatás összehangolását, a személyek elrejtését, a tartózkodás legalizálását foglalja magába. A megbízásokat az egymással gyakran csak telefon-összeköttetésben álló szállítók előzetes szankciók vagy utólagos fizetési megállapodások mellett adják. A szállítók gépjárművekkel, különböző álcázással ellátott mikrobuszokkal (például postás, kenyérszállító, árvízi mentő stb.), előfutó és biztosító fedezet mellett a határ közelébe viszik a tiltott határátlépőket, lehetőség szerint úgy, hogy a későbbi azonosításukat megnehezítsék. Gondoskodnak a szállítójárművek gyors sterilizálásáról, a szagminta-vétel lehetetlenné tételéről. Kesztyűben vezetnek, fejükre csuklyát húznak, egymással folyamatos rádió-összeköttetésben vannak. Előfordul, hogy a határterületi hatóságok tagjait korrumpálják. Nem riadnak vissza erőszakos cselekmények elkövetésétől sem. A határ közelébe szállítottakat éjszaka, rossz látási viszonyok között, esetenként nehezen járható terepen, vagy folyókon keresztül a szomszédos országok területére viszik, s innen az előzőekben említett módszerrel igyekeznek a határterületről gyorsan elszállítani.

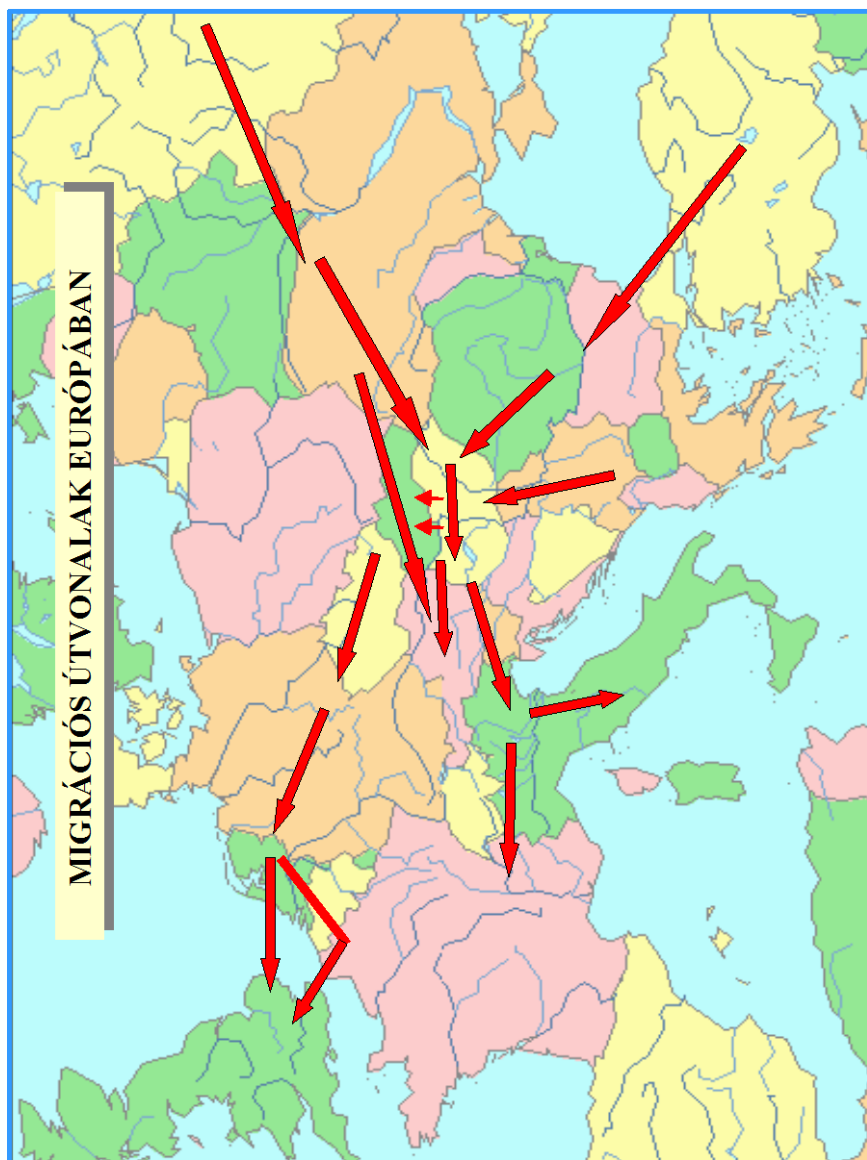
Előszóval alkalmaznak olyan rejtékhelyeket, ahol 20-40, szélsőséges esetben akár 200 embert is összehúzóznak, ami kifejezetten azt a célt szolgálja, hogy még kiszolgáltatottabbak legyenek, külön fizessenek az ellátásért. Arra ösztönözik őket, hogy lakóhelyükön maradt rokonaiktól a továbbköltetéshez pénzt utaltassanak át.

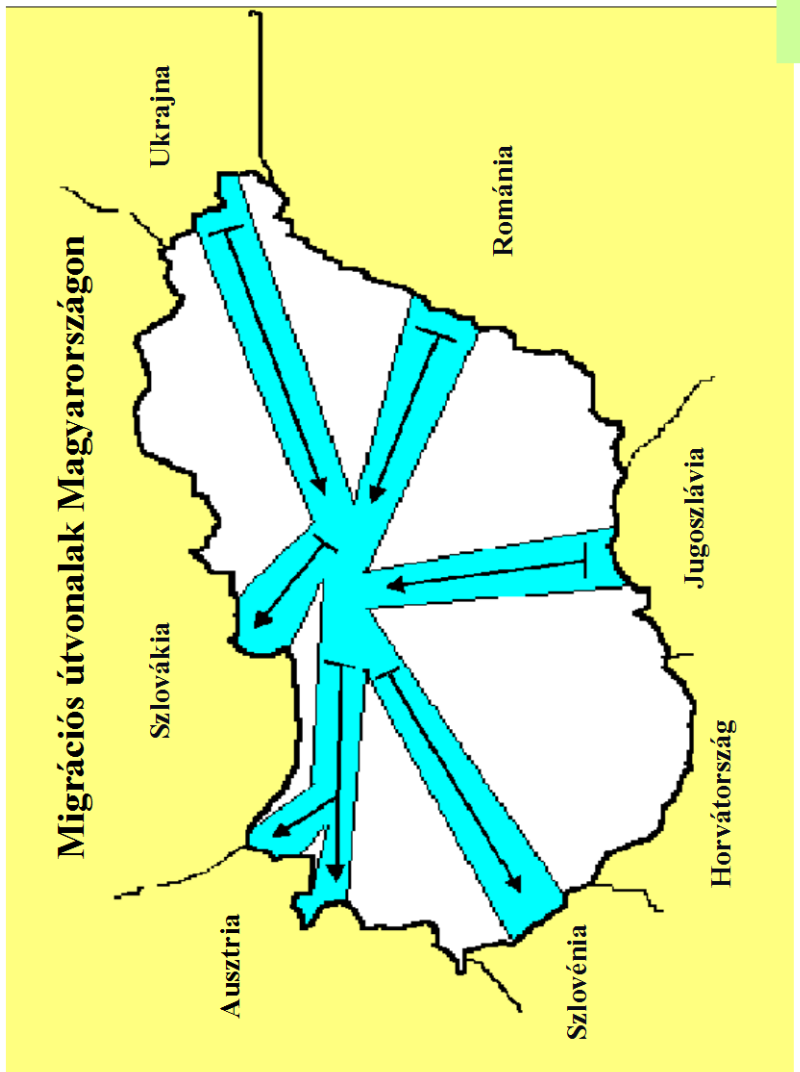
Jelentős összegekről van szó, személyenként átlagosan 3 000-4 000 USD a Magyarorszáig való eljuttatás költsége, ami persze lehet kevesebb, de akár lényegesen több is. A legnagyobb összeg egy Indiából Hollandiáig vállalt eljuttatás esetén 36 000 USD volt. Ezek a bevételek bűnözők kezébe jutnak, akik nem csak és kizárólag embercsempészettel, hanem igen gyakran emberkereskedelemmel, kábítószer-csempészettel, autó- és fegyvercsempészettel is foglalkoznak. A megszerzett jövedelmet visszaforgatják a bűncselekmények elkövetéséhez szükséges eszközök beszerzésére, egzisztenciális körülményeik javítására, vagy más bűnözési ágakba fektetik, esetleg tisztára mossák. A migránsok tehát útvonaluk szinte minden szakaszában bűnözők között élnek. Nem áll érdekükben, hogy a hatóság előtt felfedjék magukat, ebből következően a felderítés rendkívül nehéz. Migráns és bűnöző gyakorlatilag azonos célt követ, még ha motivációik különbözőek is.

2001-ben hazánkban közel 2 600 fő illegális afgán migráns került elfogásra, míg az idén 2 002 fő, ami az összes elfogott illegális határátlépő 26%-a. Megelőzi őket az iraki kontingens, ahol a tavalyi 615-ről ez évben 2 163-ra növekedett a tiltott határátlépést elkövetők száma. A migráns csoportok összetételét vizsgálva megkülönböztethetünk olyanokat, amelyek összetartozó személyekből, családtagokból, rokonságból tevődnek össze, s vannak olyan csoportok is, amelyek kizárólag azonos korosztályba tartozó férfiakból állnak. Tekintettel arra, hogy a kibocsátó térségekben nincsenek hitelt érdemlő népesség-nyilvántartások, továbbá, hogy a menekültek többsége semmilyen személyi okmánnyal nem rendelkezik, azonosításuk szinte lehetetlen. Előéletükről, múltjukról általában nem nyilatkoznak, vagy valótlan dolgokat mondanak el. Többségük annak sincs tudatában, hogy melyik országban tartózkodik. Magyarországra kerülésükkel kapcsolatos kérdésekre ahányszor kérdezik, annyiféleképpen válaszolnak.

Integrálódásukat a menekültügyi eljárás szabályai, ügyük rendezésének sajátosságai, továbbá, hogy eltérő vallási és kulturális környezetből érkeztek, rendkívüli módon megnehezíti. A valós biztonsági kockázatok felmérésére és kiküszöbölésére a rendészeti szervek és a titkosszolgálatok lehetőségei korlátozottak, a menekültek repatriálásának előkészítése és megvalósítása pedig gyakorlatilag megoldhatatlan.

A problémával tehát együtt kell élnünk, és saját hatóságainknak a környező országok, valamint a nyugat-európai államok hatóságaival együttműködve kell keresniük a probléma kezelésének lehetőségeit.

KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES

**A FELDERÍTÉS SZEREPE A BÉKETÁMOGATÓ
MŰVELETEKBEN**

Az elmúlt tíz évben a világ különböző területein végrehajtott béketámogató műveletek során számtalan ismeret halmozódott fel. A béketámogató műveletek olyan, különböző szervezetek (ENSZ, NATO, EBESZ, többnemzetiségű koalíciók) keretében végrehajtott katonai tevékenységek (békefenntartás, békekikényszerítés, konfliktus-megelőzés, béketeremtés, békeépítés, humanitárius műveletek), amelyek eltérő sajátosságokkal rendelkeznek. Tanulmányomban e műveletek előkészítése és végrehajtása során folytatott felderítés szerepével és fontosságával kívánok foglalkozni. Célom a figyelem felkeltése, hiszen az eltelt években komoly változások történtek a békefenntartás jellegét és módszereit illetően, továbbá szeretném más nemzetek tapasztalatait megismertetni, illetve másokat is arra ösztönözni, hogy véleményüket közlétegyék.

Környezetünkben a haderők átalakulnak, a korábbi értelemben vett háborús veszély kontinensünkön megszűnt. Ugyanakkor növekszik azon válságok száma, amelyek kezelésében a fegyveres erők egyre nagyobb szerepet kapnak.

A terrorizmus elleni együttműködésben hazánk az elmúlt években hangzatos kijelentéseken túl nem sokat tett, pedig – különösen 2001. szeptember 11. óta – közzismert, hogy szövetségi kötelezettségeink egyik fokmérője – elsősorban az Egyesült Államok értékítélete alapján – a terrorizmus elleni küzdelemben való részvétel. A műveletekben a NATO szinte valamennyi tagállama katonai erőkkel is részt vesz, de a tagságra pályázók is komoly felajánlásokat tettek. Ezzel a kérdéssel Magyarországnak is szembe kell néznie. Meggyőződésem, hogy csapatfelderítő erőink nem csak a televízió Big Brother műsorában képesek tudásukat bizonyítani és nemzetközi missziókban – önállóan vagy multinacionális kötelékben – is megállni a helyüket.

A Magyar Honvédségtől jelenleg 735 fő vesz részt békeműveletekben. Ebből ENSZ-misszióban 134, EBESZ-misszióban nyolc, az MFO-ban (Sínai-félszigeten) 41, míg NATO-missziókban összesen 552 fő. A hivatásos haderő kialakításával várhatóan a válságkezelésben való részvételi képességünk is növekedni fog. A nagyobb részvétel nagyobb nemzetközi elismertséget, egyben több katonai tapasztalatot is jelent. A felderítés megszervezése során nyilvánvalóan eltérő lehetőségek jelentkeznek akkor, ha a kontingens önálló felelősségi körzetet kap, illetve, ha ilyennel nem rendelkezik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy önálló felelősségi körzet nélkül ne lehetne adatszerező erőket alkalmazni. Ennek kimunkálása úgy vélem előttünk álló és nem sokáig halasztható feladat.

A válságkezelő és béketámogató műveletekben nemzeti szinten – más országokhoz hasonlóan – egységes döntéshozatali mechanizmusra van szükség, amelybe minden tervezésben és végrehajtásban érintett tárcát be kell vonni.

A válságkezelés alapja a hatékony felderítés (hírszerzés). Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy ha bővíteni kívánjuk felderítő (hírszerző) lehetőségeinket, akkor az erőket nem megosztani, hanem egyesíteni kell. Egyértelmű alá- és fölérendeltségi viszonyokat kell kialakítani az irányítási és vezetési hierarchiában, ami felelősséggel is párosul. Meg kell teremteni továbbá az adatszerzés lehetőségét a telepített erőknél, hiszen enélkül a NIC-ek (Nemzeti Hírszerző Sejt) csak látszattevékenységet folytatnak. Béketámogató műveletekben a hadászati, hadműveleti és harcászati felderítés szoros egységet képez, ezért különválasztásuk hiba.

1. A felderítés helye és szerepe a béketámogató műveletekben

A béketámogató műveletek felderítő (hírszerző) támogatása négy alapvető célt szolgál:

- segíti a döntéshozókat annak eldöntésében, hogy a nemzeti politikai érdekeknek megfelelően küldjenek-e erőket az adott területre, illetve mekkorák a műveletekben való részvétel politikai és katonai kockázatai;
- információkat ad a csapatok béketámogató feladatokra történő felkészítéséhez a kialakult helyzet politikai és történelmi háttéréről, az etnikai megosztottságról, a szembenálló felekről, az alkalmazott fegyverekről és felszerelésről, az előforduló betegségekről, a logisztikai lehetőségekről, a telepített aknákról stb.;
- a szembenálló erők folyamatos figyelemmel kísérésével naprakész információkat szolgáltat a telepített erők részére;
- információkat biztosít a csapatok védelme érdekében, hogy a parancsnok időben tudjon intézkedni a saját erők védelmére. Ehhez ismerni kell a szembenálló felek közvetett és közvetlen fenyegetéseit, az ellenséges elemek akcióit, a bűnügyi helyzetet, az aknák telepítési helyét stb. Gyakran hallható olyan vélemény, hogy a felderítő támogatásnak ez utóbbi a fő feladata. Fontosnak tartom azonban kiemelni, hogy a felderítő támogatás nem csak az erők védelme érdekében történik, hanem ennél sokkal több feladatot tartalmaz.

A békefenntartó műveletek kezdeti időszakában – különös tekintettel az ENSZ égisze alatt végrehajtott műveleteknél – jellemző volt az a tévhit, hogy nemzetközi műveletekben nincs szükség felderítésre. *Lewis MacKenzie* tábornok, az UNPROFOR parancsnokának nyilvános kritikája, illetve a negatív tapasztalatok miatt 1993-ban ez a felfogás gyökeresen megváltozott. Az ENSZ-nél Helyzetelemző Központot (Situation Centre) állítottak fel, ahol 12-15 tiszt a nap 24 órájában kapja, elemzi és továbbítja a békefenntartóktól érkező információkat, valamint tartja a kapcsolatot a nemzeti hírszerző szervezetekkel.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy semmi kár nem származik abból, ha a hadviselő felek tudják, hogy állandó ellenőrzés alatt állnak. Bosznia-Hercegovinában a szembenálló felek világosan látták, hogy a pilótánélküli felderítő repülőgépek szemmel tartják őket még akkor is, ha konkrét ismeretekkel nem rendelkeztek az adatszerzési feladatokról.

A felderítés szerepe és szükségessége különösen megnőtt attól kezdve, hogy a béketámogató műveletek kibővültek és a fegyvertelen ENSZ-megfigyelők mellett egyre inkább megjelentek olyan fegyveres békefenntartók, illetve békekikényszerítők, akik napi munkájukat felderítési adatok hiányában csak nagy kockázattal tudták ellátni. Úgy vélem nem szükséges bizonyítani, hogy a békefenntartó erőknél minden személy bevonására szükség van, hiszen az emberi szemet és fület semmi sem pótolhatja. Azok a katonák, akik ellenőrző pontokon vagy járőrben teljesítenek szolgálatot a műveleti terület egy sávjában, kapcsolatba kerülnek a helyi lakossággal, illetve hivatalos szervekkel, így valamennyien adatszerző tevékenységet folytatnak. A helyzetértékelés alapját képezi a hírszerzési lehetőségek tudatos felhasználása, a megszerzett információk elemzése és értékelése.

A békefenntartó műveletekben elengedhetetlen a megszerzett információk megosztása a képviselt többi nemzet illetékeseivel. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az információáramlás többirányú és többszoros, a nemzeti központok is ellátják a műveletekben részt vevő felderítő erőket, a felderítő erők pedig a központjukat és a többi misszió felderítő képviselőjét. Az adatok megosztását természetesen a kialakult nemzeti szabályozók és a gyakorlat határozzák meg. A nemzeti hírszerzési kapacitás a nemzeti hírszerző szervezetek teljes képességét jelenti, amelyet a béketámogató műveletekben részt vevő saját erőknél tud biztosítani. Ez magában foglalja a HUMINT-, SIGINT-, IMINT-képességeket és alapvetően két összetevőből áll: a hazai bázisú hadászati-hadműveleti képességekből és a műveleti területre telepített hadműveleti és harcászati képességekből.

A hazai bázisú hadászati-hadműveleti képességek felhasználása a béketámogató műveletek szempontjából három területen jelentkezik:

- hírszerzői támogatást (információt) ad az állami és katonai döntéshozóknak;
- felderítő támogatást nyújt a telepített erőknél (ezzel egyrészt csökkenti a béketámogató műveletekben részt vevő erők felderítési feladatait, másrészt az érzékenyebb nemzeti hírszerzői képességeket otthon tartva értékelt adatokat ad a béketámogató műveletekben részt vevő felderítő erőknél);
- segíti a váltásra tervezett erők felkészítését.

A telepített felderítő erők nagysága a feladattól és a lehetőségektől függ. Elképzelhető csupán zászlóalj (dandár) szervezetszerű felderítő erők alkalmazása, de kiegészíthető – és ez a gyakoribb – HUMINT-, SIGINT- és elemző specialistákkal is.

A hazai bázisú és a telepített felderítő erők védett összeköttetési eszközökkel történő összekapcsolása létfontosságú.

A béketámogató műveletek felderítő biztosításának lényeges eleme a koalíciós struktúrákban való részvétel, amely két dolgot foglal magában:

- hadműveleti és harcászati információk megosztását a koalíciós partnerekkel;
- részvételt a koalíciós erők hírszerző (felderítő) törzsében.

Véleményem szerint mindkét terület igen fontos. Nemcsak az adatsere oldaláról, hanem a nemzeti önbecsület szempontjából is. A koalíciós erők törzsében való részvétel mindenképpen HUMINT-, SIGINT- és elemző-értékelő specialisták küldését követeli meg.

Egy elképzelt békefenntartó művelet felderítő támogatását az alábbi kanadai példával kívánom szemléltetni:

Egy kis országot – nevezzük Borduriának – polgárháború osztott meg. A két fél elfogadta az ENSZ békeközvetítését és megállapodtak, hogy Kanada, Finnország, Nigéria, Ukrajna és Törökország – zászlóaljszinten képviselve – dandárszintű békefenntartó erőt küld Borduriába.

Kanada a felderítő támogatást az alábbiak szerint szervezi meg:

A hírszerzés vezetője kijelöl egy „Borduria” hírszerző csoportot. A csoport Borduriára vonatkozóan minden hírszerzési adatot összegyűjt, és erről tájékoztatja az állami és a katonai vezetést. A kijelölt csoport természetesen az összes hazai lehetőséget (nemzeti hírszerző kapacitást) felhasználja munkája ellátásához. Ezzel egyidőben a feladatra kijelölt kanadai zászlóaljjal minden olyan tevékenységet koordinál, amely a küldetés végrehajtásához szükséges.

A zászlóalj műveleti területre történő kiküldésének időszakára a csoport megteremti az összeköttetést a hazai irányítókkal és készen áll a feladat megkezdésére.

Ezen időszakban a felderítési adatokat az a felderítő részleg biztosítja, amelyet egy HUMINT-csoport és egy kis SIGINT-erő is támogat. A kanadaiaknál bevált gyakorlat szerint a zászlóalj felderítő tisztje beosztásába tapasztalt felderítő tisztet neveznek ki.

A zászlóalj a felderítési adatokat több forrásból kapja. A legelső és legfontosabb forrás az a három század, amely a kijelölt szektorban három ellenőrző ponton települ, illetve járőrfeladatot lát el. A katonák napi kapcsolatban állnak a helyi lakossággal, követni tudják a bekövetkezett változásokat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy ha a század nagy ellenőrzési területet kap, célszerű az adott szinten is felderítő törzset kialakítani. Több, békefenntartó feladat során szerzett tapasztalat szerint az adatok gyűjtésére minden katonát fel kell használni, hiszen minden egyes békefenntartó katona egyben adatgyűjtő is. Ehhez azonban az állományt előzetesen és a művelet során is alaposan fel kell készíteni.

Adatszerzésre zászlóaljszinten egyéb forrásokból is nyílik lehetőség. Forrásul szolgálhatnak például a zászlóalj sávjában működő ENSZ-megfigyelők, polgári rendőrség, nem kormányzati szervek (NGO-k) képviselői, akik szintén napi kapcsolatban állnak a helyi lakossággal.

A felderítő részlegek adatokat cserélnek a szomszédos alegységek hasonló szervezeteivel, illetve a sávjukban működő egyéb békefenntartó szervezetekkel.

A zászlóalj nemzeti felderítő részlege (NIC) a békefenntartó szervezet J-2 törzsével, továbbá saját nemzeti hírszerző központjával tart kapcsolatot, ahová rendszeresen jelentéseket küld, illetve értékelt információkat kap vissza.

Úgy vélem, az előbbieken vázolt rendszer világosan jelzi, hogy a felderítés a válságkezelő műveletekben olyan eszköz, amely megsokszorozza az erőt és életet ment. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy a felderítésnek (hírszerzésnek) a béketámogató műveletekben, a tervezés, döntés és végrehajtás során kellő jelentőséget tulajdonítsanak.

2. A béketámogató műveletek felderítési igényei

A felderítési igények három (hadászati, hadműveleti és harcászati) szinten jelentkeznek, jóllehet a határok nem választhatók el élesen. A hagyományos katonai műveletekben a felderítésnek hat alapvető kérdésre kell választ adnia: ki, mit, hol, mikor, miért és hogyan? A béketámogató műveletek speciális igényeinek megfelelően ezek a megválaszolandó kérdések – a konfliktus sajátosságaitól függően – másokkal is kiegészülhetnek.

2.1. Hadászati igények

A hadászati szintű felderítési adatok elsősorban az erők kijelölésében nyújtanak segítséget. Ezzel azonban a szerepe nem merült ki, hiszen a misszióért felelős hatóságok (ENSZ, NATO, illetve a küldő országok) folyamatosan igénylik a felderítési (hírszerzési) adatokat.

A hadászati igények az alábbiak lehetnek:

- a konfliktus kialakulásának oka és körülményei;
- a vitás kérdések témái és ezek állása;
- jelenlegi helyzet és a várható irányzatok;
- a nemzetközi közösség stratégiai céljai;
- a békefenntartó (intervenciós) erők küldésének célja;
- háttér-információk, amelyek lehetnek *politikai természetűek* (ki, mit és miért tesz, a külső résztvevők helyzete, szándékai, lehetőségei), *katonai természetűek* (erők és eszközök, irányítás és vezetés, reguláris és irreguláris erők, fegyverzet és felszerelés, diszlokáció, kiképzés és lojalitás, infrastruktúra, hírszerzési képességek, utánpótlási források, külföldi katonai erők jelenléte stb.), illetve *gazdasági, szociális*

természetűek (szociális struktúrák, vallás, a lakosság etnikai és demográfiai megoszlása, a konfliktushoz való hozzáállása, a mikro-és makrogazdaság helyzete, a nyelvek és dialektusok, a bűnözés stb.);

- a kiküldés katonai jellegű tervezéséhez szükséges adatok (távolságok, topográfia, időjárás, közegészségügy, infrastruktúra, repülőterek, kikötők, vasútállomások, műtárgyak, kommunikációs és helyi beszerzési lehetőségek, logisztikai adatok).

2.2. Hadműveleti igények

Az erők telepítésére vonatkozó stratégiai és hadműveleti igények gyakran átfedik, kiegészítik egymást. A hadműveleti felderítési igények az erők telepítésével megnőnek és folyamatosan változnak. Nagyvonalakban ezek az alábbiakban összegezhetők:

- a szembenálló (hadviselő) felek szándékai, tervei és képességei, különös tekintettel a békefenntartó (intervenció) erőkkel kapcsolatban;
- a szembenálló erők diszlokációja és mozgásai;
- a katonai tevékenységek természete (hagyományos hadviselés, gerillaháború, etnikai tisztogatás, terrorizmus) és célja;
- a szembenálló felek propagandaháborúja és pszichológiai műveletei (módszerek, témák, illetve ezek fogadtatása);
- a helyi média helye, szerepe és lehetőségei a konfliktusban;
- tűzszüneti határidők és a tűzszünet vonala (ha van ilyen), politikai és katonai vitás kérdések;
- a veszélyeztetett lakosság (kisebbségek, külföldiek, fogvatartottak, nyomorékok) helyzete és elhelyezkedése;
- külföldi résztvevők helyzete (NGO-k, üzletemberek, diplomaták).

2.3. Harcászati igények

A harcászati felderítési igények a feladatra kijelölt katonai alakulat szintjén a művelet idején jelentkeznek. A harcászati szintű parancsnokoknak és tőrzsüknek természetesen ismerniük kell a hadműveleti és hadászati szintű felderítési adatokat is.

A harcászati szintű felderítési igények összegzése:

- a hadviselő felek elhelyezkedése, ezek fegyverzete, aknamezők helye, műszaki akadályok és ellenőrző pontok elhelyezése;
- a védendő emberek, útvonalak, települések, a járőrútvonalak adatai;
- a helyi gazdaságra, feketekereskedelemre, fegyverkereskedelemre vonatkozó információk;
- a helyi erőviszonyok, családi és klánviszonyok;
- a felsoroltakban bekövetkező változások, illetve egyéb zavart keltő tényezők.

A békefenntartás hírszerzési követelményei

	Hadászati	Hadműveleti	Harcászati
Döntéshozó	ENSZ-főtitkár, a NATO, AÁSZ, illetve egyéb szervezetek különmegbízottja.	Misszióvezetés (az ENSZ-főtitkár különmegbízottja, az intervencióerők parancsnoka, stb.).	Hadszintéri zászlóalj- és egységparancsnok.
Főbb célok	Tartós béke, a felek megbékítése.	A misszió mandátumának kiteljesítése.	A kijelölt feladatok végrehajtása, illetve a helyi incidensek nagyobb válságba torkolásának megelőzése.
Területi lefedettség	A misszió egész területe, valamint az érintett és a konfliktusba bonyolódott szomszédos államok.	A misszió teljes területe (szokás szerint a fogadó állammal megkötött egyezmény az ENSZ-misszió mandátumáról (Status of Mission Agreement)).	A helyi térség és a bevetett alakulat műveleti felelősségi körzete.
A legfontosabb főszereplők, akikkel kapcsolatot kell tartani	Párt- és politikai vezetők, fő tárgyaló partnerek.	Pártvezetők és helyi parancsnokok.	Helyi parancsnokok és bármely hadúr, vagy veszélyes személy.
Fenyegetések beazonosítása és értékelése (a lehetséges lobbaspontok)	Az általános célokat, a misszió mandátumát és a békefenntartás biztonságát fenyegető veszélyek.	A misszió mandátumát és a békefenntartás biztonságát fenyegető veszélyek.	A szorosan vett mandátumot és a békefenntartók biztonságát fenyegető veszélyek.
A főszereplők szándékai és motivációjuk	A vezetők háborúval elérendő céljai, amelyek cselekedeteiket egyoldalúan vezérlik, szemben a kompromisszumra való hajlammal, tárgyalási célokkal és megbízhatósággal.	A katonai nyomásgyakorlással és az egyezmény megsértésével élni kívánó felek, a tárgyalások befolyásolása és/vagy területszerzés céljából.	A helyi parancsnok és feljebbvalói közötti kapcsolatok, illetve a tűzszünethez való viszonyuk.
A szembenálló felek képességei	A szembenálló felek teljes ereje és erőforrásai (beleértve finanszírozási és hatalmon maradási lehetőségeiket).	A szembenálló erők és fegyverek megoszlása, logisztikai támogató struktúrájuk, fegyelmi helyzetük.	A csapatok és fegyverek elhelyezkedése és mozgása, helyi békekezdeményezések szétrombolására való képességük.
A konfliktus története	Nagyvonalakban (eredet és kialakulás) a vezetők és a lakosság álláspontja.	A kulcsfontosságú vezetők viselkedése.	A szembenállás és ellenségeskedés foka és a helyi harcok.
Külső támogatók (fegyverek, pénz és politikai támogatás)	A szembenállókat támogató országok, szervezetek és vezető személyiségek.	Kulcsfontosságú közvetítő személyek helyzete, a kijátszás és a fedés általános módozatai.	Csempészési módszerek és útvonalak (mindkét irányban).

	Hadászati	Hadműveleti	Harcászati
Tűzszüneti vonalak és tervek	A hadászati helyzetre vonatkozó főbb álláspontok.	Pontosan feltérképezett tűzszüneti vonalak, etnikai megosztások.	Védelemre alkalmas helyek (megközelítőleg 10 méteres, vagy ennél pontosabb helymeghatározással) az utak dombok, épületek, stb. közelében.
Missziótervezési adatok	Haderő-infrastruktúra nagyvonalakban (logisztika, távközlés és műszaki támogatás).	Részletes adatok a haderőstruktúráról és a műveletekről, a kikötőkről, a repülőterekről, a kontingensek szakértőiről stb.	Részletes ismeretek a személyi állományról, a rendelkezésre álló fegyverekről és járművekről (beleértve a javítás-karbantartást) és a szállítási útvonalakról
Földrajzi megfontolások	A regionális földrajz és politika kapcsolatai (a leglényegesebb befolyásoló tényezők).	A legfontosabb főútvonalak, városok, meglepetésszerű és gerillatámadásokra alkalmas helyek és védekezésre alkalmas terepszakaszok helyei.	Különleges ellenőrző-áteresztő pontok, járőrútvonalak, helyi védett terepszakaszok és lehetséges védett pontok.
Megerősítő információ	Az egyik fél lehetséges kitérései az egyezmény jelentős megszegése révén.	Az egyik fél hajlama a csábításra és a másik fél hajlama a túlzott reakcióra.	Különleges akciók (például ki lö először).

3. A felderítési adatok forrásai és az adatszerzés módszerei

A béketámogató műveletek felderítő biztosításának megváltozása két tényezővel hozható összefüggésbe: a hidegháború megszűnésével és az információs forradalommal. Az említett két tényező kedvező alakulása olyan széles forráslehetőséget és módszereket kínál, amelyeket korábban a békefenntartók nem, vagy csak korlátozott mértékben használhattak. Ahogyan átfedések jelentkeznek a hadászati, hadműveleti és harcászati szintű felderítési igényekben, ugyanúgy átfedések lehetnek a felhasználható források és módszerek tekintetében is.

3.1. Hadászati források és módszerek

Nyílt források (OSINT)

Hadászati szinten a nyílt források rendkívül gazdag lehetőséget kínálnak. Ide tartoznak az elektronikus és nyomtatott médiaforrások, az Internet, a hírügynökségek, a válságelemző intézetek kiadványai, a médiaelemző csoportok kiadványai, az NGO-k kiadványai (különös tekintettel a fejlesztési, illetve az emberjogi csoportok publikációira). A média figyelemmel kísérése két hasznos lehetőséget biztosít: adatgyűjtést a trendelemzéshez, amely előrejelzi a válság alakulását, illetve amely a fontosabb eseményekről azonnali tájékoztatást ad („breaking news”). Más nyílt források az adott országra vonatkozó információkat szolgáltatnak a műveletek megtervezéséhez. Igen fontos azonban az információk

ellenőrzése, hiszen gyakran találkozunk nem megbízható forrásból származó adatokkal. Sajátos problémát jelenthet az információbőséggel együtt jelentkező relatív ismerethiány. Ez felveti annak szükségességét, hogy mielőtt az OSINT-adatokat a döntéshozók elé terjesztjük, azokat össze kell vetni más forrásokból szerzett adatokkal.

Diplomáciai források

A diplomáciai források közül elsősorban a külügyminisztériumoknak az adott országban működő külképviseletei által készített jelentései emelhetők ki, de igen fontosak lehetnek a környező országokban működő külképviseletek jelentései is. A békeműveletek felderítő támogatása szempontjából a diplomáciai források közé soroljuk az ENSZ-et és ennek háttérintézményeit, ügynökségeit is, különös tekintettel a DHA-ra (Department of Humanitarian Affairs), az UNHCR-re (High Commissioner for Refugees) stb. Diplomáciai forrásnak számítanak továbbá a regionális szervezetek (NATO, ASEAN, (Association for South East Asian Nations), OAS (Organization of American States), OAU (Organization of African Unity). A NATO, tekintettel az információk megosztására és többéves tapasztalatára, különösen fontos szereppel bír. Az OSINT-adatokhoz hasonlóan itt is meg kell említeni a politikai és gazdasági eltérő érdekek miatt jelentkező, esetenként lényeges ellentmondásokat.

HUMINT-források

HUMINT-forrásként elsősorban a menekültek, az NGO-k helyszínen tapasztalatokat szerzett tagjai, a médiumok tudósítói, békekutató intézetek tagjai jöhetnek számításba. A menekültek elsőkézből származó részletes adatokkal tudnak szolgálni az eseményekről, az emberekről és a konkrét helyzetről. Az információk értékelésekor azonban figyelembe kell venni, hogy egyes emberek adatai túlzóak, esetleg propagandajellegűek lehetnek. A sajtótudósítóknál lényeges szempont, hogy mióta szolgálnak az országban és milyen mély ismeretekkel rendelkeznek. Az NGO-k képviselői gyakran nem hajlandók beszélgetést folytatni a békefenntartókkal, nehogy kockáztassák a helyiekkel kialakult jó viszonyukat. A jelzett problémák arra engednek következtetni, hogy a HUMINT-források által szolgáltatott adatokkal óvatosan kell bánni, azokat más forrásokból származó adatokkal is össze kell vetni.

Technikai eszközök által biztosított információk

A technikai eszközökkel történő adatszerzés a tereptől, az időjárástól, a konfliktus természetétől, a hadviselők technikai képességétől és az alkalmazott eszközök minőségétől függ. Ez egyben a legköltségesebb adatszerző módszer is. A békefenntartó műveletekben leggyakrabban alkalmazott technikai módszer az IMINT (Imagery Intelligence) és a SIGINT (Signals Intelligence).

IMINT (képelemző hírszerzés)

A műholdakról, repülőgépekről, pilótanélküli repülőeszközökről, hajófedélzeti rendszerekről szerzett képek jó lehetőséget biztosítanak nagyobb létesítmények, épületek, embercsoportok és járművek, valamint célok azonosításához, továbbá térképek felfrissítéséhez. Ilyen lehetőségekkel csak néhány nagyhatalom rendelkezik, de ma már számos magáncég is kínálja szolgáltatásait

ezen a területen. Az IMINT technikai korlátai a következők: az időjárás, az érzékelő berendezés képessége, a rendelkezésre álló repülőeszközök mennyisége, illetve azon eltérő szabályozások, amelyek megakadályozhatják a képi információ nemzetek közötti megosztását.

SIGINT

A magas szintű hadászati, politikai, diplomáciai és katonai kommunikációs rendszerek figyelése betekintést enged a hadviselő felek szándékaiba. Segítséget nyújthat harmadik félnek a rendezést célzó tárgyalásokhoz annak megismerésében, hogy a felek mit hajlandóak és mit nem hajlandóak elfogadni. A módszer alkalmazási lehetősége a hadviselő felek által használt eszközöktől függ. A SIGINT esetében azonban az IMINT-nél is szigorúbb korlátozások vonatkoznak az adatok másokkal való megosztására. A képelemzéstől eltérően a lehallgatott adatok kiszivárogtatása rendkívül veszélyes következményekkel járhat.

Személyes felderítés (HUMINT)

Az említett források hasznosításán kívül a parancsnokoknak (törzseiknek) lehetőségük van helyszíni felderítés végrehajtására, hogy ellenőrizzék, mi mond ellent eddigi ismereteiknek, illetve mi támasztja alá más forrásból származó információikat.

3.2. Hadműveleti források és módszerek

A békefenntartó erők műveleti területen tartózkodása során a már korábban meglévő, valamint az új források és módszerek különbözőképpen érvényesülnek. Jó előkészítés esetén kevésbé van szükség a válság társadalmi és politikai hátterének elemzésére, fontos viszont azoknak a helyi változásoknak a figyelemmel kísérése, amelyek befolyásolhatják a konkrét műveleteket. Így a diplomáciai források és az OSINT-információk (különösen a helyiek) fontosak lehetnek a műveleti tervezéshez.

Egyéb források lehetnek:

HUMINT

Elsődleges forrásnak számítanak a helyi lakosság és a helyi vezetők. Helyismeretük növeli a műveletben részt vevők tájékozottságát a politikai, katonai, biztonsági és humanitárius helyzetéről, továbbá a műveletet befolyásoló körülményekről (élelmiszer és víztartalékok, infrastruktúra stb.). Értékes források lehetnek az NGO-k, de a már említett aggodalmak miatt szükségessé válhat, hogy semleges területen (például az országon kívül) találkozzunk velük.

Technikai eszközök

Az IMINT kiváló lehetőséget biztosít a tűzszüneti és elválasztó zónák, a csapatösszevonási területek, a fegyverbegyűjtő helyek megfigyelésére, a tömegsírok és aknamezők, az elűzött lakosság csoportjai elhelyezkedésének meghatározására. A SIGINT jelezheti az összetűzéseket, hozzájárulva ezzel megelőzésükhöz. Jelezheti továbbá a szembenálló felek megváltozott elhelyezési és egyéb adatait. Kedvező esetben segítheti a szökevények és háborús bűnösök tartózkodási helyének meghatározását. A SIGINT-erőket területen kívül is elhelyezhetjük, csökkentve ezzel az ellenintézkedések lehetőségét.

Különleges erők

Ha jól képzettek és elegendő ország-, illetve nyelvismerettel rendelkeznek, számos hasznos hírszerzési feladatot láthatnak el. Legfőbb értékük, hogy követik a HUMINT és a technikai eszközök által szolgáltatott útmutatást (például szoros megfigyelés alá helyezik a háborús bűnösöket letartóztatásuk előtt, vagy jelentenek a károsodott hidak állapotáról). A lakossággal és az NGO-kal fenntartott közvetlen kapcsolatuk növeli a HUMINT-lehetőségeket. Ha hosszabb ideig vannak jelen az adott területen, megbízható informátorokra tehetnek szert a helyi lakosság köréből, bár ez bizonyos veszélyeket rejt magában mind az informátorra, mind a misszióra nézve.

3.3. Harcászati források és módszerek

A legtöbb, eddig tárgyalt módszer harcászati szinten is bizonyos értékekkel bír. A nyílt forrásoknak alig, vagy egyáltalán nincs hasznuk harcászati szinten, de például az IMINT által biztosított képek rendkívül hasznosak lehetnek, feltéve, ha azokat időben biztosítják. Az egyszerű katona, videokamerával felszerelve, részletes adatokat gyűjthet létfontosságú pontokról. Ezen a szinten szóba jöhetnek földi telepítésű felderítő radarok, mozgás- és hangérzékelők, éjjellátó és hőérzékelő eszközök. Mindezek azonban csak kiegészítik a békefenntartók által rutinszerűen alkalmazott adatszerző módszereket: a járőrözést, a megfigyelő pontokon ellátott szolgálatot, az ellenőrző-áteresztő pontokon folytatott tevékenységet, valamint az összekötői feladatokat. Ez utóbbi számos lehetőséget biztosít felderítési adatok megszerzésére. A tevékenység támogatásában a járőrözés is segíthet, különösen akkor, ha nem rövid időközönként történik az állomány váltása.

A békefenntartás hírszerzési forrásai és módszerei

FORRÁS/SZINT	HADÁSZATI	HADMŰVELETI	HARCÁSZATI
Nyílt források , hírek, tanulmányok, vélemények nyomtatás, rádió, TV és Internet útján	Nemzetközi/nemzeti média, kormányok, békekutató intézményetek, és nem kormányzati szervezetek	Nemzeti / regionális média, üzleti élet és nem kormányzati szervezetek	Regionális és helyi média és nem kormányzati szervezetek
Diplomáciai források	Követségi és attaséjelentések, nemzetközi szervezetek	Ugyanaz	Nincs adat
Emberi források (HUMINT)	Száműzöttek, menekültek, nem kormányzati szervezetek, média, utazók és szaktekintélyek	Politikai vezetés, ellenzéki csoportok, média, nem kormányzati szervezetek és ügynökségek	Helyi népszerűség és politikai frakciók, informátorok
Képalkotás	Műholdak, repülőgépek, pilótánélküli repülőeszközök, hajófedélzeti rendszerek és helyszíni megfigyelők	Ugyanazok a rendszerek	Pilótánélküli repülőeszközök, hordozható és rögzített video- és felvevő kamerák

FORRÁS/SZINT	HADÁSZATI	HADMŰVELETI	HARCÁSZATI
SIGINT	Nemzeti SIGINT-rendszerek (telepített, vagy mobil)	Ugyanolyan, illetve tábori rendszerek	Harcászati SIGINT-rendszerek távérzékelők és illetéktelen lehallgatás
Telepítést megelőző személyes felderítés	Misszió és magasabb egységparancsnokok, illetve törzsek (az országról, fővárosról és belépési pontokról)	Magasabb egység- és csapatparancsnokok, illetve törzsek (kulcsfontosságú körzetekről, városokról, támaszpontokról és utakról)	Egységparancsnokok és törzsek (a harcászati felelősségi körzetről)
Különleges Hadviselési Erők	Hadászati információgyűjtés	Kapcsolattartás, lakossági kapcsolatok és informátorok	Rejtett megfigyelés és célpont azonosítás
Járőrözés	Nincs adat	Nincs adat	Gyalogos és gépesített járőr, lakossági kapcsolattartás a harcászati felelősségi körzet területén
Megfigyelő posztok	Nincs adat	Nincs adat	A harcászati felelősségi körzet területén
Összekötő tisztek	Nincs adat	A nemzeti kormányokkal és fegyveres erőkkel, békefenntartó kontingensekkel, nemzeti és nemzetközi rendőri erőkkel, polgári-katonai együttműködéssel, frakciókkal, illetve ezek között	Helyi politikai vezetőkkel, frakciókkal, ellenzékkel, helyi és nemzetközi katonai és rendőri erőkkel, polgári-katonai együttműködéssel és nem kormányzati szervezetekkel
Ellenőrző-áteresztő pontok	Nincs adat	Nincs adat	A harcászati felelősségi körzet területén

4. A HUMINT lehetőségei, feladatai és alkalmazási gyakorlata a béketámogató műveletekben

A béketámogató műveletekben a műveleti területen emberi erőkkel folytatott felderítés a legfontosabb adatszerzési módszer, ezért fontosnak tartom alaposabb elemzését. Céлом annak érzékeltetése, hogy a békefenntartó műveletekben a NIC (Nemzeti Hírszerző Sejt) működtetése csak akkor eredményes, ha rendelkezik saját felderítő erőkkel is. Saját erők alkalmazásának lehetősége természetesen függ a mandátumtól, hiszen a nyilvánvalóan önálló felelősségi körzettel (sávval, szektorral) rendelkező erők lényegesen nagyobb lehetőséggel rendelkeznek, mint például egy parancsnokság őrzés-védelmét ellátó katonai szervezet. Az emberi erőkkel folytatott felderítés képes a legjobban hozzájárulni a hadviselő felek megismeréséhez, továbbá hatékonyan kiegészítheti a technikai eszközökkel szerzett adatokat. A műveleti döntések meghozatalához a békefenntartó erők parancsnokainak a következő adatokra van feltétlenül szükségük:

- a belső harcokban részt vevő erők helyzete;
- mozgási szabadság;
- helyi gazdaság, önkormányzatok és erőszakszervezetek állapota;
- menekültek helyzete;
- a lakosság hozzáállása a konfliktushoz, elvárásai a békefenntartó erőkkel szemben;
- a háborús bűnösök helyzete, tartózkodási helye.

4.1. A HUMINT-ba bevonható erők

- nem felderítő (hírszerző) állomány. Minden olyan békefenntartásban részt vevő személy potenciális adatszerző, aki kapcsolatba kerülhet a helyi lakossággal. Járőrök, megfigyelő pontokon szolgáló, menetoszlopokban haladó katonák képesek a HUMINT-feladatok teljesítéséhez hozzájárulni;
- felderítő (hírszerző) állomány, amely a HUMINT-feladatok teljesítéséhez a NIC-ekben adatszerzőként, adatnyilvántartóként, elemzőként és egyéb szakfeladatok teljesítésével járul hozzá.

A HUMINT előnyei:

- képes az ellenséges szándékok, incidensek előrejelzésére;
- a lakosság támogatását kihasználva jelzi az ellenséges személyek, frakciók, csoportok olyan szándékait, amelyek hatással vannak a békefenntartó erők alkalmazására, illetve azok biztonságára;
- helyi szinten felfedi a politikai, gazdasági és katonai erők kulcsfiguráinak egymáshoz való viszonyát;
- jelezheti a saját, illetve a szövetséges erők ellen alkalmazott ellenséges HUMINT-tevékenységet.

A HUMINT korlátai:

- az adatszerzés, értékelés és egyes információk ellenőrzése viszonylag hosszú időt vesz igénybe, amelynek eredményeként az adat használhatatlanná válik;
- bizonytalan az adatgyűjtés;
- az információk összevonása és a felhasználókhöz történő eljuttatása gyakran nehézkes, időigényes vagy nem megvalósítható;
- a források megbízhatóságának ellenőrzése időnként nehézkes;
- a módszer alkalmazása felfedhető és hatással lehetnek rá az ellenséges pszichológiai műveletek.

A HUMINT-adatok gyűjtésének alapja, hogy az adatszerzők ismerik a terepet, az embereket, az infrastruktúrát és képesek észlelni a változásokat. Természetesen az a legjobb, ha meg tudják állapítani a változások okát is. A felderítésben részt vevőket meg kell tanítani arra, hogy az alábbi körülményekkel legyenek tisztában:

- a fegyveres erők (frakciók), aknák, potenciális veszélyforrások helye;
- házak, épületek, közművek állapota (tetők, nyílászárók, világítás, víz, csatorna, utak, hidak, legelők, állatállomány);
- infrastruktúra helyzete (szervizek, üzletek);
- a lakosság állapota (létszám, életkorkor és nem szerinti megoszlás, egészségügyi helyzet, ruházat, napi tevékenység, vezetők tevékenysége, illetve a jelzettekkel kapcsolatos változások. A leírtakból kitűnik, hogy az információk gyűjtése elsősorban a nem felderítő szakállomány (főleg a járőrök) feladata.

4.2. A járőrök felkészítése az adatgyűjtési feladatokra

A parancsnokoknak a gyalogos vagy járművel közlekedő járőrök esetén az alábbi tényezőkre kell figyelniük a felkészítés során:

- a járőrparancsnokok alapvető munkaokmánya a Felderítési Igények Terve. A tervet szektorokra bontva dolgozza ki az irányító szervezet. A terv az igényeknek megfelelően változhat, kiegészülhet speciális igényekkel. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján bevált módszer az események mátrixok formájában történő feldolgozása, amely segíti a felderítési feladatok megszabását is;
- a felderítési feladatok ismeretének birtokában jelöli ki a járőrparancsnok a menetvonalat és határozza meg a járőr tagjainak konkrét feladatát,
- a lehetséges fenyegetés ismeretében kerül sor a megfelelő jármű kiválasztására. Ezt mindig a külső körülmények határozzák meg, viszonylag békés körülmények között nem szükséges páncélozott szállítójárművekkel menni a város közepén végrehajtandó feladatra, ugyanakkor előfordulhat olyan helyzet, amikor kifejezetten szükség van az erő demonstrálására vagy a lakosság megnyugtatására;
- a járőr minden tagjával meg kell értetni a feladatot és az információk jelentőségét;
- hasznos lehet, ha a járőr megkapja a helyi vezetők fényképét;
- célszerű előre meghatározni, milyen képi adatokra van szükség. A meglepetések elkerülése érdekében fontos a fényképezőgép (videokamera) működésének ellenőrzése és kezelésének ismerete;
- bevált módszer olyan, gyakran feltehető kérdések előzetes összeállítása, amely segíti az adatgyűjtést;

- ha a járőr irányába a lakosság részéről már korábban különféle panaszokat fogalmaztak meg, célszerű ezek előzetes áttekintése, a válaszok megfogalmazása. Tilos olyan ígéreteket tenni, amelyeket nem tudunk megvalósítani;
- ha vannak tolmácsok, tájékoztatni kell őket arról, hogy milyen információkra van szükségünk, anélkül, hogy felfednénk a felderítési igényeket;
- a katonák közül ki kell jelölni azokat, akik beszélgetéseket folytatnak, illetve azokat, akik biztosító feladatot látnak el;
- ki kell jelölni azokat a katonákat, akik speciális információkat gyűjtenek (járműtípusok, rendszámok, emberekről adatok stb.);
- mindig legyen kéznél íróeszköz és papír.

4.3. A járőrök viselkedése

Figyeléssel vagy beszélgetéssel gyűjtött adatszerzés során a járőrt „adatszerző” és „biztosító” csoportra célszerű osztani. Az adatszerzők folytatják a beszélgetést, a biztosító csoport általában két főből áll (egyik általában a járőrparancsnok, másik a tolmács).

A biztosítók feladatai az alábbiak lehetnek:

- fenyegetések észlelése;
- az adatszerzők fizikai védelme;
- összeköttetés ellátása;
- járművek és felszerelés őrzése.

A biztosítók rendszerint videofelvételeket is készítenek. Gyakran igen jól felhasználhatók a „bámészkodókról”, illetve az elhaladó személyekről készített felvételek. A fényképezőgépek, videokamerák felhasználása során természetesen figyelembe kell venni a helyi szokásokat, nem szokványos tevékenységünkkel negatív reakciókat válthatunk ki.

Közeledés az emberekhez

A lakossággal történő kapcsolatfelvétel minden esetben a biztonsági helyzettől és a helyi szokásoktól függ. Az alábbi tényezőket fontos szem előtt tartani:

- ügyelni kell a megjelenésre és fellépésre. Sok országban a katonák, rendőrök fellépése félelmet kelt. Pozitív légkör, mosolygó és bizalomkeltő viselkedés hozzájárul a sikerhez. A „terminátor-szerű” fellépés inkább visszataszító, mint kapcsolatsegítő;
- a lakossághoz mindennapi környezetükben közeledjünk, az ettől eltérő fellépés gyanakvást kelthet;
- legyünk barátságosak és udvariasak, lehetőleg előre köszönjünk, köszönéskor fogjunk kezet, vegyük le a napszemüveget;

- ha rendelkezünk CIMIC- (polgári-katonai együttműködés), PSYOPS- (pszichológiai hadviselési műveletek) anyagokkal, ezeket a beszélgetés kezdetén adjuk át, ami lehetőséget kínál a társalgás megkezdésére;
- ha ismerjük a helyi nyelvet és nyelvjárást, éljünk ennek használatának a lehetőségével, mert növeli a bizalmat;
- tiszteljük a helyi speciális szokásokat, amelyek szerint nő nővel, férfi férfival beszélhet. Egyes iszlám országokban férfi egyáltalán nem szólíthat meg nőt utcán;
- ha a biztonsági előírások megengedik, a fegyvert a testünk mögött tartjuk, csökkentve ezzel a megfélemlítést. Bizonyos kultúrákban a pisztoly viselete rangot és státuszt jelent;
- fogadjunk el (kínáljunk) üdítő italokat, esetleg cigarettát;
- használjuk a személy nevét, rangját és a tisztelet kinyilvánításának egyéb formáit;
- nézzünk partnerünk szemébe;
- a humor segítheti az oldódást, éljünk ennek a lehetőségével;
- sport, játék, közös érdeklődés segít a kapcsolatfelvételben.

Az emberek „*megnyitásának*” két alapvető módja van: az egyik a hízelgés, a másik a bizonytalanság. A beszélgetés kezdetén az ilyen megközelítési módok variálása segítséget adhat. Néhány hasznos tanács:

- hivatkozunk a személy büszkeségére, önbecsülésére vagy kiemelkedő voltára, ez segíthet rávezetni a bennünket érdeklő témára;
- kérjük ki személyes véleményét. Ha éreztetjük az illetővel, hogy fontos a véleménye, akkor szívesebben tárgyal;
- tanúsítsunk kétkedő magatartást. Ezzel arra készítjük partnerünket, hogy részletekbe bocsátkozzon, illetve szabadon beszéljen. Vigyázzunk azonban, hogy kétkedésünk ne hogy bizalmatlanságnak tűnjön, ily módon a beszélgetés befejezését vonja maga után;
- iktassunk a beszélgetésbe tényeket, konkrét adatokat, ami a téma további kifejtésére ösztönzi beszélgetőtársunkat;
- legyünk őszinték és közvetlenek, ez a másik fél részéről is hasonló reakciót vált ki.

A beszélgetés folytatása

A kapcsolat felvételét követően a beszélgetést a bennünket érdeklő téma irányába kell terelni. Íme ennek néhány technikai formája:

- több információ megszerzése érdekében hiányos, bizonytalan és általános válaszokat adjunk;
- ha a válasz nem világos, kérjünk kiegészítő információt, például: „egyetértek, azonban mit ért konkrétan ez alatt?”;

- állítsunk be feltételezett helyzetet. Néhány ember szívesebben fejt ki véleményét feltételezett helyzetekről;
- kerüljük a katonai zsargont, különösen polgári személyek esetében;
- legyünk készek személyes véleményünk kifejtésére (például hobby, utazás, olvasás).

A kérdezés technikája

A kérdésfeltevés a társalgás megkezdésének és folytatásának legjobb módszere. A helyes kérdezés segít:

- az információ megszerzésében (van valami, amit tudnom kellene, átbeszélhetjük a témát még egyszer?);
- az emberek meggyőzésében (mit gondol?);
- elképzelések, ötletek átadásában (mit gondol erről?);
- egyének motiválásában (én ezt tenném, ön mit tenne?);
- problémák megoldásában (hogyan oldaná meg ezt a kérdést?);
- személyek érzelmeinek felidézésében (miért gondolja így?);
- együttműködés elérésében (tenne kivételt ebben az esetben?).

A kérdezés során mellőzzük az eldöntendő kérdést, törekedjünk a téma kifejtetésére a *mit, hogyan, miért* kérdőszók alkalmazásával.

A társalgás befejezése során ügyeljünk arra, hogy partnerünk pozitív érzésekkel távozzon. Ez segíti a későbbi találkozás létrejöttét is. Fejezzük ki reményünket újabb találkozás lehetőségére!

A járőrözést követő feladatok, tisztázandó kérdések:

- feljegyzések összehasonlítása (ha szükséges);
- személyek adatainak rögzítése;
- információ megszerzési helyének rögzítése;
- miről és miért akartak beszélni az emberek;
- féltek-e valakitől vagy valamitől, s ha igen, akkor miért;
- milyenek voltak a beszélgetés körülményei;
- mi változott a korábbi beszélgetés óta és miért;
- járőr véleménye a látottakról és a hallottakról.

Fontos a tapasztalatok írásbeli rögzítése, még akkor is, ha pillanatnyilag nem tűnik annak.

Tolmácsok alkalmazása

Az eredményekhez nyelvtudásra van szükség. Mivel a helyi nyelv ismerete a békefenntartók számára általában nehézséget okoz, elkerülhetetlen tolmácsok alkalmazása. Ezek többnyire helyi állampolgárok, akiket feladatukra fel kell készíteni. Első alkalommal való találkozáskor célszerű közölni a tolmáccsal az elvárásokat. A tolmács fordítson le mindent, ismertessük meg előre a feladatával, és ne feledkezzünk el arról, hogy a tárgyalást nem a tolmács vezeti.

A járőrök által összegyűjtött adatokat a század HUMINT-menedzsere – aki egy HUMINT-kiképzést kapott rangidős tiszt vagy tiszthelyettes – kapja meg. Feladata az alábbiakban összegezhető:

- megtartja az eligazításokat, összegzi a járőrök jelentéseit;
- az összegyűjtött, első szinten értékelt vagy nem értékelt információkat továbbítja a zászlóalj (harccsoport) felé;
- összesíti a századszintű felderítési igényeket;
- vezeti és bővíti az „Általános kérdésekre adott válaszok” című munkaokmányt;
- tájékoztatja a kimenő járőröket a legfrissebb médiainformációkról;
- vezeti az adatok nyilvántartását.

A századoktól az információ a zászlóalj vagy a harccsoport HUMINT-részlegéhez kerül, ahol ezeket összesítik, elemzik és elkészítik a helyzetelemzést (SITREP), illetve kapcsolatot tartanak a békefenntartó szervezet J-2 részlegével. A műveleti területen ez a legmagasabb szint, ahol a különböző forrásokból származó információk összefutnak. Itt elemzik és értékelik azokat, majd jelentik a parancsnoknak, illetve a szakmai irányító szervezeteknek. Megszűrik a fentről és lentől kapott adatokat, tanácsokat adnak és eligazítják az alárendeltek.

5. Következtetések

Az elmúlt évtizedben a kontinenseken kialakult konfliktusok jelentős mértékben megváltoztatták a békefenntartó műveletek természetét, jellegét és feladatait. A 90-es évek második felében átalakult azon konfliktusok jellege, amelyekben békefenntartók kerültek bevetésre. A békefenntartás és a békekikényszerítés olyan gyökeresen eltérő körülmények között folyik, amelyhez a felderítésnek is alkalmazkodnia kell. Alapszabályként rögzíthető, hogy nincs két egyforma konfliktus. A békeműveletek nem hozhatnak eredményt akkor, ha nem értjük meg a konfliktus lényegét az aktuális helyzet minden szintjén. Az adatgyűjtőknek és azok elemzőinek egyaránt paradigmaváltáson kell átesniük, hogy a nem hagyományos (azaz politikai) és a szokásos (katonai) hírszerzési követelményekre orientálódjanak. Korunk békefenntartó műveletei tervezőinek és végrehajtóinak a következő tényezőkkel kell számolniuk:

- a felderítés (hírszerzés) központi szerepet játszik a hatékony békefenntartásban, s olyan konfliktuskezelési eszköz, amely alkalmas az erők megsokszorozására, az élet megmentésére. Ebből adódóan a hírszerzésre a műveletek tervezésének kezdetétől különös gondot kell fordítani. Elmulasztása esetén keserű tapasztalatokra számíthat a nemzetközi közösség;
- minden békefenntartó egyben adatszerző, minden kapcsolat hírforrás. Az információszerzés és -jelentés a csapatok, a rendőrség és a megfigyelők alapfeladata kell, hogy legyen. Ők a misszió parancsnokának és a misszióért felelős politikai vezetésnek a szemei és a fülei;
- a misszió parancsnokának és a missziót működtető szervezetnek egyértelműen meg kell határozniuk felderítési igényüket. Ezek az igények elsősorban politikai és nem katonai természetűek;
- a békefenntartóknak tájékozottnak kell lenniük a felderítési igényekről, ismerniük kell az adott ország területét, politikáját, kultúráját, a konfliktus természetét és lehetőség szerint az ország nyelvét is;
- a felderítési (hírszerzési) adatok gyűjtésének és elemzésének együtt kell járnia a különféle források adatainak összevonásával. A képességek szétforgácsolása a hatékonyság rovására megy.

Hadászati szinten – különös tekintettel a tervezés és a felkészülés időszakára – a nyílt források a leghasznosabbak. Harcászati szinten a HUMINT eredményesebb. A járőrözés, a megfigyelés, a lakossági kapcsolattartás a békefenntartók alapvető adatszerzési módszerei. Módszertől függetlenül azonban minden forrás megerősítésre és ellenőrzésre szorul.

Nemzetközi tapasztalatok megerősítették, hogy a kisméretarányú térképek és a képanyagok nélkülözhetetlenek.

A békefenntartó műveletek hírszerzési feladatainak teljesítése időigényes és költséges, azonban a jól felkészített állomány, a források és a változatos módszerek meghozzák az eredményt. Mégpedig a befektetett költségekkel arányosan.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- **Dr. David A. Charters**
Intelligence support for post-modernist peacekeeping
- The Army Lessons Learned Centre
Vol. 8 No1 June 2001
<http://www.army.dnd.ca/allc>
- Az International Intelligence Directors' Course-on hallott előadás vázlata
(Chicksands, 2002. június)

I.

A logikus következtetés (egyik) alapesete a feltételes szillogizmus:

(1)

$$\frac{\text{Ha A, akkor B}}{\text{A}} \\ \text{B}$$

A vonal fölötti két kijelentés (premissza) a vonal alatti kijelentés (konklúzió) előfeltételét képezi. Együtt elégségesek ahhoz, hogy B igaz legyen (B pedig – ebben a logikai struktúrában – szükséges ahhoz, hogy ők ketten együtt igazak legyenek). Ha csak az első előfeltételről van információ („Ha A, akkor B”), magától értetődően feltételezem, hogy ha a második premissza is igaz, akkor a következmény is igaz. Azaz igaz a következő tautológia is:

(2)

$$\frac{\text{Ha A, akkor B}}{\text{Ha A, akkor B}}$$

Az (1)-ről a (2)-re való átmenetet a logikában „exportációnak” hívják.

(2) vitathatatlan, de nem tűnik olyan nagy felfedezésnek, hogy erre alapozzuk a logikai következtetés tanát. A második struktúra az elsőhöz képest bizonyos értelemben „degenerált”. Milyen értelemben?

Általában véve a következtetés struktúrája aszimmetrikus. Más a premissza, és más a konklúzió szerepe. Az igazságfüggvények oldaláról nézve a premissza előfeltevés („assumption”), azaz csak önmagától függ, mégpedig a következőképpen: „*Ha igaz, akkor (szükségszerűen) igaz; és ha nem igaz, akkor (szükségszerűen) nem igaz*”. Szemben például a paradox érveléssel, amelynek premisszája, ha igaz, akkor (szükségszerűen) hamis, és ha hamis, akkor (szükségszerűen) igaz. A konklúzió viszont nem magától, hanem a premissza-együttestől függ, oly módon, hogy: „*ha a premissza-együttes igaz, akkor a konklúzió is szükségszerűen igaznak kell lennie, más esetben igazság-értéke határozatlan*.” A második formula degeneráltsága már itt tetten érhető: a következmény megegyezik az előfeltevéssel, azaz önmagától függ, nem valami mástól. Az aszimmetrikus struktúrából szimmetrikus lett. Valójában eltűnt a következmény, csak egy premissza van, ami saját magából következik és önmagával ekvivalens. **Az (1) és a (2) tehát nem egyenértékű, logikailag nem csereszabatos.**

A logikában mégis tartja magát az a tévhit, hogy minden érvényes következtetés tautológia (és fordítva). A tautológia azonban – vagy legalábbis annak triviális, közvetlenül belátható válfaja, mint például (2) – már csak azért is degenerált, mert semmitmondó, azaz nem tartalmaz (új) információt. Márpedig a következtetés lényegéhez hozzátartozik, hogy az ismert adatokból logikai úton új információkhoz jut el.

Az (1) formulában szereplő változók értelmezési tartományát A és B lehetséges értékeinek kombinációi képezik. *A teljes informálatlanság állapotában mind A, mind B tényleges értéke kérdéses.* Az első premissza („Ha A, akkor B”) még csak feltételes információt közöl. A második premissza (A) már felel az egyik kérdésre („A vagy nem A?”), míg a két premissza viszonyításából nyert konklúzió új információt közöl, mert a „B?” kérdésre is válaszol. A (2) formulából viszont minden hasznos információ kiveszett. A „valódi” következtetés a tautológiát (például „A vagy nem A”, illetve „B vagy nem B”) megszüntetve növeli az információt, a „degenerált” gondolatmenet az információt tautológiává semlegesíti – például úgy, hogy (1)-ből „kilopja” A-t (ezzel elveszti B-t is) és (2)-t csinál belőle.

Gyenge az alábbi következtetés is:

(3)

$$\frac{A \text{ és } B}{A}$$

Ugyanis természetesen igaz

$$\frac{A \text{ és } B}{B}, \text{ illetve } \frac{A \text{ és } B}{A, B} \text{ is,}$$

amiből viszont „A és B”-re vissza lehet következtetni, tehát végső soron az

$$\frac{A \text{ és } B}{A \text{ és } B}$$

következtetéshez jutunk, ami nem nagy szám.

$$\frac{A \text{ és } B}{A}$$

következtetésben viszont B felesleges, redundáns, nem igazi premissza, mert a konklúzió nem függ tőle (akár az ellenkezője, $\sim B$ is lehetne). Valójában tehát itt az

$$\frac{A}{A}$$

következtetéssel állunk szemben, ami triviálisan tautologikus, és az eredeti premisszához képest semmi új információt nem tartalmaz. Sőt, „elsikkasztja” B-t! Ez megengedhető, ha valamilyen szempontból B nem lényeges, de mi van, ha később mégis azzá válik? (Egyáltalán: kezelni tudja a logika a lényeges/lényegtelen problematikáját?)

Az eddigiek összefoglalásaként szögezzük le, hogy ha a logikát valamire használni is akarjuk, akkor az érvényes következtetés klasszikus fogalmát szigorítanunk kell néhány kikötéssel. A premisszáknak olyan előfeltételeknek kell lenniük, amelyek igazságértéke csak saját magától függ, a konklúzió viszont saját magán kívül **szükségyszerűen függ valami mástól**, mégpedig a premissza-együtttestől is. Ugyancsak követelmény, hogy a konklúzióval kiegészített

premisszákból álló kijelentés-halmaz több információt tartalmazzon, mint az előfeltevések külön-külön vett információtartalmának összege. Az olyan érvelés, amely (következményében) nem tartalmaz (új) információt – mint például a triviális tautológia, vagy az irreleváns premisszákra alapozott, redundáns szillogizmus – „degenerált”.

A tautológia nem „önmagában” degenerált, hanem csak mint konklúzió, azaz a következmény szerepében. Premisszaként azonban természetesen elfogadható, sőt minden logikai következtetés általánosan érvényes igazságokból indul ki. A következményfogalom „gyenge” értelmezése azonban az érvelést annak lényegétől, az új információk feltárásától fosztja meg.

A gyengesség még szembetűnőbb az alábbi (helyesnek tartott) séma esetében:

$$(4) \quad \frac{A}{A \vee B}$$

Természetesen a konklúzió lehetne $A \vee \sim B$ is, azaz

$$(5) \quad \frac{A}{(A \vee B) \& (A \vee \sim B)}$$

A konklúzió tehát $A \& (B \vee \sim B)$, azaz $A \& 1 = A$ alakra hozható, tehát itt is egy semmitmondó

$$\frac{A}{A}$$

következtetéssel állunk szemben.

Ha $A \vee B$ -t úgy értelmezzük, hogy $B \& \sim A$ is lehetséges (amire a logikusok hajlamosak), akkor A -ból $A \vee B$ -re következtetni önellentmondás. A -ból $A \vee B$ -re (egyidejűleg $A \vee \sim B$ -re) következtetni mindenképpen „természetellenes”, mert A több információt tartalmaz, mint $A \vee B$, illetve $A \vee \sim B$. $B \vee \sim B$ -re pedig felesleges A -ból következtetni, mert az tautológia, azaz magától értetődő, A -nak tehát itt nincs semmi szerepe. „ A ” itt egyszerűen fölösleges. Fordítva, azaz $A \vee B$ -ből már érdemes lenne A -ra következtetni, kiegészítő premisszára vonatkozó információ ($\sim B$) birtokában.

A helyes érvelés szigorú definíciójában lényeges, hogy a premisszák igazsága esetén egy tőlük különböző, **másik** kijelentés (a következmény) igazsága legyen szükségszerű. A „másik”, a kiinduló premisszához képest újat, azaz **információhordozó** állítást jelöl. Ha ez az új nem áll (a következmény-relációval jellemezhető) meghatározott kapcsolatban a megelőző kijelentésekkel, akkor látszólag ugyan hordozhat információt, de logikai értelemben maga is csak feltevés lehet. „**Valódi**” információt csak a **logikailag megalapozott objektív állítás, az „asszertorikus” (tényközlő) kijelentés hordoz, a szigorú értelemben vett következmény szerepében.** Sem a feltevés, sem a tautológia nem ilyen.

Az eddigiekből következően a hírszerzés logikája (az „intelligens” logika) nem azonos a formális logikával. Az intelligens logika az érvelés (következtetés) formális szerkezete és a világ tényei között teremt szükségszerű kapcsolatot. Azaz nem a valóságtól elvonatkoztatott, absztrakt tudományág, hanem **ismeretelméleti** (episztemikus) logika, amely az objektív tudás (logikai) feltételeit vizsgálja.

II.

Külön kérdés, hogy mi a helyzet akkor, ha az előfeltevések egymásnak ellent mondanak.

A klasszikus logika válasza az, hogy ellentmondó premisszákból bármi következhet, például:

$$\frac{A \& \sim A}{B}$$

Csak hogy ezen az alapon igaz az is, hogy

$$\frac{A \& \sim A}{\sim B}$$

amiből viszont *reductio ad absurdum* révén következik, hogy nem igaz a kiinduló feltételezés (amit eddig is tudunk): 'A&~A'=0. Ez az önellentmondásból következtetés egyetlen lehetséges (bár degenerált) esete, amely – ebben az egyszerű formájában – semmi új információt nem tartalmaz. A premissza, mint előfeltevés, tehát egyrészt valóban csak önmagától függ, de ez a függés a szigorúan vett érvényes érvelés esetén meghatározott: ha igaz, akkor igaz, és ha nem igaz, akkor nem igaz, vagyis önmagával ekvivalens, nem pedig paradox, önellentmondó.

Az ellentmondásos premissza-együttes egyetlen lehetséges esetre zsugorítja a következtetés lehetőségeit (szabadságfokát), mégpedig arra, hogy önmagára (az ellentmondásra) következtessünk vissza – szemben a „normális” esettel, amikor a premissza-együttes ellentmondás-mentességének megállapítása még nyitva hagyja a lehetőséget a következtetés útján történő információszerzés (a lehetőségek szűkítése) számára. Ellentmondásból ellentmondásra következtetni vérszegény (információszegény) tautológia.

Ez azonban csak akkor áll fenn, ha „előre” tudtuk, hogy ellentmondásból indulunk ki, azaz, ha „szándékosan” követtük el a logikai illemszabály-sértést. Ha a kiinduló feltevésekből (nem triviális) logikai úton vezettük le ellentmondásosságukat, akkor természetesen új és hasznos információt nyertünk a kijelentés-halmaz logikai struktúrájáról. Íme egy újabb adalék arról, hogy a logika és az ismeretelmélet (illetve információelmélet) összefüggése – kicsit „pongyolább”, de érhetőbb megfogalmazásban a „Ki mit tud?” kérdése – nagyon is fontos logikai szempontból. Bizonyos értelemben minden logika (minden érvelés) episztemikus (ismeretelméleti) sajátossággal bír, de különösen igaz ez a hírszerzés logikájára.

III.

Ebben a tanulmányban az „intelligens” logika témaköréhez térek vissza.¹ Kutatási célom a klasszikus logika törvényeinek átfogalmazása úgy, hogy egyrészt kiküszöbölhetővé váljanak az úgynevezett „patologikus” esetek,² másrészt a következtetés menetének lépésenkénti leírása révén táruljon fel a tudásbővítés folyamata. Egy ilyen logika gyakorlati alkalmazása az információszerzés és feldolgozás különböző területein – például a felderítésben is – előnyös lehet.

A modern teoretikus megközelítés többfajta, részben egymásra épülő formális logikai diszciplínát ismer el (extenzív-intenzív, nullad-, első- és magasabb rendű logikák stb.). A gyakorlatban természetes módon használt informális logikában az effajta megkülönböztetés jórészt érvényét veszti. A mindennapi életben inkább induktív, tapasztalati – logikai értelemben rendkívül gyenge érvényességű, a túléléshez mégis elegendő minőségű – következtetéseket vonunk le. A klasszikus deduktív (formális) logika elmélete, mint közismereti műveltség, a legtöbb ember számára véget ér valahol a nullad- és elsőrendű extenzív logika határán, ide értve az elemi kijelentések közti logikai viszonyok felismerését, az alany-állítmány reláció értelmezését, a minden vagy semmi-típusú megközelítéseket, az egzisztenciális kérdésfeltevéseket, és az „arisztotelészi” kategorikus szillogizmusokat. Ezeket a fogalmakat és „szabályokat” intuitív módon sajátítjuk el és több-kevesebb sikerrel alkalmazzuk, anélkül, hogy a mögöttük meghúzódó mélyebb törvényszerűségek szellemi ostromára vállalkoznánk.

A hírszerzés (ugyancsak informális) logikája intenzionális (jelentésfüggő), magasabb rendű (többszörösen önmagukra vonatkoztatott műveletekkel operáló) és pragmatikus személetű gondolati konstrukció.

A klasszikus elemi („nullad rendű extenzionális”) logika az érvelés (következtetés) szerkezetét illetően a köznapi gondolkodásnál erősebb, de még mindig viszonylag gyenge kikötéseket fogalmaz meg, amelyeket a magasabb rendű logikák növekvő szigorral pontosítanak. Egyes gyakorlati tevékenységi területeken viszont az ítéletek logikai érvényességével kapcsolatos maximális szigorúság kezdetektől fogva elengedhetetlen követelmény (például a jogban).

A logika tudományának egyik fő áramlata az úgynevezett filozófiai logika, ami az emberi gondolkodás formái sajátosságainak feltárását célozza. A filozófiai logika fő célkitűzése a következtetés helyességét (érvényességét) garantáló gondolati-információs, logikai szerkezet feltárása. A helyes következtetés definíciója a logika centrális tétele, ami kimondja, hogy a kiinduló ítéletek – premisszák – igazsága szükségszerűen maga után vonja a következtetés (konklúzió) igazságát. Másképpen: a konklúzió tagadása ép ésszel összeegyeztethetetlen a premisszák igazságával. Úgy is mondják, hogy ha a premissza igaz, a konklúzió nem lehet hamis. Még másképpen: ha a premissza-együttes kielégíthető

¹ Egy korábbi, terjedelmesre sikerült esszében a hírszerzés („intelligence”) sajátos gyakorlati nézőpontjából vettem fel néhány logikai alaproblémát, ld.: A felderítési információk logikai megalapozása (ZMNE, 2001.).

² Amikor a klasszikus logikára hivatkozom, általában Ruzsa Imre – Máté András: Bevezetés a modern logikába c. művét veszem alapul (OSIRIS kiadó, Budapest, 1997).

(azaz a premissák együttes igazsága nem kizárt), akkor a helyes konklúzióval kiegészített kijelentéshalmaz is kielégíthető (vagyis igaz lehet). Szaksargonban: a premissza-együttes minden modellje a konklúzióknak is modellje.

Mindezek a meghatározások és a rájuk épülő következtetések a gyakorlati felhasználó számára egyes esetekben vérszesen „gyengének” bizonyulhatnak. Először is logikus folyamodványként magukban foglalnak két „patologikus” esetet, miszerint ellentmondásból bármi következik, illetve, hogy logikai igazság (feltétlen igazság) bármiből következik. Különösen **a logikai ellentmondás iránti engedékenység elfogadhatatlan** bármely komoly felhasználói terület (például a jog vagy a hírszerzés) művelői számára. A logikusok maguk is érzik ezt a visszásságot, ezért azt tanácsolják, hogy a két patologikus esetet ne alkalmazzuk a gyakorlatban (például ellentmondásos tételekből ne következtessünk, hanem vessük el az elméletet), de e kivételes kikötés elméleti magyarázatával adósok maradnak.

Vannak azonban még ezen kívül is szép számmal olyan igaznak elfogadott következtetési sémák, amelyek józan ésszel kifogásolhatók.

Például egy konjunkcióból („és” kapcsolattal összefűzött állítás párból) állítólag külön-külön következik bármelyik összetevő igazsága: $A \& B \Rightarrow A$. Egy ilyen következtetést azonban egy felderítő nem fogadna el, mert nemigen indokolható, hogy az érvelés végén **B**-ről miért feledkeztünk el. A konklúzió a premisszához képest lényeges információt veszített. Ha **A** és **B** két ellenséges támadási irány, akkor egyenesen felelőtlenség az egyiket „logikusan” kihagyni a jelentésből.

Információelméleti szempontból, ha lehet, még inkább bizarr az a következtetési séma, ami egy elemi állításból egy vagylagos összetételhez jut el: $A \Rightarrow A \vee B$. A következmény több lehetőséget fogad el igaznak, mint a premissza. Vagyis kevesebb információt tartalmaz. Márpedig **nem azért következtetünk, hogy butábbak legyünk, hanem azért, hogy okosabbak**. És különben is: honnan került ide **B**? És miért nem **C** vagy akármi?

Vannak olyan nyilvánvalóan igaz következtetések is, amelyek bizonyos szigorú, igényes értelemben mégsem szépek. A láncszerűen egymásba fűzhető feltételes állításokból például több konklúzió is levonható. „Ha **A**, akkor **B**” és „ha **B**, akkor **C**”, valamint **A** állításokból adódik **B**, azaz: $(A \supset B, B \supset C, A) \Rightarrow B$. Hiányérzetünk van, mert a premisszák jóval több információt tartalmaznak (az érveléssel **C**-ig is el lehetne – és kellene – jutni). De hasonló kifogásunk lenne $(A \supset B, B \supset C, A) \Rightarrow C$ ellen is, hiszen **B** is lényeges lehet. Ha a kijelentés-halmaz logikai szerkezetét kívánjuk feltárni, ismereteink $A \supset C$ -vel is kiegészítendőek. A magukra hagyott részkövetkeztetésekből nehezen áll össze az egész helyzetkép. Ha a premissza-együttes több tucat, vagy több száz kijelentésből állna, a keresztül-kasul ható **áttételes összefüggések teljes kibontása nélkül egyetlen következtetés megalapozottságáról sem lehetnénk meggyőződve**.

A klasszikus logika szempontjából elfogadható (együttesen igaz lehet) minden olyan kijelentés-halmaz, ami nem tartalmaz ellentmondást. A mindennapi életben azonban rendkívül furcsának tartjuk az olyan megnyilatkozásokat, amelyek elemei nem hozhatók egymással logikai kapcsolatba abban az értelemben, hogy semmilyen következtetést nem lehet levonni belőlük (mert nem tartalmaznak kölcsönösen informatív utalásokat egymásra). Például „Ha **B**, akkor **C**” és **A**, azaz: $(B \supset C, A) \Rightarrow ?$. Mondjuk: „Ha idegen járt itt, akkor az a gyilkos. Tegnap sajtos pizza volt ebédre.” Aki így beszél, azt nem is tekintik normálisnak (kivéve, ha kiderül, hogy az ebédet egy idegen pizza-futár szállította ki).

A klasszikus logika az igazságot (jobban mondva a lehetséges igazságot) – még pontosabban annak strukturális jellemzőit – állítja vizsgálódása középpontjába. A gyakorlatban azonban a gondolkodást csak akkor minősítjük logikusnak, ha más kritériumoknak is megfelel. Főleg arra vagyunk tekintettel, hogy **a közvetlen ismeretszerzés, avagy elmélkedés útján elért tudásbővítés a döntési probléma lényegére irányul-e**. A következtetés helyességének kimondásakor pedig az **a meghatározó, hogy az ítéletalkotás összhangban van-e a rendelkezésre álló információval**.

Az, hogy egy megnyilatkozást (akár egy elemi kijelentést is) a mindennapi életben vagy szakmai döntéshozatalkor logikusnak tekintünk vagy sem, jórészt a következő konkrét kérdések megválaszolásától függ: ki kihez beszél, milyen szituációban? Ki mit tud? Ki mit nem tud? Ki mire kíváncsi? Kinek mi a lényeges? Ki mennyire hiszékeny? Mi mivel függ össze? Mi volt a kérdés? Mi a feladat?

Ha felteszünk egy értelmes kérdést, akkor partnerünk akármilyen briliáns okfejtéssel jut el egy „logikusan” helytálló (érvényes) következtetéshez, ha nem a kérdésre felelt, hazugnak vagy zavarodottnak fogjuk tartani.

A kijelentések logikai értékelésekor döntő szempont, hogy igazak vagy sem. A „szép”-nek tartott konklúzió a következtetés „szükségszerűen igaz” eredménye. A mindennapi életben azonban **hiába igaz – és logikusan összefüggő – egy állítás-együttes (premissza-halmaz), ha a belőle leszűrhető konklúzió nem fontos (és nem újszerű)**. Az irreleváns vagy redundáns kijelentések inkább zavart és visszatetszést (vagy unalmat) keltenek, mintsem intellektuális kíváncsiságot ébresztenének. Ahogy a mondás tartja: „A sas nagyon magasan repül, de a baktort ez egyáltalán nem érdekli”³.

A klasszikus logika az alábbi alapelvekből indul ki: **kétértékűség, ellentmondástalanság, kizárt harmadik, azonosság, elégséges alap és a következmény-reláció**. Röviden kifejtve: egy kijelentés vagy igaz, vagy nem. A kettő közül csak az egyik lehet érvényes és harmadik eset nem létezik. Egy logikai megnyilatkozáson belül valaminek a megnevezése mindig ugyanarra a dologra vonatkozik (a szavak jelentése állandó). Mindennek oka van (vagyis az igaz kijelentések más igaz – bár nem feltétlenül kimondott – állítások következményei). Egy állítás pedig akkor következik egy vagy több másik állításból, ha nem lehet hamis akkor, amikor a többiek mind igazak.

³ Gyenes András szóbeli gyűjtése.

Az alaptételek közül a legvitathatóbb a következmény definíciója, illetve annak értelmezése (a gyakorlatban a következményfogalom gyengesége leginkább az elégséges alap követelményével szembesítve ütközik ki).

A klasszikus elemi logika általam „intelligensnek” minősített, informális kibővítése a hagyományos („hivatalosan” elfogadott) logikai sémák érvényességét korlátozó további kikötéseket fogalmaz meg a gondolkodás szerkezetével kapcsolatban. A bevezetendő új elvek a következők: **egyértelműség, fontosság, összefüggés, irányítottság, erős következmény-reláció**. Nézzük egyenként őket.

Az egyértelműség a klasszikus logika alapelveinek kiterjesztése többváltozós eseménytérre, azaz egy olyan „tárgyalási univerzumra”, amelyben a kétértékűséget (egy esemény igaz vagy nem igaz voltát) az eseménykombinációk kettő hatványaival kifejezhető nagyobb számú – egymást kizáró – lehetőségei olvasztják magukba. Egyszerre ezek közül is csak egy lehet igaz (de egy szükségszerűen az). Ugyanez vonatkozik az eseménykombinációk sorozatára kimondható logikai összefüggésekre is (kétfváltozós esetben 16).

A fontosság (relevancia) elve azt mondja ki, hogy a premisszában szereplő változókat (nem logikai „alkatrészeket”) nem illik „elsikkasztani”, azoknak a konklúzióban is meg kell jelenniük. Ha az érvelés során a változók száma csökken (redukció), annak nyomós oka van. Tudatában kell lennünk annak, hogy a kapott „csonka” állítás jelentése más, mint az összes körülményre kiterjedő teljes értelmezés esetén lenne. Általában a „tárgyalási univerzum”, azaz a változók körének kijelölése mindenképpen elvonatkoztatást jelent a való világ sokrétűségétől. Ez – a logikai elemzés érdekében – megengedett. Ha azonban valamit felvettünk a tárgyalási univerzumba, akkor azt feltehetően lényegesnek tartottuk, ezért később már csak indokolt esetben tanácsos kiküszöbölni. A fontosság elve tehát azt sugallja, hogy **tudatosan különböztessük meg a lényegest a lényegtelenről** (és ragaszkodjunk ahhoz, ami lényeges lehet).

Ehhez szorosan kapcsolódik az összefüggés kritériuma. Az intelligens logika szemléletmódjában (potenciálisan) minden mindennel összefügg. Vagyis **az atomi (feltáratlan belső szerkezetű és külső kapcsolódású) mondatok jószerevével értelmezhetetlenek**. Ha „világunk” logikai szerkezetét az **A** és **B** események kapcsolódási lehetőségei határozzák meg, akkor egy önmagában álló **A** kijelentésről el kell döntenünk, hogy azt **A és B**-nek, vagy **A és nem B**-nek értelmezzük (esetleg mindkettőt lehetségesnek tartjuk), és csak ezután használhatjuk fel következtetésben. Ennek a kritériumnak megfelel az a technikai megoldás, hogy valamennyi logikai kijelentést az úgynevezett „teljes diszjunktív normál alakban” adjuk meg, azaz az összes változó viszonylatában feltüntetjük igazságértékeik logikailag korlátozottan lehetséges (megengedett) valamennyi kapcsolódását.

A fontosság és az összefüggés együtt a viszonylagosságot fejezi ki (a változók logikai viszonya határozza meg egymás szempontjából vett fontosságukat).

Az irányítottság tétele azt mondja ki, hogy **a konklúzió nem tartalmazhat kevesebb információt, mint a premissza-együttes**. Vagyis a következtetés valahonnan valahova tart, mégpedig a rendezetlen, kevesebb információt hordozó állapotból a rendezett, több információt tartalmazó állapotba.

Ebből az is következik, hogy a premisszák sorrendje sem mindig mindegy. Az egymást követő premisszáknak szűkíteniük kell a logikai lehetőségek körét, máskülönben értéktelenek (redundánsak).

Végül, az intelligens logikában erősebb következmény-relációra van szükség. A következtetés ereje (a klasszikus logika engedékenységevel szemben) a premisszák ellentmondás-mentességének és a konklúzió megalapozottságának szigorú megkövetelésében nyilvánul meg. Az alábbiakban az erős következtetés logikai-technikai aspektusait teszem vizsgálat tárgyává.

A klasszikus logikában az érvelés (következtetés) érvényességének ellenőrzése az igazságtáblázatok módszerével történik. A kijelentések lehetséges értelmezéseinek kapcsolódásait a bennük szereplő változók szerint csoportosítva táblázatba rendezzük, és megnézzük, hogy mely kombinációk „igaz” bemeneti értékeihez tartozik „igaz” kimeneti érték (a premisszák együttes igazsága mely esetekben eredményezi a konklúzió igazságát). Az eljárásban van egy „csavar”, éspedig az, hogy a „hamis” bemeneti értékhez tartozó kimenetekkel egyszerűen nem foglalkozunk (ami nem ugyanaz, mintha a következmény-relációt ezekre az esetekre általában érvénytelennek minősítettük volna).

A rendezettség elvben nem változtat, ha a többdimenziós táblázatot sorba fejtjük. Ezt akkor tehetjük meg, ha megállapodásban rögzítjük a cellák sorrendjét (például a változókat jelölő szimbólumok szoros ABC-je szerint, mindig az „igaz” értéket véve előre). Két változó (**A** és **B**), aszerint, hogy „igaz”, vagy „nem igaz” értéket vesz fel, négyféleképpen kapcsolódhat egymáshoz (**A&B**, **A&~B**, **~A&B**, **~A&~B**). A kijelentés logikai reprezentációjában a megfelelő helyre a szerint írunk egyest vagy nullát, hogy e négy variáció közül melyiket tartjuk lehetségesnek. A négy helyet összesen 16-féleképpen tölthetjük fel bináris (kétértékű) számjegyekkel. Minden lehetséges kijelentést (logikai műveletet) egy számnégyes képvisel, ami egy igazságfüggvényt határoz meg⁴. 1111 például azt a nézetünket tükrözi, hogy az elemi események bármely kombinációjának előfordulását lehetségesnek tartjuk (tautológia), 0000 pedig azt, hogy egyiket sem (ellentmondás). 1000 esetén a két változó csak együtt fordulhat elő („és” függvény), míg 1110 esetében az kizárt, hogy egyik se fordulhasson elő („megengedő vagy” művelet, alternáció) stb. A négy különböző helyiértéken szereplő **lehetséges (egyessel jelzett) eseménykombinációk egymáshoz képest természetesen kizáró értelemben vagylagosak (közülük egyszerre csak egy lehet igaz)**.⁵

A logikai érvelés elvileg minden esetben a tárgyalási univerzum felvázolásával (azaz az eseménytérre érvényes tautológia megadásával) kezdődik. Ettől az egyszerűség kedvéért hallgatólagosan eltekinthetünk, de nem felejtjük el.

⁴ 1111, 1110, 1101, 1100, 1011, 1010, 1001, 1000, 0111, 0110, 0101, 0100, 0011, 0010, 0001, 0000.

⁵ A számnégyes értelmezhető úgy is, mint egy „fordított” igazságfüggvény kimeneti értéke. Ebben az esetben a bemeneti érték egy eseménysor. Az a számnégyes lesz a kimeneti érték (induktív következtetés útján nyert érvényes logikai összefüggés), amelyre nézve „megfelelően” nagy számú kísérletre (előfordulásra) vonatkoztatva igaz, hogy az egyesek által jelölt események legalább egyszer előfordultak, a nullával jelzettek viszont egyszer sem.

A premisszákat jelölő számnégyeseket egymás alá írva a különböző lehetséges értelmezéseket egymáshoz viszonyíthatjuk. A premisszák együttes igazságának lehetősége azokra az interpretációkra áll fenn, amelyek oszlopaiban mindenhol egyes van. A premissza-együttest egy vonallal választhatjuk el az utolsó sortól, amelybe következtetésünket (a konklúzió igazságfüggvényének számított értékét) írhatjuk. Nézzünk egy „klasszikus” következtetést a gyakorlatban!

$$\begin{array}{r} A \quad 1100 \\ B \quad 1010 \\ \hline A \& B \quad 1000 \end{array}$$

A következtetési szabály: minden oszlop alá egyest írunk oda, ahol csak egyesek vannak, nullát bármely más esetben. Az algoritmus matematikai definíciója: helyiértékenként végrehajtott bináris szorzás (ha a szorzandók között legalább egy nulla van, akkor a szorzat is nulla, egyébként egy).

Vegyünk most egy „fura” következtetést:

$$\begin{array}{r} A \quad 1100 \\ \hline A \vee B \quad 1110 \end{array}$$

Ez a klasszikus logika szerint érvényes, szerintem nem. Miért nem a második nulla alá írunk egyest, vagy mindkettő alá, vagy egyik alá sem? Erre itt nincs magyarázat. Sérül az egyértelműség követelménye (vagyis az a kikötés, hogy több, egymást kizáró lehetőség közül egyszerre csak egy valósulhat meg). Következtetésünket a többi lehetőséghez képest nem tudjuk mivel megalapozni. Ráadásul a következmény információt veszített a premisszához képest, vagyis logikus elmélkedés útján butábbak lettünk („consequentia horribilis”).

A klasszikus logika támadhatatlannak hiszi a következő érvelés helyességét:

$$\begin{array}{r} A \& B \quad 1000 \\ \hline A \quad 1100 \end{array}$$

Az „intelligens” logika számára viszont ez maga a „consequentia mortalis” (lásd például a vércsoportok logikáját). A fenti két esettel szemben nyilvánvalóan érvényes (és az egyértelműségből adódóan a premisszához képest egyedül helyes) az alábbi két következtetés:

$$\begin{array}{r} A \quad 1100 \\ \hline A \quad 1100 \end{array} \quad \begin{array}{r} A \& B \quad 1000 \\ \hline A \& B \quad 1000 \end{array}$$

Vagyis egy egyedülálló állítás következménye kizárólag önmaga (és nem egy bővített vagylagos összetétel).

A klasszikus logika azt állítja, hogy logikai igazság (tautológia) bármiből következik, például:

$$\begin{array}{r} A \quad 1100 \\ \hline i \quad 1111 \end{array}$$

A-ból azonban, mint láttuk, csak **A** következik. Ha az „i” állítás logikai reprezentációját alkotó egyeseket bináris szorzként akarjuk levezetni, akkor a premisszák megfelelő helyiértékein csak egyesek lehetnek, nulla nem szerepelhet. Vagyis logikai igazság csak logikai igazságból (önmagából) következhet, más állítás közbeiktatása nélkül. A logikai igazság az érvelés kezdete, nem pedig a vége.

A klasszikus logika szerint ellentmondásból bármi következik, például:

$$\begin{array}{r} A \quad 1100 \\ \sim A \quad 0011 \\ \hline B \quad 1010 \end{array}$$

A logikai szorzás szabálya szerint viszont:

$$\begin{array}{r} A \quad 1100 \\ \sim A \quad 0011 \\ \hline h \quad 0000 \end{array}$$

azaz ellentmondás kontradikcióhoz (lehetetlenséghez) vezet.

Most már világosan látszik a „gyenge” és az „erős” következményfogalom közötti technikai különbség. Az előbbinél a premisszák minden modellje a konklúzióknak is modellje (azaz ha a premisszákknak nincs modellje, akkor a konklúzió esetleges, közömbös, megengedett), vagyis: ha a premisszák igazak, a konklúzió nem lehet hamis, de ha a premisszák hamisak, a konklúzió akármi (igaz is) lehet. Ezzel szemben az erős következtetésnél más (részben megfordított) összefüggés érvényes: a konklúzió minden modellje a premisszákknak is modellje (és ha a konklúzióknak nincs modellje, akkor a premissza-együttesnek sincs). Vagyis: ha a premisszák igazak, a konklúzió is az, de ha a premissza-együttes ellentmondásos (nem lehet igaz), akkor a konklúzió maga az ellentmondás (azaz kontradikció). Ebben az esetben viszont a kontradikció az „igaz”. Vagyis mindig van egyedül érvényes konklúzió (ami kontradikció esetén azt mondja ki, hogy a premisszák ellentmondóak).

A klasszikus logika érvelési sémája ugyan a logikai szorzásra (az egyidejű igazság technikai leképezésére) épül, de – rejtélyes okokból – a helyértékenkénti bináris művelet eredményét (a szorzatot) nulladik hatványra emeli, és azt tekinti a következménynek. Ebből adódóan a végeredmény logikai képletében mindenhol egyes lesz, ahol az összes premisszában is az volt ($1^1 = 1$), de amelyik interpretációban nulla szerepelt az adott oszlop valamelyik sorában, ott az eredmény határozatlan: azaz önkényesen értelmezhető ($0^0 = 0$ és $0^0 = 1$ is helyes lehet, definíciótól függően).

Nézzünk most egy „szép” érvelést!

$$\begin{array}{r} A \supset B \quad 1011 \\ A \quad 1100 \\ \hline A \& B \quad 1000 \end{array}$$

Ezek szerint „Ha A , akkor B ” és „ A ” kijelentésekből $A \& B$ következik (és nem B)! „ B ” kijelentést természetesen elfogadhatjuk „logikus” következménynek akkor, ha A -t kiküszöböljük, mert nem tartjuk lényegesnek. Hiszen már úgymint ismerjük, és elsősorban csak B lehetőség meglétére vagyunk kíváncsiak. Ebben az esetben A nem érdekes, pontosabban csak a következtetés szempontjából az, vagyis B -hez való viszonyának fontossága az információértékében merül ki. A „ B ” kijelentéssel tehát **az érvelés útján a premisszákból feltárt új információ tartalmat jelöljük.**

Egy változó kiküszöbölését eliminációnak (vagy redukciónak) nevezzük. Egy ilyen manőverrel a lényegtelen kiszűrését, a lényeg kiemelését kívánjuk elérni. Vigyázat: a reziduális (maradék) konklúzió, „ B ” tartalma (belső szerkezete) más, mint egy „egyszerű” (például a premisszák között szereplő) „ B ”-é! Egy szimpla „ B ” kijelentés „ A ” igazságértékétől függetlenül lehet igaz vagy hamis. A fenti érveléssel leszűrt B viszont csak A -val együtt lehet igaz. Vagyis **egyáltalán nem mindegy, hogy valami tény (premissza) vagy vélemény (következtetés).** A kettő felhasználhatósága további következtetésekre nem mindig megegyező. Erre különösen a hírszerzésben (elemzés-értékelésben) kell tekintettel lenni. Ha például $A \& \sim B$ -t A -ra redukáljuk, $\sim A \& B$ -t pedig B -re (vagyis az egyikből $\sim B$ -t, a másikkól $\sim A$ -t vonjuk ki) akkor „külön-külön” igazunk lehet, de a két redukált állítás egyazon kontextusban sohasem találkozhat érvényesen egy $A \& B$ -re vezető következtetés premisszájaként. Előfordulhat hogy egyik felderítő csoportunk „ A ”-t jelent, a másik „ B ”-t, és ennek alapján mi $A \& B$ -ről tájékoztatjuk a parancsnokságot (mert nem tudunk az eliminált $\sim B$ és $\sim A$ premissza-összetevőkről). Feltehető, hogy teljesen jóhiszeműen az egyik felderítő csoportunk „ A ?”, a másik „ B ?” kérdésre felelt, és nekünk kellett volna azt is megkérdezni, hogy „ $A \& B$ ” igazságáról mi a véleményük. Vagyis **a kijelentések „logikusságát” és következtetésben való felhasználhatóságát nagyban befolyásolja, hogy mennyire adekvátak a feltett kérdéshez viszonyítva.**

Ugyanakkor kérdezni (és feladatot szabni) is tudni kell. Általában nem elszigetelt tényekre, hanem objektív összefüggésekre vagyunk kíváncsiak. A helyszíni adatgyűjtőktől közvetlen tapasztalatszerzés útján beszerzett információkra, az elemző-értékelőktől a beérkezett információk összevetése útján leszűrt következtetésekre tartunk igényt.

A következtetések technikai (módszertani) logikájának áttekintése néhány további megállapítás megtételére ad alkalmat. Azt például leszögezhetjük, hogy egy tautológiához (minden eseménykombinációt megengedő, azaz helyiértékenként csupa egyessel reprezentált állításhoz) képest azok a kijelentések tartalmazznak új információt, amelyekben valamelyik helyiértéken nulla áll (azaz a kijelentés adott interpretációját hamisnak értékeljük). Az érvelés során egymás után következő kijelentéseknek – a többihez képest – csak akkor van információértékük, ha legalább egy helyen nullát tartalmaznak ott, ahol a másikonál egyes volt. Kétváltozós esetben tehát a tautológia (szövegkörnyezet, konstelláció, kontextus) megadását követően egymás után maximum négy informatív (logikus) kijelentést tehetünk. (A potenciálisan informatív kijelentések száma 15).

Amelyik kijelentés nem informatív, az redundáns. A konklúzió változatlanul érvényes marad, ha a redundáns kijelentéseket kihagyjuk az érvelésből.

Az a kijelentés, amelyikhez képest egy másik redundáns, az – kettejük viszonylatában – domináns. Az erős konklúzió – ebben az értelemben – az összes premisszához képest domináns. A tautológia minden más kijelentéshez képest redundáns, a kontradikció pedig mindig domináns.

Egyedülálló premissza következménye önmaga. A konklúzióval kiegészített premissza-együttes következménye pedig ismét a konklúzió. Logikai értelemben **a konklúzió a premisszák – tautológiához viszonyított – információtartalmának összesítése.**

Ha egy érveléssel eljutottunk a premissza-együttesből egy belőle logikusan következő (nem triviális) konklúzióhoz, akkor az eredeti premisszát többé nem tekinthetjük igaznak (mert válaszoltunk a premisszában adott rejtett kérdésre, azaz megoldottuk – egyúttal megszüntettük – a problémát).

A konklúzióhoz képest a premissza csak részinformációt tartalmaz. Ha *A* és *B* állításokból *A&B*-re következtettünk, *A* többé soha nem lesz igaz eredeti értelmében (azaz *B*-től függetlenül). A konklúzió a premisszákat „megszüntetve őrzi meg”. **Aki a teljes információ (konklúzió) birtokában van, az akkor is „hazudik”, ha a releváns tények (vagy összefüggések) egy részét szándékosan elhallgatja (és csak a premissza-együttes egy részét állítja).**

Az is hazugság, ha nem a kérdésre felelünk. De mi a kérdés, és ki kérdez? Ki válaszoljon? Minek az alapján?

Ezeket a talányokat a logika fő áramlata évezredek óta gondosan elkerüli. A logika mindig is a kijelentések, azaz állító mondatok logikája volt, és legkevésbé a kérdő vagy felszólító mondatoké. Márpedig, ha a logikus következtetés célja az ismeretek bővítése elmélkedés révén, hogy olyan új dolgokat tudjunk meg, amelyeket a magunk hasznára fordíthatunk, akkor egy gondolatmenet helyességét csak a kérdések és a válaszok viszonyításával, problémamegoldásra való alkalmazhatóságának mérlegelésével lehet elbírálni. Ezzel a kérdéskörrel azonban egy másik tanulmányban kívánok foglalkozni.

DR. HORVÁTH CSABA ALEZREDES

**A MAGYAR VEZÉRKAR TEVÉKENYSÉGE A
HÍRSZERZÉS MEGSZERVEZÉSE ÉS FEJLESZTÉSE
TERÉN 1919-1932 KÖZÖTT**

1919. augusztus 9-én Horthy Miklós bejelentette a Fővezérség megalakulását, és két nappal később fővezérré nevezette ki magát József főherceggkormányzóval. A Fővezérség megszervezésére és 1 300 fős haderejének kiegészítésére a Szegedet megszállva tartó francia katonai parancsnokság adott engedélyt.¹ Horthy azonban augusztus közepétől Siófokra tette át állomáshelyét, így hamar elfelejtette a franciák által megszabott létszámkereteket is.

A Fővezérség rövid idő alatt berendezkedett a Dunántúlon, és erőltetett ütemben igyekezett növelni a létszámát.

Már augusztus 19-én Siófokon, Kaposváron és Szombathelyen katonai parancsnokságokat állítottak fel, ahol tiszti (katonai) igazoló bizottságokat hoztak létre. Ezek feladata a hadseregben szolgáló tiszték forradalom alatti magatartásának vizsgálata volt.

Visszavették a Vörös Hadseregben szolgált és onnan dezertált tiszteket, és gyakran magas beosztásba helyezték őket. Ilyen volt például Werth Henrik, aki később a vezérkar főnöke is lett.²

A hadsereg folyamatos fejlesztésével párhuzamosan nagy gondot fordítottak a hírszerző és elhárító szervek kiépítésére. Ennek első lépéseként kell értékelni a lakosság, de kiemelten a munkásság figyelését. Kezdetben ezt a feladatot a katonai parancsnokságok kiterjedt hálózata, azon belül a nemzetvédelmi feladatokért felelős osztályok végezték. 1919 decemberétől pedig a „Vörös Védelmi Szolgálat” látta el ezeket a feladatokat.³

Szegeden a Fővezérség még két csoportból állt, amelyek a következő osztályokra tagozódtak:⁴

¹ Pölöskei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere 1919-1922. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 22. o.

² Magyarország hadtörténete 2. kötet, Főszerkesztő: Liptai Ervin, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. 263. o.

³ HK. 1957. 1-2. szám. 22. o.

⁴ Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: Megfigyelés alatt... Dokumentumok a Horthysta titkosrendőrség működtetéséből Akadémiai Kiadó, Budapest 1972. 35. o.

1919 decemberében már külön működött, II. csoport megnevezéssel a „Nyilvántartás”, amelynek főnöke Sztojakovics Döme őrnagy – a későbbi Sztójay Döme miniszterelnök – volt. Feladata a külföldi államok politikai és katonai viszonyainak nyilvántartása (hírszerző és kémelhárító csoport), továbbá politikai emigrációba kényszerült baloldali, demokratikus, haladó gondolkodásúak figyelése és azok külföldi és magyar kapcsolatainak felderítése volt.

Komoly szerepe volt a Fővezérség „Védelmi Felderítő és Propaganda Osztályának”, amelynek vezetését Horthyék Kozma Miklóstra bízták, aki a későbbiek során is meghatározó szerepet játszott.⁵ Legfontosabb feladatként a belső, vörösvédelem teljes szervezeti kiépítését kapta. A katonai parancsnokságokon elhárító részlegeket kellett létrehozniuk, amelyek saját besúgó hálózatot építettek ki és folyamatosan ellenőrizték a sajtót is.⁶

A Fővezérség 1920. április 1-én szűnt meg hivatalosan, miután Horthy Miklóst kormányzóvá választották. Erre az időre megtörtént a volt Hadügyminisztérium átszervezése is, és a létrehozott vezérkar, illetve annak osztályai megkezdték a munkát. Változás történt az elnevezésben is, a Hadügyminisztériumból Honvédelmi Minisztérium (HM) lett.

Sztojakovics (Sztójay) Döme egyértelműen kiemelkedő szerepet töltött be a hírszerző és elhárító rendszer megszervezésében. Meglehetősen nagy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezett. Az Osztrák-Magyar Monarchia vezérkarához igazodva alakította ki a szervezetet, ahová több, a Monarchia vezérkarában speciális feladatokat ellátó tisztet is bevont. Sikerült alkalmaznia a bécsi Evidenzbüro néhány volt szakemberét, közöttük Pokorny Hermannnt és Kabina Ferencet. (A „mintát” jelentő első világháborús Nyilvántartó rendszert az 1. számú vázlat mutatja.)

Pokorny Hermann azzal vált ismertté, hogy az első világháborúban sikerült megfejtenie az oroszok rejtjelkulcsát.⁷ Így ő ebben az új helyzetben, nem véletlenül, azt a feladatot kapta, hogy állítsa fel az „X” Osztályt. A kapott feladatot tökéletesen végrehajtotta, és 1921-1925 között vezette is a részleget (sifreosztály).⁸

A Sztójay által elképzelt szervezet tehát rövid idő alatt működőképessé vált.

Közben több olyan szervezet is jelentkezett, amely felajánlotta, hogy hírszerző tevékenységgel kívánja segíteni a hadsereget. A MOVE (Magyar Országos Véderő Egylet) Szeged-környéki szervezete 1920 szeptemberében olyan kérelemmel fordult a HM illetékes osztályához, hogy szervezetükön belül támogassák egy Hírszerző Iroda felállítását.

⁵ Hollós Ervin: Rendőrség, csendőrség, VKF-2. Kossuth kiadó, Budapest, 1971. 128. o.

⁶ u. o. 32.-34. o. Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium Elnökség (továbbiakban: HL. HM. eln. 1919. Eln. Ao. III. tét. 21. 201.

⁷ Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Európa-História, Budapest, 1992. 31. o.

⁸ Pokorny Hermann: Emlékeim. A láthatatlan hírszerző. Petit real kiadó, Budapest, 2000. 112. o.

A HM „C” Osztálya támogatta az elképzelést, de a döntést az illetékes körletparancsnokra bízta.⁹ A körletparancsnok azonban a következő indokokkal elutasította a kérést:

- a körletparancsnokság „Nyilvántartó Osztálya” és „T” (tájékoztató) Osztálya már meglévő szervezet, így a MOVE-nak felvilágosítást tud adni szükség esetén;
- a havi „T” jelentést a MOVE is megkaphatja, de csak felsőbb utasításra, és csak az országos elnökség;
- külön tisztek alkalmazását tenné szükségessé ez az iroda, ezt biztosítani nem tudja a körletparancsnokság.¹⁰

Az év októberében hívták össze a körletparancsnokságok vezérkari főnökeit (helyetteseit), a körletek „T” Osztály vezetőit, hogy a honvédelem egységes vezetését, szervezésének rendszerét kidolgozzák. A cél egyértelműen a központosítás, az állandó tájékoztatás folyamatos és gyors biztosítása volt.¹¹

Ennek eredményeként több változás is történt a nyilvántartó szerveknél. A Vezérkari Főnökség Nyilvántartó Irodájának „H” és „O” osztályait október 19-én egységes vezetés alatt egyesítették, „HO” megjelöléssel.¹²

A Vezérkari Főnökség Nyilvántartó Irodájának „G” és „U” osztályait a HM alárendeltségébe utalták. A HM október 21-ei hatállyal a Budapesti Körletparancsnoksághoz osztotta be a két szervezetet, amelyekből Nyilvántartó Osztályt hoztak létre a parancsnokságon. Az osztály közvetlenül a körletparancsnokság vezérkari főnökének lett alárendelve. A „G” Osztály a kémvédelmért és az útlevelelügyek kizárólagos központi irányításáért tartozott felelősséggel, s a tervek szerint a későbbiekben önálló HM-osztályként kívánták működtetni. Végül a Vezérkari Főnökség „LY” Osztályával vált teljessé a körlet Nyilvántartó Osztálya.¹³

December elején elrendelték, hogy az eddigi „kémvédelem” kifejezés helyett a jövőben mind a szóbeli, mind pedig az írásbeli érintkezéseknél a „kémelhárító” kifejezést kell használni.¹⁴

⁹ Végül néhány változás után hét körletparancsnokság alakult: Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc.

¹⁰ HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 1. 106.058 „H” iroda létesítése a „MOVE” egyesületben.

¹¹ HL. HM. 1920. C. oszt. 105.718 Kémvédelmi Szolgálat központi szervezéséről szóló rendelettervezet tárgyában megbeszélés.

¹² HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 1. 106.317 Nyilvántartó iroda „H” és „O” osztályainak egyesítése.

¹³ HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 1. 106.350 Nyilvántartó osztály felállítása a udapesti Katonai Körletparancsnokságoknál.

¹⁴ HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 1. Kémelhárító kifejezés használatának elrendelése.

Trianon után

Az 1920. június 4-én aláírt békediktátumot 1921. július 26-án ratifikálták, ennek alapján életbe léptek azok a katonai tiltások, amelyek alapjaiban érintették a hírszerző szervezetet is. A vezérkar megszüntetése a vezetés teljes és rejtett csoportosítását tette szükségessé, így a Vezérkari Főnökség „H” (hírszerző) és „K” (kémelhárító) szervei a HM-hez kerültek, mint a HM VI-2-es Osztálya. Belső szervezetük szinte teljesen érintetlen maradt, de tevékenységüket más formában kellett végezni.

Az elhárító és felderítő szervek tevékenységét 1921-ben nagyrészt a hazatérő első világháborús hadifoglyok szűrése kötötte le. Az Olaszországból, s főleg Szovjet-Oroszországból érkező volt hadifoglyokat vonaton szállították haza. A politikailag megbízhatatlank kiszűrését két lépcsőben végezték. Az első lépcsőt már a határon túl kialakították, ami a Bécsben működő kihelyezett katonai szervezetet, az úgynevezett WEX-et¹⁵ (wieni expozitúra) és a hadifogoly-bizottság tagjaként Rigába küldött Fleischacker Rezső vk. százados, hírszerző tisztet foglalta magába. A százados feladata főleg a szovjet-orosz bel- és külpolitika figyelése volt, de egyes prominens személyekről már jó előre tájékoztatta a hazai elhárító szervezetet.¹⁶ A hazatérő hadifoglyokat Inotára, Miskolcra és Csótra, úgynevezett „leszerelő táborokba” szállították. Itt összpontosították az elhárító szervezetet, és itt hajtották végre a legalaposabb szűréseket. Az elhárító parancsnokságok ugyanott települtek, mint a katonaiak. A kezdő létszám 898 tiszt, 1 500 altiszt és 3 500 főnyi legénység volt. (Ez a létszám a rejtési feladatok részleges megoldását is elősegítette – sz.)¹⁷ Itt már megjelentek a hírszerzés szakemberei is, akik a visszatért katonákat kihallgatták, ily módon nagyon fontos információkhoz jutottak.

A rejtett VKF – 2

Az újjáalakuló honvédség katonai és politikai vezető szerve a Vezérkar lett. Főnökét a legfelső hadúr, Horthy Miklós nevezte ki. A vezérkar működése közvetlenül meghatározta a hadsereg arculatát, de hatást gyakorolt a politikai és gazdasági életre is.

A hírszerzéssel és kémelhárítással foglalkozó osztály az első pillanattól kezdve fontos helyet foglalt el a vezérkaron belül. A szomszédos országok katonai és gazdasági potenciáljának figyelésén kívül a belső elhárítás koordinálását és tevételes végrehajtását is elvégezte.

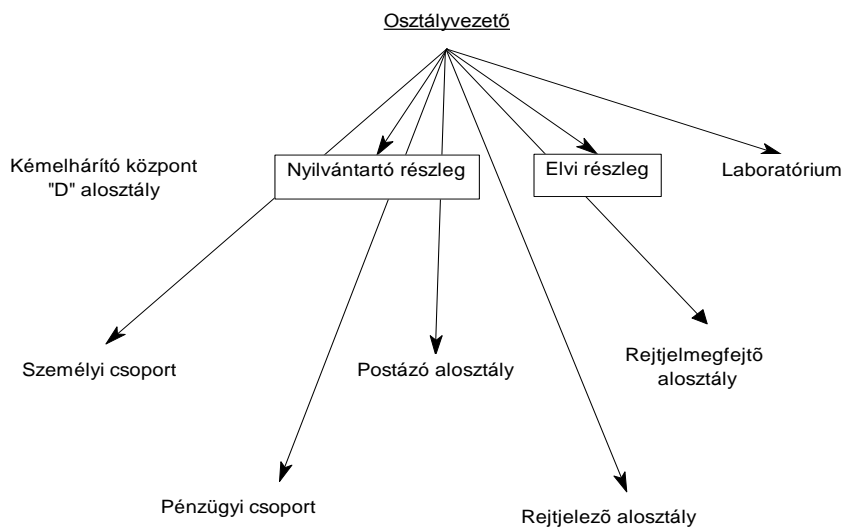
A trianoni tiltások eredményeként 1921-től a honvédség vezérkara is rejtetten működött tovább, a HM VI. katonai főcsoportja néven. VI-2 Osztálya a hírszerzésért és a kémelhárításért volt felelős. Az osztály hivatalos megnevezése „Kommunista mozgalmak figyelemmel kísérése”, feladata sokrétű és különböző volt, csaknem az egész országot átfogta.

¹⁵ A WEX nem csak hírszerzéssel foglalkozott, hanem elhárítással is. Kiemelt feladata volt az emigrációban élő „vörösök” figyelése.

¹⁶ HK. 1970. 2. szám. 171. old. Hunyadi Károly: a Horthy-rendszer intézkedései a Szovjet-Oroszországból hazatérő hadifoglyok politikai megszürése, a kommunista és szimpatizáns elemek elszigetelése és likvidálása céljából.

¹⁷ HL. HM. Vezérkari Főnökség iratai 3560/1987. számú mikrofilm

A HM VI-2 Osztály szervezete a 20-as években¹⁸

Nézzünk néhány példát a hétköznapi tevékenységekből!

1922 közepén került sor a Cseh-Szlovákiába áttelepülni kívánók összeírására, ami a hadsereget is érintette. A körleteknek jelezniük kellett, van-e olyan katona, aki ilyen igénnyel lépett fel. A hadseregben összesen 26 fő kérte áttelepülésének engedélyezését. A VI-2 Osztály részletesen vizsgálta a kérelmeket és véleményezte azokat.¹⁹

A magyar külügyminisztérium az év júliusában jelezte Prága felé, hogy az esztergomi híd esetleges megnyitását tervezi. A pénzügyminisztérium biztosítani tudta a feltételeket, de az előírásoknak megfelelően kikérték a VI-2 Osztály véleményét is. Az illetékes alosztály egy héten belül a következőképpen véleményezte az ügyet:

„Az esztergomi Duna-hídnak a forgalom részére való megnyitása ellen az alosztálynak kémelhárítási szempontból észrevétele nincsen.”²⁰

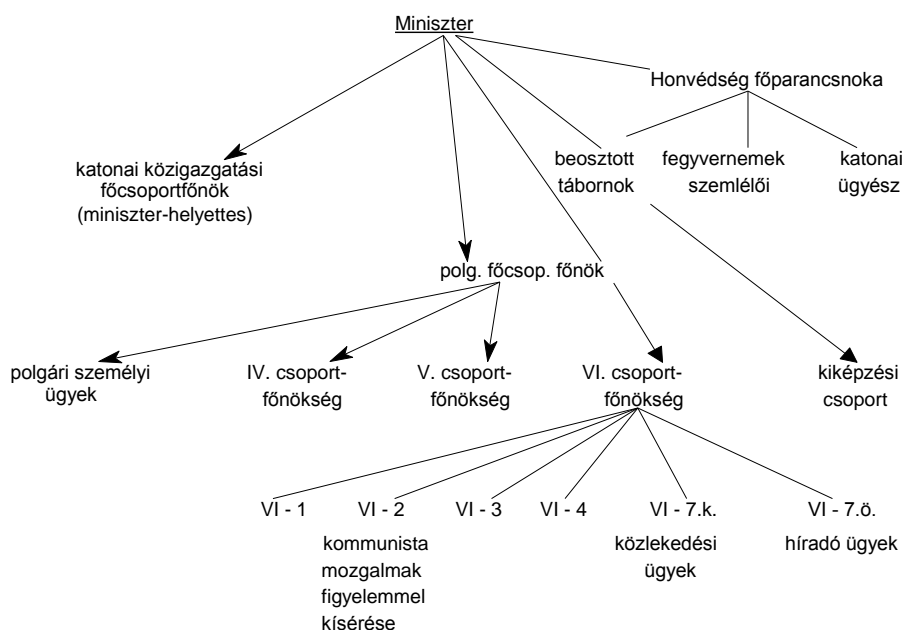
Az osztály belső struktúrája a következő években lényegesen nem változott, és helye sem a HM struktúráján belül.

¹⁸ A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1978. 29. o.

¹⁹ HL. HM. 1922. Eln. D. oszt. 13.198 Cseh-Szlovákiába való visszatelepülés

²⁰ HL. HM. 1922. Eln. D. oszt. 17.093 Az esztergomi Duna-híd átadása a forgalomnak.

A HM tagozódása 1926. január 1-jén²¹

1932-ben, az előző évekhez hasonlóan, újabb átszervezés történt. Ez sokkal fontosabb volt a korábbiaknál, mivel megtörtént az áttérés a zsoldos hadseregről a kerethadseregre. A belső levelezésben ettől kezdve ismét használták a vezérkari főnök megszólítást, a Vezérkari Főnökség elnevezés hivatalosan a Tiszti Címtárban csak 1935-től szerepelt.²²

Az önálló hírszerző rendszer kiépítése és feladatai

Magyarország a dualista berendezkedés mellett nem folytathatott önálló külpolitikát, így természetesen az ehhez szükséges intézményrendszerrel sem rendelkezett. A feltételeket nagyon gyorsan, az alapoktól kezdve kellett megteremteni. A Hadügyminisztérium azonnal felajánlotta segítségét, hiszen Katonapolitikai Osztálya foglalkozott a vezetést érdeklő külpolitikai kérdésekkel. Az osztály vezetője Táncos Gábor tábornok volt, aki a monarchia katonadiplomáciai rendszerében már attaséként működött Belgrádban, Athénban és Szófiában.

²¹ HL. HM. 1926. Eln. tétel nélk. 1707. A HM tagozódása.

²² A madridi követségtől... i.m. 30. o.

Miután a Friedrich-kormányban külügyminiszteri tárcát kapott, szerepet vállalt a Horthy-féle katonadiplomáciai rendszerben. Közvetlenül vagy közvetetten az osztályon dolgozott például: Knausz (Szombathelyi) Ferenc százados, Gömbös Gyula százados, Sztójakovics (Sztójay) Döme, Lakatos Géza százados, Erb (Hennyey) Gusztáv százados, Faragó Gábor, Ranzenberger (Ruszkay) Jenő, Fischer (Keresztes-Fischer) Lajos százados és még sok, a későbbiekben fontos katonai vagy politikai beosztásban szolgáló személy.²³

A Katonapolitikai Osztály komoly befolyással bírt külpolitikai kérdésekben, és alosztályai már célirányosan, egy-egy területre koncentrálnak működtek:

1. alosztály: Lengyelország, Ausztria, Ukrajna;
2. alosztály: Cseh-Szlovákia;
3. alosztály: Románia, Jugoszlávia;
4. alosztály: a Versailles-i konferencia figyelemmel kísérése.²⁴

Viszonylag gyorsan kialakították elgondolásukat arra is, hogy hol kellene haladéktalanul felállítani katonai meghatalmazotti állomáshelyeket. A tervben Bécs, Berlin, Zágráb és Belgrád, Krakkó és Varsó, Kijev és Bukarest szerepelt.

Horthy Miklós már 1919. június 25-én jóváhagyta a hadművelési csoport felterjesztését a Hírszerző Osztály szervezetével és feladataival kapcsolatban. Az osztály alapfeladatait az alábbiakban jelölte meg:

1. *„A védelmi hírszerző szolgálat Szeged város területén, s a hadművelési területen belül;*
2. *Támadó hírszerző szolgálat úgy a közeli, mint a messzi viszonylatokban;*
3. *Az ország különböző részeiben uralkodó hangulat és esetleges ellenforradalmi mozgalmak pontos nyilvántartása.*”²⁵

Az előbbieken idézet feladatkör egyértelműen a „belső elhárítást” kezelte prioritásként, de az okmány már kitért a határokon kívüli feladatokra is.

*„A támadó hírszerzés fogalma alatt az idegen országokban, vagy a megszállt területeken folytatott tevékenységet: a külpolitikai, viszonyok felderítését, valamint konkrét akciók előkészítését és lebonyolítását értették. A szegedi hadügyminisztérium egy júliusi elaborátuma, amely a nemzetközi helyzet elemzésével foglalkozott, felvetette annak szükségességét, hogy a minisztérium külföldre, elsősorban Bécsbe és Prágába küldendő vezérkari tisztek útján kapjon alaposabb tájékoztatást a külpolitikai helyzetről.”*²⁶

²³ Hadtörténeti Közlemények (HK) 1983. 1. szám Árokay Lajos: Az önálló magyar katonai állásé szolgálat létrehozásának előzményei 1918-1919. 75-76. o.

²⁴ u.o.

²⁵ HK 1983. 1. sz. Árokay Lajos: Az önálló... i.m. 87. o.

²⁶ HK 1983. 1. sz. Árokay Lajos: Az önálló... i.m. 87. o.

A Fővezérség Nyilvántartó Csoportja és a Politikai Csoport Külügyi Osztálya felügyelte a külföldről érkezett információkat. A Nyilvántartó Csoport feladata a következő volt:

- „külföldi államok politikai és katonai viszonyainak nyilvántartása;
- külföldi katonai képviselőkkel való érintkezés.”

A Politikai Csoport Külügyi Osztályának az volt a feladata, hogy megfelelő kapcsolatot tartson a Külügyminisztériummal, átvegye a katonai szempontból fontos híreit, és tájékoztatást nyújtson esetleges kérdésekről.²⁷

Az információéhség indokolt volt. Magyarországnak pontos adatokra volt szüksége egy esetleges katonai akció megindításához. Tisztázni kellett a szomszédok erejét, elgondolását. A hatékony munkát azonban akadályozta, hogy a Fővezérség mellett a Hadügyminisztérium is foglalkozott „támadó” hírszerzéssel, és a párhuzamosan működő és rivalizáló szervezetek feladatait általában nem hangolták össze. (A Hadügyminisztérium hírszerzését ekkor Sztojakovics Döme vezette.) Gyors és hatékony lépéseket kellett tenni, hiszen lassan körvonalazódtak a várható békediktátum feltételei. Előzetes információk szerint a szerződés meggátolta volna a vesztes államokat abban, hogy a katonai hírszerzés alapját képező attasé-hálózatot kiépíthessék. Árokey Lajos idézett cikkében a következő jellemző esetet ismerteti:

„A Hadügyminisztérium, a Fővezérrel párhuzamosan egy időben tett lépéseket a németországi katonai, katonapolitikai viszonyok felderítése érdekében. Soós tábornok, a Fővezérség vezérkari főnöke, 1919. október 5-ei utasításában a következőket közli: „Fleischmann Moritz vk. őrnagyot Berlinbe szándékozom küldeni, hogy a német hadsereg kiképzéséről, harckészültségéről, technikai fejlődéséről, valamint a bevezetés alatt álló katonai újjászervezésről s az újonnan kiadott katonai szabályzatokról állandóan tájékoztasson.

Sztojakovics őrnagy, a Hadügyminisztérium Hírszerző Osztályának a vezetője október 17-én közölte a Fővezérség II. csoportjával, hogy a minisztérium br. (bárá) Abele Ferenc vk. ezredest – bizalmas megbízással – kiküldte Berlinbe. A Hadügyminisztérium ezzel a kiküldéssel egy katonai attaséi posztnak megfelelő állást szeretett volna létrehozni Németországban, s a következő fő feladatokat szánta volna neki:

- 1 A német hadsereg meglévő szervezetének feldolgozása, a békefeltételek szerint előírt hadsereg megteremtésére tett intézkedések figyelemmel kísérése, a hadsereg fejlesztése érdekében – a békefeltételek kijátszásával – hozandó nem hivatalos intézkedések és a mozgósítással kapcsolatos előkészületek nyilvántartása.
- 2 Németország bel- és külpolitikai helyzetének állandó nyilvántartása.

²⁷ Vargyai Gyula: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919-1921) Budapest, 1971. 65. o.

- 3 Egyéb országok – Szovjet-Oroszország, Lengyelország és Franciaország – katonai, katonapolitikai felderítése a Németországban megszerezhető adatok alapján.

A feladatok megoldása érdekében a Hadügyminisztérium javasolta a Fővezérségnek, hogy br. Abele ezredes mellé szervezzenek egy hírszerző csoportot.

A példa világosan mutatja, hogy gyakran személyi természetű vita alakult ki a két szervezet között, holott mindkettő hasonló feladatot akart megoldani. Igaz, a saját emberével.

Az állandó illetékességi viták mellett a Fővezérség II. csoportja, és a Hadügyminisztérium Hírszerző Osztálya is megkezdte azoknak a lépéseknek a kidolgozását, amelyek – kijátszva a békediktátum határozványait – lehetőséget nyújthattak egy rejtett katonai attasészolgalat felállítására. Az első egyeztető megbeszélést 1920. január elején tartották a Külügyminisztériumban. Jelen volt a Pénzügyminisztérium képviselője is és az értekezlet tárgyát így fogalmazták meg: *„Tekintettel, hogy a várható békeszerződés szerint katonai attachék nem lesznek kiküldhetők, miként lenne lehetséges, hogy az okvetlenül szükséges katonai szakelőadók a saját képviselőinkhez mégis beosztassanak, a beosztottak állományilag hogyan kezeltessenek és miféle illetékben részesüljenek.”*

Az értekezlet résztvevői végül arra a véleményre jutottak, hogy az úgynevezett „katonai szakelőadók”, a katonai attasészolgalat leplezése érdekében, külügyi hivatalnoki minőségben – tehát fedésben – működnének az adott képviselőteken.

A megállapodást egy hónap múlva öntötték végső formába, és rögzítették a „katonai szakelőadók” hivatali rejtésének módját, díjazásuk rendjét és az egyéb fontosnak ítélt kérdéseket.²⁸

1920. április 1-jén, Horthy kormányzóvá választásával egyidejűleg megszűnt a Fővezérség, de a megalakuló Vezérkarfőnökség külpolitikai természetű ügyeit továbbra is a Nyilvántartó Iroda végezte, amely hivatalosan a Vezérkar 2. Osztálya néven szerepelt. A „katonai szakelőadók” is ehhez az osztályhoz tartoztak.

A trianoni békediktátum 1921-es ratifikálása után bekövetkezett az újabb változás, amely a vezérkar rejtett működését jelentette. Ismét új helyzet állt elő, hiszen a HM VI-2. Osztálya, hasonlóan a Vezérkar többi rejtett osztályához, nem adhatott ki hivatalos néven intézkedéseket, utasításokat, és állandóan fennállt annak a veszélye, hogy a SZKEB (Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság) felfedi a rejtett struktúrát.

1920 elejére elkészült a működési utasítás, amely a „katonai szakelőadók” hatáskörét és általános feladatait tartalmazta. Ez egyben az önálló magyar katonai attasé szolgálat első ilyen okmánya volt. Az alárendeltségi viszonyok és a külképviseletekkel való kapcsolattartás tekintetében a következőket mondta ki:

²⁸ HK 1983. 1. sz. Árokay Lajos: Az önálló... i.m. 93-94. o.

„1. A katonai szakelődő az ország katonai központjának (a hadsereg vk. főnöke és Hüm²⁹) a külképviseleteknél ez idő szerint szükségszerűleg külügyi tisztviselői címmel beosztott szerve és egyben az illető külképviselet vezetőjének katonai szaktanácsosa.

2. Kirendelésének természetéből folyik munkaköre, valamint az illető külképviselet vezetőjével leplezetlen őszinteségen és összhangban való együttműködése.

3. Szakszolgálati szempontokban és személyügyi vonatkozásokban (tanulmányok, jelentések, speciális feladatok, minősítés, kitüntetés, büntetés, szabadság) a katonai szakelődő közvetlenül a hadsereg vezérkari főnökéhez, illetőleg a hadügyminiszterhez van utalva, és attól veszi utasításait is.

Mindazonáltal a viselt cím involválta belfegyelem és az alárendeltség kidomborítása okánál fogva az illető külképviselet vezetője a katonai szakelődővel szemben a feljebbvalói szerepet (büntetési jog gyakorlása nélkül) tölti be... Esetleges fegyvelemsértésekről a Küm útján a Hüm-nek jelentést tesz.”

Az általános feladatok a következők:

- a) Az illető állam katonai szervezésének s fejlődésének megállapítása és tanulmányozása, kül- és belpolitikájának éber figyelemmel kísérése, amennyiben az utóbbiak az illető állam katonai életét befolyásolják.
- b) Az illető állam Magyarország és a magyar érdekek ellen irányuló politikai és katonai törekvéseinek megállapítása, különös tekintettel a haderőre vonatkozó összes kérdésekre.
- c) Az illető állam közlekedési, gazdasági, kereskedelemügyi, pénzügyi és kulturális s egyéb viszonyainak katonai szempontokból való megfigyelése.
- d) Az illető állam föld- és néprajzi viszonyainak tanulmányozása, különös tekintettel a nemzetiségi kérdésekre. A népek jellemének, lelkének, hangulatának megismerése.
- e) Katonai erődítések megállapítása különös fontossággal bír.
- f) A szomszédos államok viszonyainak az a)-e) pontok szerinti megfigyelése.³⁰

A „katonai szakelődők” feladatát azonban nagyban nehezítette, hogy ellentétben a kinevezett katonai attasékkal, hivatalosan nem képviselheték saját hadseregüket, így a fogadó ország katonai vezetőivel sem tarthatták hivatalosan a kapcsolatot. Ez pedig, nem nehéz kitalálni, nagyon sok információ „ elvesztésével” járt. Problémát okozott az is, hogy a Külügyminisztérium konzuli címmel ruházta fel

²⁹ Mint már említettük 1920. április 1-ig Hadügyminisztérium (Hüm) és csak utána lesz Honvédelmi Minisztérium a megnevezés.

³⁰ HK 1983. 3. szám Árokay Lajos: A rejtett magyar katonai attasé szolgálat első állomáshelyeinek felállítása, 1920-1923. 358-359. o.

a „katonai szakelődókat”, akik így komoly hátrányba kerültek. A konzulok ugyanis nem tartoztak a diplomáciai testülethez, így a diplomatáknak kijáró előjogok sem illették meg őket. Ezt rövid idő alatt korrigálták, a szakelődók hamarosan követségi titkári, illetve követségi tanácsosi címet kaptak.

1920-ban a vezérkar végül nyolc szakelődői helyet létesített: Bécs, Berlin és München, Róma, Párizs, Varsó és Krakkó, Bukarest és Kolozsvár, Prága, Belgrád.³¹

A következő években nem változott a szakelődók állomáshelye, igaz egyes fórumokon meg kellett védeni őket, hangoztatva létjogosultságukat és feladatuk fontosságát. Ennek ellenére 1923-ban sikerült három új állomáshelyet létesíteni: Revalban (Szovjet-Oroszországban), Szófiában és Ankarában.

1925-26-ban nagyarányú személycserékre került sor a szakelődői posztokon, hiszen közel egyszerre járt le a négy-ötéves kiküldetési idő. Az átadás-átvételeknél több helyen merült fel szakmai hiányosság. Nem volt szervezett hírszerző hálózat, hiányoztak a „B” egyének, stb.

Bukarestben például Takács-Tolvay altábornagyot 1925-ben Ruskay Jenő váltotta. Első jelentésében már jelezte, hogy nem áll rendelkezésére „B” hálózat, ilyet nem örökölt elődjétől. Rövid idő alatt sikerült neki megfelelő hírforrásokat találni, akik jó pénzért fontos információk átadására voltak hajlandók. Ruskay, Sztójakovics közvetítésével, a német hírszerzésnek is vett anyagokat. Megszerezte például a francia-lengyel katonai egyezmény teljes dokumentációját.³²

Ezek a „szívésségek” már jelezték, hogy a német és a magyar hírszerzés egyre közelebbi kapcsolatba kerül egymással. Megszaporodtak a konzultációk, a szakmai látogatások (természetesen teljes titokban), és állandóak lettek a kisebb-nagyobb szívésségek egymás irányába.

1927 komoly változást, s komoly lehetőséget hozott az önálló magyar katonai attasészolgálat történetében. Március 31-ei hatállyal, Nagy-Britannia Népszövetségben kifejtett támogatásával sikerült elérni, hogy a Nagykövetek Tanácsa megszüntette a Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság munkáját Magyarországon. Ennek szerepét a Népszövetség vette át, de a katonai ellenőrzési jogokat a későbbiekben már alig gyakorolta.

Nem véletlen tehát, hogy a magyar hivatalos szervek először Nagy-Britanniában kezdtek tájékozódni katonai attasé kiküldésének hivatalos lehetőségéről. A magyar nagykövet ismertette az angol hadügyminisztérium hivatalos állásfoglalását:

„...itteni mérvadó körök felfogása szerint nem volna semmi ellenvetésük egy ilyen állás létesítése ellen, hogy egy magyar katonai attasé mindenestre itt nagy szimpátiának örvendene, és hogy helyzete, amennyire lehet, angol részről megkönnyítették.”³³

³¹ u.o.

³² HK 1983. 4. szám Árokay Lajos: A rejtett magyar katonai attasé szolgálat tevékenysége 1923-1928 között. 586-587. o.

³³ u.o.

Miután az angol hatóságok hivatalosan is beleegyeztek a kérésbe, a magyar katonai vezetés megtette a konkrét lépéseket a hely betöltésére. Nagy-Britannia példáját követte Franciaország és Olaszország is, így 1927. november 1-jén megtörtént a londoni és római, egy hónappal később pedig a párizsi magyar katonai attasé kinevezése.³⁴ Ezután már rövid időnek kellett eltelni ahhoz, hogy a katonai szakelődöket mindenhol hivatalosan is „felváltsák” a katonai attasék.

A hétköznapi szakmai anomáliák azonban megmaradtak. Nézzünk erre egy példát. A bukaresti váltás után az új katonai attasé teljesen felülvizsgálta a számára használható hírszerző rendszert és a „Dax” jelzésű „B” egyénnél problémákat talált. Jelentésében a következőket írta:

„Nevezett az 1926. és 1927. évek folyamán, valamint az 1928. év első felében a bucaresti k. sz. e.-nek (katonai szakelődő) nagyobb mennyiségű és jelentőségűteljes híryanagot szállított. Ezen anyagok egy része, az osztály egyéb híryanagával összevetve, avval sok tekintetben egyezett, s így valódinak tekinthető. (Szervezési és részben hadműveleti tárgyú hírek.)

A szállított hírek egy másik részére vonatkozólag ellenőrző adatokat beszerezni nem sikerült. (Főleg katona-politikai természetű híryanag.) Fordultak végül esetek elő, melyek a hírforrás megbízhatatlan működésére mutattak. Felmerült a lehetősége, hogy a román kémelhárítás közege. Ezért a „B” egyén kezelése miatt értekezletet tartottak, amin az VI-2. Osztály vezetője, helyettese, a bucaresti katonai attasé és a „B” alosztály vezetője vett részt. Végül azt a döntést hozták, hogy a szóban forgó „B” egyén az osztály szolgálatában marad, de kapcsolata a katonai attaséval megszűnik. Egy kereskedelmi vállalatnál helyezik el, ahol utazásokat kell tennie Magyarországra és Ausztriába is. Ez lesz a kapcsolat fenntartás lehetősége, de választ is ad sok kérdésre.”³⁵

1928. februárjában újabb váltás történt Bukarestben. Domaniczky Ödön vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy, mint az első Romániába küldött katonai attasé foglalta el a beosztást. Kiküldése előtt „Utasítás a romániai magyar katonai attasé tevékenységére” címmel a következő általános feladatokat szabták meg számára:

I./ Általában

Hatásköre Romániára terjed ki; más államokat érintő kérdésekkel csak annyiban foglalkozik, amennyire az Romániával való kapcsolatuk miatt a felderítés érdekében szükséges.

Feladata: mint első romániai magyar katonai attasé a román hivatalos körökkel az érintkezést felveszi. Románia katonai, bel- és külpolitikai, valamint gazdasági felderítését a következőkben megadott útmutatás szerint látja el.

³⁴ HK 1983. 4. szám Árokay Lajos: A rejtett... i.m. 590. o.

³⁵ Hadtörténelmi Levéltár (HL) M. kir. honv. miniszter VI. csoport 21.851/t. 2-b. Döntés egy „B” egyénnel való eljárás ügyében

Szolgálati állását, ügyvitelének elvi, alaki és közigazgatási részét a kiadott „Szervi határozványok a m. kir. katonai attasék részére” szabályozzák.

Felderítési részletkérdésekben a csatolt Részletutasítás, valamint annak esetenként, a szükséges képest történő kiegészítése nyújt tájékoztatást.

II./ A felderítés ágai

1./ Katonai rész

- a.) Szervezés tekintetében
- b.) Anyagi és hadiipari helyzet
- c.) Háborús előkészületek

2./ Belpolitikai rész

- a.) Pártpolitika tekintetében
- b.) A nemzeti kisebbségeket illetően
- c.) Az ex-trónörökös személyével kapcsolatos trónkérdés

3./ Külpolitikai rész

- a.) Általános külpolitikai irányzat
- b.) Más államokhoz való viszony
- c.) Politikai és katonai szerződések
- d.) A kisentente közös fővezérségének kérdése

4./ Gazdasági rész

- a.) Kölcsönszerzési törekvések
- b.) Közlekedésügy
- c.) Ipar³⁶

Ehhez az általános Utasításhoz csatolták a fent említett Részletutasítást, ami csak a katonai felderítési feladatokat szabta meg az új attasé számára. Igaz azokat nagyon részletesen. Ebben a tájékoztatóban már megtalálta a megerősített felderítési adatokat is a katonai kérdésekkel kapcsolatban, ami a következő területeket érintette:

³⁶ HL M. kir. honv. miniszter VI. csoport 19.912/t.VI-2-b.Utasítás

I./ Szervezés

1./ Főkérdés

A román hadvezetőség egy igénybeveendő nagyobb, több évre elosztott rendkívüli hadihitel segítségével a román hadsereg gyökeres át-, illetve újjászervezését tervezi. Felderítendő:

- a.) Az egyelőre a tárgyalások fokán álló kérdés fejlődése
- b.) A szándékolt megvalósítás módja
- c.) Valóra váltásának időpontja, módozatai
- d.) Érezhető eredményei és kihatásai

2./ Szervezeti részletkérdések

- a.) A hadsereg állományviszonyai
- b.) Gyalogság
- c.) Lovasság
- d.) Tüzérség
- e.) Páncéljárműves csapatok
- f.) Műszaki csapatok
- g.) Katonai tűzoltóság
- h.) Csendőrség

II./ Kiegészítés

1./ Főszűly a kiegészítési rendszer változásaira

2./ Részletkérdések

- a.) Korosztály-létszámok
- b.) Kiegészítési beosztás
- c.) A schimbul /váltó/ rendszer szerint szolgáló legénység szolgálati ideje

III./ Kiképzés

1./ Főkérdés

- a.) Az ifjúság kötelező és megfelelő katonai előképzése

2./ Részletkérdések

IV./ Hadianyag-helyzet

A felderítés fősúlya a hadiipari helyzet állandó megfigyelése.

Részletkérdések

1./ Fegyverzet

- a.) Fegyvergyártás
- b.) Fegyverkészletek
- c.) Fegyverzet-elosztás, egységesítés
- d.) Fegyverminták
- e.) Új fegyvermintákkal való kísérletek

2./ Lőszer

3./ Repülésanyag

4./ Páncéljármű-anyag

5./ Felkészültség gázharcanyag tekintetében

6./ Gépjárműhelyzet

V./ Mozgósítás

1./ Főkérdés: megállapítani, hogy a ma ismert szervezet valós-e.

2./ Részletkérdések

- a.) A mozgósítás végrehajtásának módja
- b.) Mozgósításkor felveendő szervezés

VI./ Határbiztosítás és határvédelem

VII./ Felvonulás

VIII./ Erődítés

IX./ Ipar, hadiipar

X./ Közlekedés

1./ Vasutak

2./ Utak

3./ Légi forgalom

Állomáshelyéből és összeköttetéseiből következik, hogy a csatolt „Részletutasítás”-ban szereplő kérdések közül különösen a repülésügyre, közlekedésügyi hírekre és a román-magyar határterületre vonatkozó megállapításokat szorgalmazza.”³⁷

³⁷ HL M. kir. honv. miniszter VI. csoport 19.806/t.VI-2-b.Részletutasítás

1930. március első napjaiban készült el a „Hírszerző szolgálatot összefoglaló” című tanulmány, amelyet a HM VI-2. Osztály akkori vezetője, Ruszkay Jenő vk.szt. ezredes állított össze, azzal a céllal, hogy a témában egységesítse a nézeteket. A tanulmány maga nemében különösen jelentős volt, hiszen először foglalta össze a hírszerzéssel kapcsolatos szervezeti, működési és végrehajtási alapelveket.

Tartalmilag a munka a következő fő részekből állt:

- Katonai hírszerző szolgálat általában
 - I./ A Hírszerzés (béke, háború és e kettő közti átmenet)
 - A./ Béke
 - B./ Háború
 - C./ Béke és háború közötti állapot
 - II./ A kémelhárító szolgálat
 - 1./ Általános megjegyzések
 - 2./ A kémelhárítás elvei
- Elmélet és gyakorlat a hírszerző szolgálatban

Mivel az összefoglaló tanulmányt a következő években is szakmai alapidokumentumként kezelték, emeljünk ki néhány meghatározó részt, amelyek különösen fontos megállapításokat tartalmaztak.

A katonai hírszerző szolgálat általában

A katonai hírszerzés modernebb értelemben véve adja meg az alapot a vezér döntéseire, fellebbenti azon sűrű fátyolt, melyet az ellenfél féltve őrzött titkai elé von.

A kémelhárítás pedig megakadályozni igyekszik azt, hogy a saját katonai titkok az ellenfél tudomására jussanak.

Mindkettő együttvéve alkotja a katonai hírszerző szolgálatot.

Ez az egyetlen katonai szolgálati ág, amely a békében is háborút vezet, komoly eszközökkel és komoly tétekkel. Ez más szavakkal kifejezve annyit jelent, hogy egyedül a hírszerző szolgálat az, amely békében is egy bizonyos öncéllal dolgozik, mert már békemunkája nagy katonai vagy katonapolitikai elhatározások alapját képezheti /hadseregek közti viszony, katonai konvenciók stb./, míg az összes többi katonai ág és szakma végső céljában mindenben csak a háborús előkészítést szolgálja.

A hírszerző szolgálat végrehajtásának nagy elvei úgy békében, mint háborúban ugyanazok, csak eszközei és útjai változnak meg. A hírszerző szolgálat tulajdonképpen az emberi élet egy folyton mozgó és változó fejezete, mely száraz teóriákban nem merülhet ki, a gyakorlat az egyedüli irányítója és sikerének fokmérője.

Aki hírszerzést vezet, annak mély gyakorlati tudással kell rendelkeznie, figyelmének mindenre ki kell terjednie, ami az emberi élet megnyilvánulásaival kapcsolatos. Tudnia kell, hogy minden eszközzel a gyakorlatban mit érhet el, mit követelhet szerveitől és el kell kerülnie az oly feladatok felállítását, amelyekre megoldás nem, vagy csak alig várható. Tisztában kell lennie a tudományos és technikai eszközök szolgálatba állításának lehetőségeiről. Híryanagának beszerzésénél sokszor még a legjelentéktelenebb részletek is fontosak. Okmányok, sajtóhírek, szóbeli közlések, akaratlan indiszkrétciók, sőt még pletykák is képezik híreink forrását. Ezeknek egyesítéséből és bemetszéséből kerül ki **a híryanag**.

Ezeket összeszedni, összevetni és selejtezni, ezekből a kellő következtetéseket levonni a tulajdonképpeni szakma, amely azonban az emberi élet mély ismeretét is megköveteli, az egyes egyén helyes pszichológiai megítélését is beleértve. Ebben a szakmában senki sem lehet mester, aki abban egy megfelelő gyakorlati tanoncú el nem töltött.

A híryanag beszerzése azonban még nem elégséges, mert az csak anyagösszehordás, de nem hírszerzés. Az anyag nagy tömegéből, amelynek legnagyobb része hamis vagy hiányos, ki kell tudni választani a valóságot. Ezt se könyvből, se tanfolyamon megtanulni nem lehet, és itt kapcsolódik be az individuális tehetség, a kedv, a rátermettség, egyszóval a művészet.

A hírszerzésnek általában, de különösen döntő pillanatokban az a feladata, hogy a rendelkezésre álló híryanagból a jövőre való következtetéseket le is vonja. Abból, ami tény és esetleg biztosnak látszik – és ez mindig igen kevés –, fel kell tudni építeni a hipotéziseket és a valószínűségeket.

I./ A H Í R S Z E R Z É S.

Béke, háború és e kettő közti átmenet

A./ B É K E

A békehírszerzés legelőször is katonapolitikai fontosság szerint csoportosítja a felderítendő államokat /azok katonai erejét/, és azután tervszerű munkába kezd... A katonapolitikai helyzetkép kiterjed mindenre, ami az illető állam hadereje és politikai céljai összekapcsolódásaiból ered. Például katonai konvenciókra, belpolitikai események és tények haderőre való kihatására stb. A katonai helyzetkép alapját a béke-hadrend, a védtörvény, a kiegészítési rendszer, kiképzési és harcászati elvek, valamint azoknak gyakorlati alkalmazása, az erkölcsi faktorok és a hadianyag kérdése képezi. Fentiekben már nagyjában meg vannak adva azon elemek, amelyekből az általános képnek állnia kell. Egy ilyennek megszerzése, állandó kiegészítése és nyilvántartása hosszú és szisztematikus munkát igényel és megadja az időközönkénti lezárt helyzetképet, valamint az általános értékelést, de ez még korántsem elegendő.

Eljutunk tehát a hírszerzési tervhez. Minden eddig említett ténykedés tulajdonképpen csak híryanag-összehordás volt, amelynek egyedüli vezető szempontja egy általános kép tökéletesítése, nyilvánvaló vákuumok kitöltése.

A hírszerzési terv, miután a legvalószínűbb ellenséges ténykedéseket megállapította, tervszerű eljárással igyekszik azoknak valamelyikét verifikálni. Tehát helyben és időben oda veti be anyagi és személyi eszközeit /vagy azok megfelelő hányadát/, ahonnan ezt a verifikálást várhatja.

A súlypontképzés az anyagi és személyi eszközök egy irányba való fokozott bevetésén alapul. A hírszerzésben éppúgy, mint a harcászatban, végzetes hiba az eszközök gondolat nélküli, egyenletes és kordonszerű bevetése. Az egyenletes erőelosztás bizonyos mértékig csak az általános hírkeret megszerzésénél lehet célszerű...

1./ Tények /maradandóbb természetűek/ felderítése és lerögzítése

- a./ Katonapolitikai helyzet
- b./ Kép a katonai erőkről
- c./ Háborús előkészületek
- d./ Részletes határhelyzet
- e./ Az előző négy pont időnkénti összegzése és megítélése úgy béke, mint háborús vonatkozásban, azaz a béke-hadsereg értéke és a háborús hadsereg várható teljesítménye

A hírszerző szolgálat lehetőleg sohase tegye ki magát annak, hogy előre nem látott ellenséges rendszabályok működésének folytatóságát, hosszabb időre megbéníthassák.

B./ H Á B O R Ú

Mint fő jellegzetességeit a békebeli szolgálattal szemben, az időtényező fontosságának nagy megnövekedését, a bizalmas hírszerzés általános kockázatainak és személyi veszélyeinek tetemes nagyobbodását és a hírközzvetítés, illetve összeköttetés súlyos megnehezítését emelhetjük ki.

Mint új elem, bekapcsolódik a hírszerzésbe a hadrakelt seregek eszközeivel folytatott felderítés eredménye. A békeelemek közül pedig teljesen kikapcsolódnak az ellenséges országokban fenntartott saját külképviseltek /katonai attasék/ nemzetközi jog által védett és biztosított működése és összeköttetései.

A felderítés és hírszerzés adatai végeredményben összefolynak és egymást kiegészítve adják meg az összképet, amelyre a vezérnek döntései alapjául szüksége van

A hírszerzés végrehajtásában mindenképp fontos annak megállapítása, hogy mit követelünk a hírszerző szolgálattól?

A hírszerző terv szoros kapcsolatban kell, hogy álljon a földérítési intézkedéssel, melyeket azonban általában nem a hírszerző szolgálat, hanem a hadműveleti közegek dolgoznak ki. Az összműködés abban nyilvánul meg, hogy a földérítési intézkedések megadásánál a hírszerző szolgálatok vezetője is belevonatik, viszont a hírszerző szolgálat vezetője hírszerző tervének megalakításakor a hadműveleti helyzetet és követelményeket veszi figyelembe.

Fontos a beérkezett híryanag megfelelő kiértékelése és szétosztása. Mindig meg kell gondolni, hogy kinek mit kell a beérkezett híryanagból tudnia.

A hadrakelt seregnél a hírszerző szolgálat súlypontja általában a hadtestektől felfelé számítandó egységeknél fekszik.

Minden összeköttetés /posta, galamb, rádió, léggömb stb./ csak addig jó, ameddig arra az ellenség rá nem jön. Új találmányok, technikai eszközök tehát figyelemmel kísérendők és mindig álljon rendelkezésére a hírszerző szolgálatnak egy vagy több, addig tartalékolt és el nem árult összeköttetési eszköze. Ez természetesen előgondolást igényel és pénzbe kerül.

Ide tartozik a táviratok, rádiógrammok rejtjelzése, fonogramok kódexben való leadása is. Mindig számolni kell azzal, hogy a rejtjelkulcsok megfejthetők, a telefon, a távíró és a rádió pedig lehallgatható...

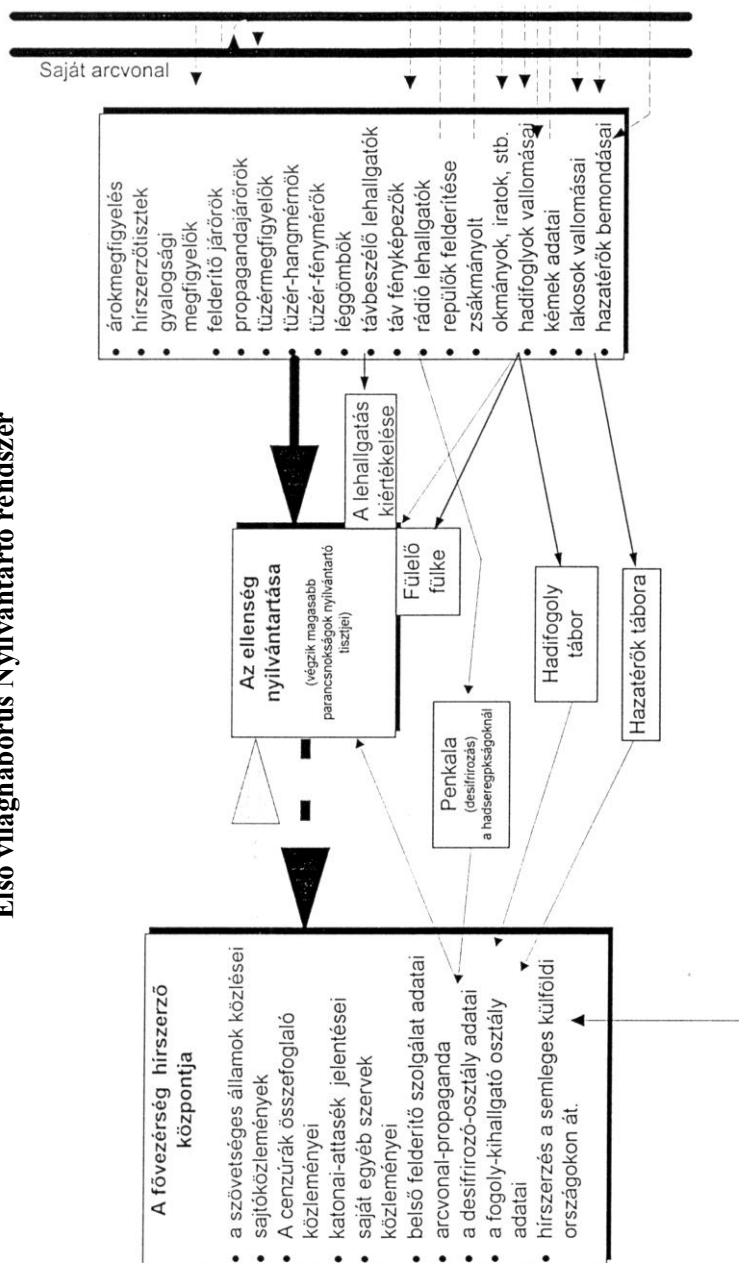
A hírszerző szolgálatnak mindig készen kell lenni arra, hogy esetleges váratlan előnyöket, ellenséges hibákat kihasználjon és kényszer nélkül, egyszer már elfoglalt pozíciókat feladnia sohasem szabad. Ez utóbbiról csak akkor lehet szó, ha a befektetett személy vagy tőke minden kétséget kizáró módon megfelelő hasznot már nem hozhat és csak hiába valóan lesz veszélynek kitéve.³⁸

Úgy gondolom, hogy ez az 1930-ban szerkesztett, közel 40 oldalnyi tanulmány minden lényeges momentumra gondot fordított.

Összességében megállapítható, hogy a 30-as évek elejére kiépültek az önálló magyar hírszerző szolgálat alapjai. Szakmailag jól felkészült tisztek dolgoztak a kiemelt irányokban, és a levéltárban fellelhető akkori jelentések egyértelműen bizonyítják, hogy felderítési feladataikat megbízhatóan, precízen látták el, így biztosítva a katonai felső vezetés megfelelő előrelátását.

³⁸ HL VKF 1930. Eln.VI-3. 136.227.Hírszerző szolgálatot összefoglaló tanulmány

Első világháborús Nyilvántartó rendszer

(Hajas László anyaga alapján...)

KÖNYVJEGYZÉK

**A MK KFH SZAKKÖNYVTÁR 2002-BEN
BESZERZETT ÚJDONSÁGAI**

Európai politikai rendszerek /Szerk.: Kardos József, Simándi Irén/
Osiris, 2002.

Az európai országok politikai rendszerének történetét veheti kézbe az olvasó. Nemcsak a történész olvasóközönség, hanem maguk a kutatók is egyre inkább a XX. század történetével foglalkoznak. Éppen azért, mert közel van, s hiányzik még a megfelelő történeti távlat, sok minden bizonytalan az elmúlt évszázad megítélésében.

Használják politológusok, publicisták és egyszerű érdeklődők, akik a könyv egyik vagy másik adatára kíváncsiak.

Kissinger, Henry: Diplomácia
Budapest, 2001.

Ezt a művet a nemzetközi politika és diplomácia egyik legismertebb egyénisége, a Harvard Egyetem egykori professzora, valamikori amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó és külügyminiszter, a Nobel-békedíjas Henry A. Kissinger írta.

Nincs, aki a diplomáciáról hitelesebben szólhatna, hiszen ő maga a legkompetensebb forrás.

E monumentális, áttekintő munka bemutatja, hogy a diplomácia művészete és a globális hatalmi egyensúly hogyan teremtette meg azt a világot, amelyben ma élünk.

Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról
Budapest, 2002.

Korábban általában a szűkebb értelemben vett szakma, a terület szakértőinek figyelmébe ajánlottuk e könyvet. Ahogy azonban közelebb kerülünk az előttünk egyre világosabban kirajzolódó célhoz – felvételünk dátumához –, mindinkább nyilvánvaló lesz, hogy az e műben összegyűjtött ismeretek ma már minden olyan magyar állampolgár számára hasznosak és szükségesek, aki tudatosan kívánja alakítani életét.

Mire kaphatunk választ a könyvet lapozgatva? A gazdaságpolitika, környezetvédelem, kultúra, egészségügy, szociálpolitika, igazságügy európai elveiről és gyakorlatáról, az EU történelméről, a legfontosabb nemzetközi szervezetekről és szervekről.

Gilbert, Martin: Izrael története
Pannonica, 2001.

Izrael, a kicsiny és viszonylag fiatal ország eseménydús történelmével ismerkedhetünk meg a könyvet olvasva. Gilbert korabeli dokumentumok, valamint saját élményei alapján állította össze Izrael krónikáját.

Wasserstein, Bernard: Divided Jerusalem: The Struggle for the Holy City
(A megosztott Jeruzsálem: Küzdelem a Szent Városért)
Profile Books, 2002.

Ma Jeruzsálem a palesztin-izraeli konfliktus és a szélesebb arab-izraeli viszonyrendszer gyújtópontjában áll.

A könyv új nézőpontból igyekszik megvilágítani az összes érintett fél céljait, motivációit és az alkalmazott politikákat a Szent Városért folytatott küzdelemben.

Dr. Várhegyi István – Dr. Makkay Imre: Információs korszak, információs háború, biztonságkultúra
Budapest, 2000.

A XXI. század az információ felértékelődésének százada lesz. A haditechnikában is új korszak kezdődik. A mű kulcsismereteket nyújt az ország biztonságát és védelmét érintő, egyre bonyolultabb problémák megismeréséhez.

Az 1999. évi jubileumi washingtoni NATO-csúcsértekezleten a jelszó és üzenet a következő volt: „A NATO bátran lép a XXI. századba. Olyan hadsereget épít, és olyan társadalmat véd, ahol a számítógép és a számítástechnika a modern katonák felszerelésének állandó részévé válik.”

Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén
Aula, 2001.

Kezdetleges eszközök, szegénység, írástudatlanság az egyik oldalon, szupermodern technika a másikon – a világnak talán nincs még egy olyan régiója, ahol a hagyományok ennyire befolyásolnák az élet minden területét.

Tradicionalizmus és modernizáció, hagyomány és modernség: kiáltó ellentétek. Olyan kihívások, amelyekkel az iszlám világ naponta szembesül.

Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok I-II /Szerk.: Kende Tamás/
Osiris, 2001.

Tartalom: állam, a nemzetközi jog forrásai, terület, egyén, emberi kisebbségi jogok, környezetvédelem, nemzetközi szervezetek, diplomácia, hadijog, háború, fegyverkorlátozás, semlegesség.

Sartori, Giovanni: Demokrácia
Osiris, 2001.

A könyv megpróbálja nagy vonalakban elrendezni azt a demokráciáról szóló mérhetetlen irodalmat, amely az utóbbi fél évszázad során egyre specializáltabb töredékekre hullott szét.

Vickers, Miranda – Pettifer, James: Albania: From Anarchy to a Balkan Identity (Albánia: Az anarchiától a balkáni azonosságtudatig)
Hurst & Company, London, 2000.

Két újságíró, akik jól ismerik Albánia történelmét és jelenét, bemutatják az ország kiútját a kommunizmusból és az anarchiából, a jelenig.

**Paczolay Péter – Szabó Máté: A politikatudomány kialakulása:
A politikaelmélet története az ókortól a huszadik századig**
Korona, 2001.

A magyar politikatudomány intézményesedésével egyre nyilvánvalóbb az igény, hogy e tudományág kialakulását és előtörténetét megismerjük. A szerzőpáros néhány alapvető kérdéskör megválaszolására vállalkozik.

**Eliassen, Kjell, A.: Foreign and Security Policy in the European Union
(Kül- és biztonságpolitika az Európai Unióban)**
SAGE Publications, 1998.

Az Európai Unió formálódó közös kül- és biztonságpolitikája még meglehetősen gyér publicisztikát tudhat magáénak. Kjell műve hiányt pótol. Kutatóknak és érdeklődőknek nyújt hasznos információkat a nemzeti biztonságpolitikákról, a tagállamok titkosszolgálatairól, az EU kül- és biztonságpolitikájáról.

**Aruri, Naseer: Palestinian Refugees: The Right of Return
(Palesztíniai menekültek: A visszatérés joga)**
Pluto Press, 2002.

A legfontosabb kérdések, amelyek összekötik az összes palesztíniai arabot. Az egyes fejezeteket nemzetközi szakértők írták, a következő témákban:

- a menekültkérdés történelmi gyökerei,
- a kérdésekkel kapcsolatos izraeli nézetek,
- a befogadó országok nemzetközi, jogi kötelezettségei,
- izraeli nézetek, az USA és az EU szempontjai.

**Herzig, Edmund: The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia
(Az új Kaukázus: Örményország, Azerbajdzsán és Grúzia)**
The Royal Institute of Internationale Affairs, 2000.

A könyv a három ország közel- és középtávú politikai, gazdasági fejlődésének elemzésére vállalkozik. Hogyan került újra előtérbe a három állam közötti rivalizálás a területi hegemoniáért, hogyan éleződtek ki ismét az etnikai kérdések? Mi a megoldás? A szerző szerint a gazdasági felemelkedés, s vele együtt a stabilizálódás legfontosabb záloga a Kaszpi-tengeri olaj és a fellendülő tengerhajózás.

**Roy, Olivier: The New Central Asia: The Creation of Nations
(Az új Közép-Ázsia: Nemzetek születése)**
I.B.Tauris, 2000.

A könyv nélkülözhetetlen útmutató Közép-Ázsia geopolitikájának megismeréséhez. Hogyan lehetséges a régi tradíciók szerint működő vezetőkkel a rendszerváltást végrehajtani?

Aki kíváncsi a válaszra, a lehetséges forgatókönyvekre, olvassa el Olivier könyvét!

Whittaker, David, J.: The Terrorism Reader

(A terrorizmus) – Szemlénygyűjtemény

Routledge, Taylor & Francis Group, 2001.

A könyv tanulmány a nemzetközi terrorizmusról. Megkísérli definiálni fogalmát, csokorba szedi pszichológiai, szociológiai, jogi és etikai jellemzőit. 12 esettanulmányban jellemzi a terrorszervezetek tevékenységét.

**Ignatieff, Michael: Virtual War: Kosovo and Beyond
(Virtuális háború, Koszovó tapasztalatainak tükrében)**

Vintage, 2000.

A szerző részt vett a koszovói háborúban. Könyvében a „virtuális jelenlét” mutatja be az események, harcok különböző fázisaiban. Bemutatja továbbá a „távvezérelt” harci módot, amelynek a média jóvoltából valamennyien tanúi lehettünk.

**Surveillance Countermeasures
(Felfedés elleni védekezés)**

Paladin Press, 2000.

A könyv útmutató a magánszférát érintő fenyegetések észleléséhez és elkerüléséhez. Korunkban a személyes élet „virtuálisan” kitérült, s veszélyesebbé vált. Hogyan, milyen eszközökkel tegyünk ellenintézkedéseket privát világunk megóvásáért? A mű néhány lehetséges választ ad a kérdésre.

**Howard, Michael: The Causes of Wars
(A háborúk okai)**

Harvard University Press, 2000.

Howard kitűnő történész, aki ismeri az összefüggéseket az elmúlt háborúk és a modern, illetve nukleáris háborúk vonatkozásában. Művében – történelmi összefüggéseket boncolva – számos mai problémát villant fel, ami háborús konfliktusokhoz vezethet.

CONTENTS

MAJOR MIKLÓS NÉMETH, FIRST LIEUTENANT EDIT VARGA

**ASSESSMENT ON THE NEW TYPES OF THREATS CONCERNING THE
REPUBLIC OF HUNGARY**

The author of the forthcoming article „Assessment on the new types of threats concerning the Republic of Hungary” elaborates the current threats to NATO, which emerged mainly in the time frame after the dissolving of the Warsaw Pact. The article takes into view the details and amendments of the Strategic Concept of NATO, reflects upon the role of the Defence Policy of Hungary in the effort of the Alliance as a whole and distributes the threats concerning Hungary into global, regional and internal categories. As a guideline, the article determines the tasks which still need further development in coping with the international phenomena of terrorism, organised crime and drug-trafficking, proliferation of mass destruction technologies, mass migration, destruction of the environment, security matters of nuclear power plants and information security.

MAJOR TIBOR SZILVÁGYI

**THE REGULATION OF THE STATUS OF KOSOVO IS THE KEY TO
THE SOLUTION OF THE ALBANIAN QUESTION**

The author of the article „The regulation of the status of Kosovo is the key to the solution of the Albanian question” gives a detailed overview of the historical, ethnical, political and religious background of the current state of affairs in Kosovo. The article takes into focus the independence struggles of Albanians forced to live outside the boundaries of Albania and also reflects upon the Albanian ethnicity striving for national unification in the Balkans. The author describes the extent of support given by the international community during and after the Balkans crisis and the security liabilities of the Constitutional Framework for Provisional Self-Government. in Kosovo. However, the question of true independence and the peaceful coexistence of ethnic groups of Kosovo remains an open one, the answer lying somewhere in the future.

DR. MAGDA KATONA

THE PROPERTIES OF THE ANTI-TERRORISM WAR WAGED BY THE WESTERN ALLIANCE IN AFGHANISTAN

The article following up gives an overview of the recent events on the territory of Afghanistan and their political, religious, ethnical and economical background. The author describes in detail the four main phases of the military operation „Enduring Freedom” and the aftermath of the warfare. In the end, the author opines that efforts aiming at the pacification of the region may prove inefficient in the long run, and that the solution of the stability of the region is not within reach yet.

MAJOR LÁSZLÓ KÁLLÓ

STRATEGIC NUCLEAR WEAPONS IN RUSSIA

The first part of the essay gives a global view of the Russian defence policy and national security charta. After that the writer introduces the strategic nuclear power in the Russian Army, Navy and Air Force. The writer starts each main chapter with the short history of the different services and follows up on the structure and organisation. At the end of the chapters there are summaries of the present situation and the future possibilities of the nuclear components of the Russian Army, Russian Navy and Russian Air Force. In the fourth chapter writer gives us a global view about the future of the strategic nuclear forces of Russia.

Conclusions: In the next ten years Russia will still remain a nuclear empire. On the other hand the quantity of strategic nuclear weapons of the state will be reduced. In 2010 maximum 500-600 SS-25 Topol and SS-27 Topol M missiles will be in service in the Russian Army. In the Russian Air Force there will be less than 20 Tu-160 bombers, and in the Russian Navy there will still remain some Delta III, Delta IV and Typhoon category submarines.

COLONEL ANDRÁS TÓTH

**SECURITY SERVICES IN THE PERIOD OF RADICAL CHANGES OF
THE SECURITY-POLICY ENVIRONMENT THE NEDERLANDS**

The author describes and analyzes the evolution of dutch security services in the last 15 years, emphasising on the impact of political changes in Eastern-Europe. The first part of the article deals with civilian services, then the author gives a short summary of the reform process followed by the dutch Military Intelligence and Security Service. The author points out that the basic changes in the security-policy environment caused by the eastern-european socio-political transformation in early '90-ies – after a short hesitation – forced policy makers and security leaders to change orientation, tasks and structure of the services. The author's final statement is that the dutch services got through a difficult but successful reform.

COLONEL DR. LÁSZLÓ CZUTH, MAJOR IMRE TÓTH

**FORMATION, CHANGES IN THE STRUCTURE AND TASKS OF THE
HUNGARIAN ELINT BETWEEN 1967-2002**

The authors of the article „Formation, changes in the structure and tasks of the Hungarian ELINT between 1967-2002” summarise the establishment of an electronic reconnaissance system based on the receiving of radar emissions and tracing them back to their originator. The article discusses the process of creating the educational and technical circumstances necessary to operate the electronic intelligence system and gives an insight on the technical data and capabilities of the ELINT equipment. The authors pinpoint the geographic locations of the main units of the ELINT system and the changes in its deployment according to the different reconnaissance directives during the indicated time period. They also categorise the tasks of the ELINT system by tactical, operational and strategic levels. At the end of the article a short summary presents the main flagstones of the past 35 years of ELINT, from its beginning steps up to the changes planned for the near and far future.

COLONEL ISTVÁN SZŐKE

CLANDESTINE MIGRATION

Following up the article „Antiterrorist Operation in Afghanistan” published in the previous number of Intelligence Review the author summarises the most relevant information regarding the clandestine migration from Afghanistan. On the basis of the afghan example the author gives a full picture of the migration phenomena starting from political background through motivations of migrants, migration goals and routes to the methods of trafficking human beings through national borders.

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK

INTELLIGENCE IN PEACEKEEPING OPERATIONS

Special intelligence tasks and missions in the management of collecting information. Colonel Kis-Benedek determines the main aims of intelligence as providing accurate timely information needed by the commander and force, including enemy intelligence, own forces, weather, geography operational surveillance and reconnaissance. Writer starts with an example: a virtual situation (civil war) in a virtual country (Borduria). With the help of this example colonel Kis-Benedek summarizes the intelligence requirements and sources (OSINT, HUMINT, IMINT, SIGINT) on strategic, operational and tactical level. In the fourth chapter colonel Kis-Benedek writes about the advantages and disadvantages of using HUMINT then gives us a view of the tasks and techniques of patrols and collecting teams as: rapport building, debriefing tactics, prepared questioning, briefings after meetings, using interpreters.

Conclusions: Intelligence has main role in peacemaking and peacekeeping activities. Peacekeepers have to have a clear view on intelligence requirements. On tactical level HUMINT is the most useful and effective way of collecting information.

COLONEL DR. LAJOS RÁCZ

THOUGHTS ABOUT THE 'INTELLIGENT' LOGIC

The main goal of the article „Thoughts about the 'intelligent' logic” is to re-evaluate classic logic so as to eliminate the so-called 'pathologic' cases and to make available the detailed process of knowledge-expansion by means of step-by-step description of deduction. In order to achieve this the author introduces new logical directives like evidence, importance, interconnection, directionality and strong causality-relation. The article reflects on the uses for the 'intelligent' logic in the information-gathering and assessment process.

LIEUTENANT-COLONEL DR. CSABA HORVÁTH

**THE ACTIVITY OF THE GENERAL STAFF OF THE HUNGARIAN
ARMED FORCES AIMING AT THE ORGANISATION AND
DEVELOPMENT OF MILITARY INTELLIGENCE BETWEEN 1919-1936**

The forthcoming article „The activity of the General Staff of the Hungarian Armed Forces aiming at the organisation and development of military intelligence between 1919-1936” describes the process of creating an intelligence service on the basis of special military representatives seated in various countries in Europe. The author analyses – in chronological order – the steps taken on the road of establishing an information-gathering system of military attachés working by means of monitoring and reporting the military and political events in foreign countries. The article goes into details regarding the scope of authority, tasks and service status of military attachés, and also gives a general outline of the working methods and main interests of the Hungarian military intelligence service in the decade 1920-1930.